

TARTALOM:

Szépirodalom

Aczél Géza – (szino)líra	3
Sinkovits Péter – A hologram hintóján	5
Udvardi Attila – Kötelekkel minket / Közte semmi	8
Kovács Flóra – Hiány	9
Szabó Palócz Attila – Haikuk	12
Szegedi-Szabó Béla – VII. Piramis / XVIII. Igazság / XIX. Hír / XXII. Üdvösség / XXIV. Jel / XXV. Stigma / XXVI. Ősök / XXIX. Hiba / XXXII. Újság / XXXIII. Dió	14
Tokos Bianka – Szitár tanárnőnek	17
Nagy Betti – Beszélgetést kezdeményezek a Schwarz-lakótelepen / Nem kunyerálok többé	18
Oláh András – [letéptem] / magamtól féltelek / mintha téged akarna	19
Tömöry Péter – Dies diem docet	20

Műfordítás

Branislav Brković – A valóság legvégső változata	24
---	----

Ferdinandy György 80+1

Az én magyar nyelvem a trópuson (Ferdinandy Györggyel beszélget Tóbiás Krisztián)	36
Ferdinandy György – Két rövidpróza	42

Három indiai költő

Köves Margit – Három indiai költő	47
Vikram Seth – Tévedésben / A szoba és az utca / Hegyvidéki virradat	49
Rita Malhotra – 0 ábrák / 1 kín / 2 vágy / 3 maszk / 4 nem keresem az okot	50
Ashwani Kumar – Plútó halála / Mészárlás az irodalomprofesszor irodájában / Mennyien? / Utolsó vers	51

Perzsa

Sajó Tamás – Perzsa levelek	56
Mehdi Akhavan Sales – Tél van – Zemestân ast / Üstökösök és éjszakák – Shahâbhâ va shabhâ	57
Sohrab Sepehri – Útmutatás – Neshâni	60
Malek o-Sho'arâ Bahâr – Hajnali madár – Morgh-e sahâr / Tavaszi liliom – Lâle-ye bahâr	61
Hushang Ebtehaj – Idegenként – Gharibâne	63
Szörényi László – Perzsául a magyar költészetben	66
Sárközy Miklós – Irán és a mongolok – identitások örvényében	72
Seyyed Hossein Nasr – A szúfi mester alakja a perzsa nyelvű szúfi irodalomban	79

Hamvas – Babić

Hamvas Béla – Jubileum	88
Petar Arbutina – Sava Babić – Az ember, aki ismerte Hüperion titkának minden arcát	90
Sava Babić – Jegyzet a Balatonról és a három kékszemű testvérről	93

Az első borítón: Siráz látképe. Forrás: STRUYS, Jan Janszoon: *Les Voyages de Jean Struys en Moscovie, en Tartarie, aux Indes et en d'autres pays étrangers [...] a quoi on a ajouté comme une chose digne d'être suë, la Relation d'un Naufrage, dont les suites ont produit des effets extraordinaires, par Monsieur Glanius.* Chez la Veuve Iacob van Meurs, Amsterdam, 1681.

A hátsó borítón: Bandar-Abbász, avagy Gomron, Hormuz-sziget és a környező szigetek pontos térképe. Forrás: TAVERNIER, Jean Baptiste: *Les six voyages [...] en Turquie, en Perse, et aux Indes, pendant l'espace de quarante ans, & par toutes les routes qui l'on peut tenir: accompagnez d'observations particulières sur la qualité, la religion, le gouvernement, les coutumes & le commerce de chaque païs, avec les figures, le poids, & la valeur des monnoyes qui y ont cours. Première Partie, où il n'est parlé que de la Turquie & de la Perse.* Gervaise Clouzier et Claude Barbin, Paris, 1677.

Az elválasztóoldalakon: VECCELLIO, Cesare: *Costumes anciens et modernes Habiti antichi et moderni di tutto il Mondo di Cesare Vecellio précédés d'un essai sur la gravure sur bois par M. Amb. Firmin Didot.* Firmin Didot Frères Fils & Cie, Paris, 1859–1860.

A perzsa összeállítás Stampler Ábel közreműködésével készült.

Aczél Géza

(SZINO)LÍRA

torzósztár

államszövetség

mit is tagadjam mint eléggé lezser orosz szakos évtizedekig ragaszkodtam nagyon ahhoz hogy az uniót hosszú ú-val írjam talán rábúsongtam az ügyre talán néhány eredeti orosz emlék nem hagyta hogy az elnyomásért sírjak amikor delegációjába hívtak a roppant doni tájra és valahogy nem is asszociáltam rá kanyarjában a végső nagy magányra bár azt máig kérdezgetem hőseink miként keveredtek oda nekem akkor iszonyú vodkázás és az üres magazinok ellenére végtelen lucullusi lakoma volt a maradandó élmény s mikor még jobban érdekelt a szellemi szerénység tolsztoj dosztojevszkij csehov turgenyev és más óriások megrendítő sorsú szimbolisták ifonti olvasmányélményével takaróztam nem érdekelt a múlt s a százalmas politikai manipulációkba csomagolt holnap és az államszövetség fantomjai helyett inkább arra vigyáztam a nyelvi labor kalitkájában ne cir-káljon az áram stílusgyakorlaton a plexi falazás mögül kiszólva masina nye rabótáet mire néhány stréber lányka a szomszéd ülésről azonnal ráment a helyes megoldásra nekem azóta egyszerre nosztalgia s hála e feszültség ellentmondása ha russzicizmusom elakad

állandó

jól tudom a nyüszítés nem érdemem de mit tegyek ha ezerkilencszázötvennyolc ószétől belém költözött a félelem egy poros kisváros szörnyű orvosi rendelőjében ahol irtóza-tos vastag tüvel vért vettek a sápadt kisgyerektől szülők sehol mivel a formálódó újabb diktatúra szorításában két megfélemlített hivatalnok őszám az aggodás gyanújától visszahőkölt ráadásul apám ideges gyanakvással késve lépett vissza a pártba így a tanácsnál már nem lehetett maradása remegve magam arasoltam hát a zsdánov később bocskai úton vértelen kalandra mert nyeszlett vénám elszűkült résein sápadt savóval töltődött meg a koszos üvegkamra s az ájulás után megint csak reszketősen ott maradtam magamra mivel pánikba préselődötten valahogy meg is feledkezett rólam a gyatra szakma ezért orvosra se néztem legalább hatvan éve holott most hullóban mind nagyobb a kíváncsiság a vérképre mely az elmúlás állagáról egyre többet megmutat ám az ősi stressztől makacs bennem a mélytudat riasztó horror képzeletet keltve gyér fénysugár mentén bepász-tázva miként alakul az ember lelke ha közelgő műtét gondolatától eszelősen megremeg

állandósít

lassan hetvenéves vagyok és halottat még sohasem láttam számos eltűnt enyéimet a kórházi papírok mellől engedtem át az elmúlásnak lelkiismeret-furdalással és szorongva mindnyájuk után bennem rekedt a lelki bomba hogy miért nem fogtam meg a kihűlt kezét s némi álságos szégyenérzettel irigyeltem meg a létben otthon rekedteket kiket szeretteik még utolsó órán is körbeültek s a végnek háttal állva minden bűnnek kölcsönösen megbocsájtottak aztán jöhetett késve a halottszállító s az eksztatikus állapotban hempergő holnap hol közönyös hivatalokba kellett zúdulni lelketlen adminisztrációs munkákra mikor a zaklatott haragban talán felpuhult is valamit a tudat bénító gyásza és sokasodni kezdtek a zsibbadás peremén az olcsó praktikák végül a temetés misztériumában egy nagy zokogásnál nincs tovább csak az úr alattomos mély kedélye szántja föl egyre gyakrabban a kiüresedni tűnő délutánt amelyben a fontos szereplők már elhallgattak sűrű magányt állandósít egy különös belső attack mert egyre kevesebb kikhez valamit szólni érdemes a megélt sors logikája mentén s mint fogyó hold az esték kiüresednek

Sinkovits Péter

A HOLOGRAM HINTÓJÁN

(regényrészlet)

AZ ÚJ FELSZÁLLÓK KÖZÖTT ÉRKEZETT, tömve a villamos, a helyemet átadtam. – Nem kellett volna – mondta, de azért mégis leült. A szerelvény földszintes házak között kanyargott, majd feltűnt néhány ormótlan, elhagyatott, szürkés gyárépület, aztán egy elnyújtózó térre váltottunk, homokozó, mozdulatlan hinták, néhány csenevész, árnyéktalan fa. Az idős férfit néztem, jegye után kutatott, felmutatni a közeledő ellenőrnek, amikor egy elsárgult fénykép csúszott ki a pénztárcájából.

– Artista voltam – jegyezte meg barátságosan.

Érdeklődő tekintetemtől felbátorodva azonnal folytatta.

– Bejártuk a világot, szép idők! Állandó társulat, bűvészek, bohócok, eróművészek, kötél-táncosok, zsonglőrök – egész sereg! Meg a zenészek, őket ki ne felejtsem. És a hatalmas sátor, a segédszemélyzettel. Rakodómunkások, szakácsok, beszerzők, takarítók. Rengeteg állat. Vándorlások: minden héten új helyen, még Afrikába is eljutottunk.

– Mikor fejezte be?

– Ja, az egy délutáni előadás volt, a nézőtérén inkább gyerekek, szüleikkel. Egymásra rakott székeken egyensúlyozva kellett volna a kötél-táncosnőnek felhajtanom egy fátyolos menyasszonyi kalapot, de eltévesztettem, és túlrepült. Ekkor berohant a következő számra a függöny mögött várakozó állatidomár mellől az egyik csimpánz, felkapta, előbb a fejére helyezte, majd kezével rázogatva sorra járta a közel ülő nézőket. A közönség vette a lapot, hullottak szépen az aprópénzek, a gyerekek visongtak. Azonnal utána eredtem, de megbotlottam az egyik tartóvasban, mindenki kacagott, ő meg néhány szökelléssel már a túloldalon folytatta a kalapozást. Nevetőgörcsöt kapva a kötél-táncosnő lezuhant, de nem történt baja, közben már a bajszos állatidomár is a csimpánza után futott, hívogatta, de az – egyre távolodva – csak a kalapot lengette látható élvezettel. A porondon termett utóbb az igazgató, ám szavait elnyomta a zsvajgás meg a tapsorkán, ekkor a muzsikások felé fordult, intésére tust húztak, az emberek őrjöngtek, véresre verték a tenyerüket – a csimpánz közben felmászott a sátortetőre, majd leereszkedett azon a hosszú, lelógó póznán, letette a kalapot a földre, és odasompolygott a gazdája mellé. Este az igazgató magához hívatott, s közölte, beoszt az állatidomár mellé, vagy akár távozhatok is. Akkor fordítottam hátat a cirkusz világának. Kapok valamicske művésznegyediját, rokonaim elhaltak, nem is ismertem őket. Délelőttönként meg villamosozok, gyorsabban múlik a nap.

– Ráér holnap délután ötkor?

– Tengernyi az időm.

– Várom a Nemzeti Színházzal szemben lévő kávézóban.

Ruganyos léptekkel közeledett, divatjamúlt, de tiszta és vasalt öltönyben.

– Elmondom, mi lenne a feladata. Négy héten át minden egyes nap délutánján beül ide, s figyeli, kik érkeznek. Különösen egy ötven év körüli, aktatáskás férfi érdekel, mikor és kivel társalog. Amennyiben lehetséges, a beszélgetésüket is hallgassa ki. Külön fontos, kiket lát a teremben, amikor én is megjelenek. De ismeretségünk titokban marad, engem nem szabad észrevennie. Ha mód nyílik rá, kövesse kellő távolságból az aktatáskás férfit, írja le útvonalát, tartózkodási célpontjait. Mi időnként találkozónánk, de nem itt, hanem az ön lakásán. Vállalja?

– Miért ne!

Rövidesen felkerestem. Megcsapott az öregség fanyar szaga, hiába szellőztetett. Félig elmosott, ragacsos csészékben szolgálta fel a kávé, a függönnyel elkülönített hálófülkében az ágy vetetlen, egy fotelen tornyosuló ruhák halmaza. A falakon a cirkuszi múlt fotói. Összezsúfolódva giccses emléktárgyak a kredenc vitrinében, felül elszáradt virágcsokrok.

Áadtam az újabb pénzüsszeget, váltottunk még néhány szokványos mondatot, majd látható kedvvel és izgalommal hozzáfogott a beszámolójához. Átfogó képet kaptam a kávézó törzslátogatóiról, a pincéerekről, egy különös társaságról, melynek tagjai csütörtökönként jönnek össze, gyakorta bővített összetételben, ilyenkor a személyzet igen odaadó, s a zárórát sem veszik szigorúan. Ami pedig az aktatáskás férfit illeti, egy feltűnően szép szőke nővel randevúztat kedden délelőttöként. Külön érkeznek és külön távoznak.

– Amikor önök találkoztak – tekintett rám –, két alkalommal ez a hölgy is a kávézóban ült, de egy távolabbi asztalnál. Csak akkor társult az aktatáskáshoz, amikor az egyedül maradt, röviden, élénken beszélgettek, majd elment, s még elérte azt a buszt, amelyre ön is felszállt. Ezt a távolból láttam. Visszatértem a kávézóba, rendeltem egy süteményt, a férfi még ott ült, mobilon hívott valakit, de alig szólt bele a készülékbe. Aztán fizetett ő is. Előbb egy cég közeli irodaházába tartott, talán egy órányit maradt ott, majd taxival a város másik felén fekvő villanegyed felé vette az irányt. Ott már kockázatosnak véltem követni, néptelen, elegáns kerület, csak feltűnhet a másik bérautó, a kisvasúti megállónál vesztegeltünk így néhány percig, majd találomra megindultunk az onnan nyíló széles úton. Kisvártatva egy magas kőfallal elhatárolt óriás park következett, fák között meghúzózó épületekkel, kanyargó betonutakkal. A bejáratnál sorompó és őrház. A taxi ott állt még előtte, a parkolóban. Csak a sofőr várakozott benne. Azonnal elhajtattunk. Amikor jelezte, legközelebb mikor találkozik az aktatáskással, azon a délutánon én már korán észrevétlenül elhelyezkedtem a bejárat közelében, leheveredvén egy téglarakás mögé, hogy az őr ne lásson. Az ön embere később valóban megérkezett, s csak késő este távozott. De jöttek mások is, néhány hatalmas fekete autó suhant át a felemelt sorompó alatt, szinte a sebességet sem csökkentve. Az egyikben mintha az a szőkeség ült volna, de ebben nem vagyok bizonyos, akkor már erősen alkonyodott.

MOST PEDIG EGY KÜLÖNÖS, visszatérő álmomat kell elmesélnem, Georgina, s tudom, azt mondod majd, ilyen is csak velem történhet meg.

Egy népszerű együttes koncertezik, több ezer ember a lelátókon meg a küzdőtéren, s csak később veszem észre, hozzám egészen közel ül Doris Day, vagyis hát nem az énekesnő, de nagyon hasonlít rá, ütemesen mozog a zenére, tekintetünk gyakorta találkozik, elismerő kölcsönös mosoly: amolyan „ugye jó ez a zene”-szerű, félidőben egymás mellett

haladunk a felállított sörösödék felé, legszívesebben megszólítanám, de nem merem, bár ezzel bizonyára csalódást okozok.

A Locomotiv GT jubileumi fellépését hónapokkal előbb beharangozták, a jegyeket azonnal szétkapkodták, egy barátom révén azonban sikerült mégis bejutnom a fővárosi pályaudvar erre a célra átalakított hangárjába. Igazán fergeteges hangulat, nem is próbálom leírni, a zenekar mindinkább rákapcsol, egymást követik a népszerű számok, midőn felfedeztem Doris Day-t. Mindössze ketten ültek közöttünk. Két ismeretlen férfi. De ők csak egymás közt beszélgettek, majd elsétáltak valahová, az ilyen koncerteken ez megszokott, én pedig ottmaradtam. Vele. S már formálgattam is magamban a mondatokat: „Tisztelt hölgyem, elnézést, hogy megszólítom, s ne értsen félre, ha egy különös, talán kissé zavarosnak minősülő álmomról szólnék most, bizonyára furcsának is tartja, de higgycse el, nem a közeledés szándéka vezérel, egyszerűen arról van szó, hogy én már álmodtam önnel, pontosabban álmomban egy nagy koncerten találkoztunk, egymáshoz igen közel ültünk, mint most, még a frizurája is pontosan ilyen volt, Doris Day-ére emlékeztető, élveztük a zenét, s bevallom, már ott tartottam, hogy kezdeményezem a beszélgetést, de akkor nem sikerült elegendő bátorságot gyűjtenem – s látja, most a valóságban ugyanez történik, pontosan, ahogyan az álmomban, s talán nem ért félre és nem is nevet ki, viszont rábólint arra, hogy a hihetetlen ritkán válik hihetővé, ezt az alkalmat igazán kár lenne elszalasztani...” Közben a két férfi visszaérkezett, leültek közénk, én pedig feladtam a további mondatfűzés esélyét. Doris Day egyébként is egy pillanatban eltűnt, s nem tért vissza.

A barátom fotója azonban megőrizte. Amikor legközelebbi találkozásunkkor felfogadott cirkuszi alkalmazottamnak megmutattam, felkiáltott: „Ezzel a nővel szokott az aktatáskás férfi találkozni a kávézóban!”

Az a hét nap igazán remek volt Doris Day-jel. Előzőleg a nyugalmazott artista leírása alapján megtaláltam azt a – háztömbök között meghúzódó – kicsi parkot, ahol reggelente olvasni szokott. Leültem melléje – és elmondtam mindent. Magamról, a munkámról, az álmomról és a suta közeledési szándékomról az LGT koncertjén, beszéltem, mivel bízott meg az igazgató, tudok továbbá arról, hogy ő is találkozik az aktatáskás férfival, s nyilván szintén adatokat gyűjt a titokzatos megbízó részére. Majd meghívtam a hétvégi házamba. Egyből ráállt. A tóra néző teraszon reggeliztünk, majd sokat úsztunk, egészen a cölöpökre kiterjeszkedő halászcseréig, nyárutó lévén vendég már alig, a személyzet azonnal megkedvelt bennünket, hatalmas adagokkal kedveskedtek. A parton elnyúlva Doris Day részleteket olvasott fel a magával hozott regényből, amúgy keveset beszélgettünk, rábízunk mindent a testek játékára. – Nekem az is feladatam, hogy téged megfigyeljek – mondta egy alkalommal minden különösebb bevezető nélkül, de a mondat elszállt, többet nem foglalkoztunk a témával.

Külön utaztunk vissza a városba, én egy nappal később.

Udvardi Attila

KÖTELEKKEL MINKET

Sétálni akartál. Bele a szélirányba.
Ezeken a járdaszigetekeken mégsem
bonthattunk vitorlát – a Balaton
kékje pedig fullasztó fényességbe veszett.

*

Világosan álltunk. Kettesével
rendeltem magunknak a kisfröccsöket,
eszembe sem jutott, hogy egy lángos-
sütő mellett gyanakodjak az olajsercegésre.

*

Hogy a feszített víztükör tetején mi történt,
már csak te tudnál róla beszámolni. Akár a
mélyben úszni tanulókat, úgy lökhettek el téged
is a tágas part unalmas pereméről.

*

Sirályok tolla hullt a fedélzetre, míg mindent
sikerült eloldanom. Ahogy a csomókat
markoltam,
a kötelekben éreztem a legfárasztóbb
munkát, amit ember valaha végezhet.

*

Végül fogtalak még egy darabig, aztán mint egy
makacs hajótestet, hagytam, hogy elimbolyogj;
hosszan távolodj tőlem, mire hátad
eggyé válik a legszebb jelzőbójákkal.

*

Vékony talpú vitorlascipőmben hallom meg
ismét a kötelek nyikorgását. Szűk és beázott.
Letaposott sarkába háborgó vizeket képzelek,
mikor egyedül újra sétálni indulok.

KÖZTE SEMMI

Mondandód közhelytől
közhelyig ért - - -
ez így nem felel meg tartalomnak.

Tényként jegyzem, ahogy akkor
beszéltünk, azaz
mozgott a szánk,
mozgatta valami – a tiédet
leginkább a kötelesség.

Ami talán jól is lakhatott
a sok rágástól, bár tudom,
az emésztést már nekem kellett
volna, legalább imitálnom.

Csámcsogni egyébként, azóta is remekül
tudok; a konyhában, esténként
(már ha épp nem lát és nem
hall senki), amikor átadom
magam az *édes elromlásnak*.

Csak aztán az elalvás ne lenne ilyen
gyötrelmessé, hogy esti mesék
nincsenek, csupán ajkaid zsíros cuppogása
kerget folyton: tébolytól álomig.

Kovács Flóra

HIÁNY

P. B. sorsának emlékére

Ahogy vágja a fát, a feltűnő éppen a fa illatának hiánya. A fűrész nyomán hol egyenes felületek keletkeznek, hol a repedezések miatt szemcsések. Minden mozdulat után a lábujjai közé zuhannak a forgácsszemek. Még nem zavarják eléggé ahhoz, hogy lehesintse őket. Rendületlenül küszködik a fával, ugyanúgy, ahogyan régen futás közben a homokkal. Akkor tudta, hogy menekülnie kell, teljes erejéből rohanni, végig a folyópart közelében maradva. Hallotta a kutyák ugatását a háta mögött, de nem volt biztos benne, hogy őt üldözik.

Arra gondolt, hogyan tudná túlélni, talán, ha valaki befogadja. Rejtegetett, más gondolt. Hiszen csak azt akarta, hogy vége legyen a küszködésüknek. A léptek már közelieliek voltak.

– Végre elkaptuk ezt a mocskot! Miért menekültél?

Hallotta, ahogy püfölnek valakit. Életében először örült más kelepcebe esésének. Rögtön érezte magán a bűnt. Csak meg kellett volna húzódnia, egy éjszakát lapítva töltenie. Erre nem volt képes. Inkább kúszott tovább a cserjék között. Ismét homok karcolta a lábujjait, ettől nehezzé váltak a szökkenések. Meglátott egy összeeszkábált házféleséget. Minden lépésnél figyelte, nehogy beleütközzön egy addig észre nem vett alakba. Földes aljzatot tapintott a talpával. Egy ágyféleségre zuhant, s próbált éberem, de mégis pihenni.

Akkor kezdődött az egész, amikor a testvére elvitte egyik barátjához. Sejtett már akkor dolgokat, de ott mintha az a pár ember mindent tudott volna. Neki ez imponált, meg hát ő volt a kishúg, azt kellett játszania, hogy egyetért az összes kimondott szóval, hiszen a többiek nagy lelkesedéssel helyeseltek. Ő akkor annyit tudott, hogy szeretné az apját viszontlátni. Csak nagy ritkán jöttek tőle levelek, s az anyjuk azokat is eldugdosta. Hiába volt 16 éves az osztálytársnője, az is eltűnt egyik napról a másikra. Az anyja arra bízta, hogy a kérdéseit ne a tanárainak tegye fel, mert az nekik is kellemetlen. Akkor jött a bátyja, hogy akarja-e még látni az apjukat és Rozikát, ha igen, hallgasson és menjen vele. Elég sok furcsaságot is hallott ott, de leginkább arról beszéltek, hogy fogják ezeket a gyilkosokat eltakarítani. Volt a szobában egy körülbelül vele egykorú fiatal lány. Ő tapasztalhatóan mindenről többet tudott, mint ő. Szóba elegyedtek, s megegyeztek, hogy iskola után találkoznak. Lenyűgözte őt ennek a Jusztinának az intellektusa. A szülei nyilván előtte tárgyalták meg a gondjaikat. Hát vele tartott mindenben. Jusztina elvakultságát nem osztotta, de gyerekes módon nem akart vitába szállni vele. A lényeg az volt, hogy megmentse a szeretteiket.

Az apja tiszt volt, abban hitt, így őt talán nem is bántanák. Undorodott magától, hogy az apja mögé bújna, mikor az apját akarja menteni, ... és Rozit.

Ismerte a nyári kirándulásokból a folyópartok minden nesztét, de akkor sem szabadott elaludnia. Ezek bevitték volna és felzsuppolják egy nyugati vonatra. Hajnalban mennie kellett tovább.

A homokot az ujjai közül nem szedte ki. Az úton lévőt is csak rugdosta. A folyómenti utak nyugalmat adtak, nem járt rajtuk senki, csak a katonák, ha kerestek valakit. Azt a másikat már megtalálták, ő róla meg mit sem tudtak. Legszívesebben elhányta volna magát e gondolatától. Jusztna más volt, ha elfogták, akkor is csak ordított a pofájukba. Ez volt talán a veszte. Nem törhette tovább a fejét a lányon, a városba igyekezett. A vonat tűnt a legbiztonságosabbnak, csak hát önnön kinézetével elégedetlen volt, így cipőt szerzett egy közeli ház küszöbéről. Vissza akarta küldeni majd később. Elképzelte, hogy nevettek volna rajta a régi iskolatársnői ebben a hacukában. Ám ők sem voltak sokkal jobb helyzetben. Azon kuncogott, hogy mit szólna a latintanárnője, ha a szakadt ruhájával, mezítláb bemenne hozzá, az lenne ám a meglepetés. Megtudta, hogy ő bújtatta volna a legszívesebben. Mindig nagy kedvvel fordított neki. S azok a deklinációk ...! Miközben ezek jártak a fejében továbbra is rugdosta a homokos talajt a lábával. Át akart vágni egy elhagyatott ösvényen. Hangokat vélt onnan. A csapás nem volt éppen kényelmes, de „miért is tépje fehér combod a vadszeder-ág?“, mormolta magában. Az ösvény végén vele egyidősek próbáltak faragni valamit a faágakból. Ránéztek, ő vissza, elfordultak, s ment ki merre látott. Soha nem tudta megszokni a kortársak egymás felé való gyanúját. Az egyetemen is ez volt: ő egyfelől biztonságban, hiszen az apja tiszt, ugyanakkor gyanúsnak gondolták a másik közegben éppen ezért. A bátyja olyan jól beépült azok közé a ki tudja, kik közé, hogy majd' fedhetetlenné vált. Ő nem lehetett soha az. Félt, hogy még e bujkálás után sem lehet a megbízhatók között.

Nem is lett. Jusztinát tényleg elhurcolták. Szeretett volna vele még találkozni, ezért úgy döntött, megkísérel abba a táborba elmenni. Az apja már otthon volt, a testvére nem beszélt a szüleivel, ő pedig már újra járt az egyetemre, hiszen ilyen szülővel, vele nem lehetett gond. Elfelejtett már mindent, csak Jusztinát nem. Ahova elvitték, oda küldtek minden ilyet. Nem volt olyan egyszerű ott meglátogatni valakit. Az öröket le kellett fizetnie, hogy a kerítésen keresztül lehessen beszélgetni. Amikor a pénzt átnyújtotta nekik, ismét idegennek tartotta magát. A biztonságos oldalon állt, szép szoknyában, Jusztna pedig jött pont úgy cipő nélkül, ahogyan ő járt még pár hónapja. Tudta, ő már nem megy vissza tanulni, amíg vége nem lesz ennek az örületnek.

Amikor jött a lehetőség, követte Jusztináék menetét. Nyugodt helyre vitték őket. A homokban menve elsüllyedt a cipője sarka. El lehetett volna dobni az egész cipőt. Szorította, mint minden. Hiába követte a kigyózó sort, feltették az elcsigázott embereket kocsira. Nem érte el a barátnőjét. Visszamenekült a városba, csak abban reménykedett, hogy apja kapcsolataival tud kutatni egy nem éppen makulátlan barátnő után, ám mire hazaért, rájött, hogy bármelyik pillanatban már apja menete után gyalogolhat. Az öreget mindenesetre nem vitette el senki, ő viszont meghúzhatta magát. A bátyja csak vele találkozott különböző kávéházakban, s garantálta, hogy neki mint a húgának nem lehet baja. Elég sokat keresgélt Jusztna után, de nem mesélte el neki a fejleményeket, sokkal inkább Rozi visszatérésének ügyeit ecsetelte, mintha csereszabatos lenne a két barátnő a számára. Valójában a bátyja sem hitte ezt, csak a sejtetőt nem akarta kimondani.

Rozival sokat jártak később a partra, amikor már végre mindketten taníthattak, jóllehet ő csak helyettesítő tanárként ingázhatott iskolák között. Nagyon szerettek a perzselő homokon teljes magányban sütkérezni. Ezt a partot nem nagyon látogatta senki. Amikor felállt, soha nem tudta megakadályozni, hogy eszébe jusson a futása.

Ezek a forgácsok csak halmozódnak a lábán. Szépen temetik be. Most már le kell rúgnia őket. A kertkapuban meglátja Évát, vele tartja a kapcsolatot abból a családból. Néha segítenek egymásnak a korrektori feladatokban, így maradt meg az ismeretség. Éva szokásos mozdulattal rágyújt egy cigarettára. Ő meg emlékszik még, hogyan rázta a sárga csomagot, hogy könnyedebben essenek ki a szálak. Vendégként ráhuppan a kerti székre, s várja őt. Végre leül mellé. Elvesz tőle egy cigit, hiszen látja rajta, hogy egyáltalán nincs rendben.

– Tudod, ugye, hogy a menetelés után a kocsiban rögtön meghalt a húgom?

Szabó Palócz Attila

HAIKUK

CSALATKOZÁS

tolvaj oson most
a rézsúton – autóm
nyomán fájdalom

ERÉNYKERÉK

a divat is és
a hóbort is egyszerre
támad most erényt

CSENDESEDÉS

titkos hegytetőn
már a lépted is dereng
– akarnok csitít

ÉRTÉKELÉS

gesztenyészósár-
barejtettdissonanci-
ahányadosom

EGYEDÜLISÉGBEN

kritikátlanul
nyúlok magamhoz megint:
veszendő homály

HIÁNYGAZDASÁG

bizony, gőzöm sincs,
már mindenem elfogyott
– csak pár szó maradt

EMLÉKEZTETŐ

krajcárkoptató
zsigeri bilincsben ül
már a feledés

JEGYZŐKÖNYVI KIVONAT

voltam veszendő,
vagyok mi még megmaradt,
leszek múlt alatt

KÍVÜLISÉGBEN

rendkívüli nap,
a sötétségbe ojtott
búslakodó éj

MODERN IDŐK

a csilingelő
masina jelzett törést
a gépezetben

MÁRVÁNYAVATÁS

sipákoló méz,
delejes daliatánc,
járványavatás

ALAKVÁLTOZÁS

langyos éltető,
majd kínzó és merengő
– akaratlan szó

MEGÍTÉLTETÉS

semleges idő
rejt el érzelmeink
szélsőségeit

BULDÓZERJÁRÁS IDEJÉN

a buldózerek,
ezek a kis pirosak,
lám, visszatérnek

MINT KI RÉMEKET LÁT

én már kerülném
a görcsöket – a rémkép
támad hajnalom

Szegedi-Szabó Béla

VII. PIRAMIS

A kertembe néhány napja
Egy piramis költözött.
Alig látható, kékes
Fényködben foszforeszkáló,
Lebegve terül szét a gangon túli
Világ csempézetlen sivataga fölött.
Ha valaki gyanút fogna,
El nem árulnám:
Egy ideje miért bámulok
Szemrebbenés nélkül a levegőbe,
Miért tűröm,
Hogy a szomszéd házak fala elhalványuljon,
Miért leszek
Napról napra egyre ridegebb és némább.
Majd azt mondom: nem válaszolhatok,
Vagy azt: szavaim fogyatkozóban, mint a hold.
Ha kinyújtom a kezem, ujjam hegyével
Bármikor megérinthetem háromszögének csúcsát.

XVIII. IGAZSÁG

Micsoda arcucsapás,
Vannak olyan élőlények,
Amelyek oly messzi és elképzelhetetlen
Dzsungelek ingoványaiban, erdőségeiben és vizeiben élnek,
Hogy rövid, efemer életük során
Csak alig vagy soha nem találkozhatunk velük.
De annál többet gondolunk rájuk.

XIX. HÍR

A vágott szemű hiúz
Legyalogolt a hegyek magasából és visszaköltözött
A völgy lombhullató erdőibe.

XXII. ÜDVÖSSÉG

Mért van az, hogy sokáig csak nézem.
Aztán felettébb haszontalannak tűnik, nem cselekszem.
Nézem.

XXIV. JEL

Valaki megáll,
Pontosan a felénél
Lehajol, a mutatóujjával
A két hegy közé
Írja a nevét.

XXV. STIGMA

Egyik ismerősöm már hetek óta kórházba jár:
Szüntelen vizsgálják, alávetik mindennemű, furcsa vizsgálatnak,
Faggatják, vallatják, lassan kipróbálnak rajta
Minden lehetséges módszert,
Hol kellemesebbet, hol érzveszejtően fájdalmasat,
De hiába, a belső vérzésnek sem pontos helyét,
Sem okát nem találják.

XXVI. ŐSÖK

A tájat, legyen bár lehetetlen,
Hajnali ködben fürdő, mégis
Kimondhatatlan szomorúság lengi be:
A nyugtalanság felhői
Gyülekeznek a néma völgy fölött, ahol
Valamikor, réges-régen a folyó
Meredek partját még ős-fák és különös állatok lakták.

XXIX. HIBA

Mint egy kínai porceláncsésze,
Amelynek titokban megsérült az oldala.
Alig látható hajszálérrepedés.

XXXII. ÚJSÁG

Ma nem mentem haza.
Ma nem beszéltem.
Nem főztem meg a kávé.
Ma a moszatokkal táplálkozó
Paleolit ember fényképét
Nézegettem az ólomszagú újságokban.
Este elmentem abba a templomba,
Ahol még soha sem jártam.

XXXIII. DIÓ

Nézek befelé, az üvegajtó,
Hatalmas jégoszlop, állja el utamat a spájzba.
Már csak a zölddiót nem kóstoltam,
Negyven éve várakozik a polcomon,
Besorolva a hagyományos
Befőttek és a gondosan lezárt chutney-k közé.
Árnyékos és hűvös helyen
Akár háromszáz évig is eltartható.

Tokos Bianka

SZITÁR TANÁRNŐNEK

sötétben

mindig találsz valamit, aminek
nincs anyaga, így jelentése sem
mint az esőcseppek
vagy az elgurult szavak
az ide-oda billenő
tanácsok, a tanácstalanság
ezekhez közeledik lassan,
egymásra rakódó mondatoknak
álcázva magát: a rögzítés
most csak hiány van
amit soha nem sejtettünk
mozgás
változó erősségű remegést
lehet érezni a távolból
mások csak gyorsan becsukódó
ablakot látnak
nekünk egy összetett
szépen függönyözött ablakról
esett le hirtelen
a védőréteg

ébresztés

csak kis lépésekben lehet
kilépni minden ajtón,
mint amikor valaki úszni tanul,
minden mozdulatot külön kell megtanulni,
hogy aztán már ne is emlékezzünk rájuk
csak azokká a vonalakká váljunk a vízben
amik mindig is lenni akartunk

most vissza kell fejtened a vonalat,
fel kell fedezni minden lépést,
hogy minél tovább tartson,
hogy ne jöjjön el a vége,
figyelni, hogy hosszúra nyúljon
a pontok ébresztése

be kell laknod az összeset,
s ha mindenhol ott vagy
csak meg kell tartanod

és meg kell nyugodni
ahogy az úszó kitergetett ruhái nyugszanak meg,
amikor a szél emlékezik vissza minden vonalra
a vonal minden pontjára
és lecsillapítja az anyagot

Nagy Betti

BESZÉLGETÉST

KEZDEMÉNYEZEK

A SCHWARZ-LAKÓTELEPEN

kérdezem az osonó macskát
hogy hova lesz az út
megáll, válla felett visszanéz
de nem válaszol
egyszer leült mellém a szőlőben
egy róka
ő sem szólt semmit
csak ült
(azt mondták rá másnap,
hogy veszett volt)
nem volt az!
csak társaságra vágyott
amilyen veszettül én is vágyom
hogy üljön le mellém valaki
de mivel már éjfél elmúlt
csak a Schwarz-lakótelep fáit
kérddezhetem ebben a szürke-szorongó
szeptemberben
„Maradjak itt?”
és lám!
óvatos-lágyan
nemet intenek a hársfaágak

NEM KUNYERÁLOK TÖBBÉ

soha ennyit nem kunyeráltam még
mint neked
talán csak az esti imákban
hogy csukódhasson már le végre a szemem
és maradjon nyitva az Övé
oszt' az Övé nem volt mindig nyitva
mikor pont kellett volna
talán csak pislogott, vagy más valakire figyelt
értem az egészet
meg hogy nem én vagyok már középén
értem az egészet
és lassan már lelépek
csak még játszottam volna újra azt az elrontottat
még maradtam volna a sokadalomban
abban a sokadalomban
ahol mindig a hátsó sorban vártam
de ez a szerelem már rég nem instant
nem oldódik a kunyerálásra
hát reggel a csészét a csap alá tartva várom
hogy olvadjon össze kávémmal
azzal az egy szem kockacukorral...

Oláh András

[LETÉPTEM]

letéptem rólad az éjszakát
a hajnal verítékétől átnedvesedve
vadul kószolgattalak
bőrünkre húlt a suttogás
kint egy türelmetlen harkály mérte az időt
harmathideg szemedből eltűnt
a nyírfák lázadó ornamentikája
kikoptak készletünkből a szavak
s az a ködszagú reggel kipréselt
levélként őrizte az eltékozolt álmokat

MAGAMTÓL FÉLTELEK

megtagadlak mégis – győznek a közhelyek –
gyáva a pillanat: magamtól féltelek
titkolózva csaltunk hazudtunk érveket
és véred mindennap véremmel vétkezett

idegen test voltál – keresztfa s nem oltár –
álnokul mégis a hűséggel zsaroltál
a béke törékeny (csak ennyit értem el)
azóta nem is vagy – csak bennem létezel ...

MINTHA TÉGED AKARNA

feszül az erek falán a mész
dobhártyát feszítve lüktetnek
a sebláz diktálta NEM-ek
jobb hallgatni azt hiszed
lassan kicsúszik a zárból a kulcs
a lépcsőkorlátba kapaszkodsz
mintha téged akarna a mélység
meleg és borzongató
benned vigasztalan eső esik
nem érted a biccenő emlékeket
felállsz némán körül se nézel
– vakok próbarepülése ez

Tömöry Péter

DIES DIEM DOCET

(Klasszicizáló séta az élet romkertjében)

Dexiúr kártyakönyve

1.

Végső óráim falja kegyetlen,
duhaj lakomán nagyétkű Khronosz,
jöjj, az utolsó perceket mentsd meg,
ó, Hümenáiosz !

2.

Hádész sötétje hívja a lelkem,
hullám morajlik tarajos mélyben,
állok a szikla fokán, mint Szapphó,
ugrásra készen

3.

Isteni Pszükhé, tégy Éroszoddá,
emésszen tiltott szerelem lángja:
ékesíts föl a vak vágy övével,
még utoljára.

4.

Oldjad föl lelkem tüzes borodban,
hókarú Héra, bosszuló késsel
utol ne érjen, jó Dionüszosz,
adj menedéket.

5.

Vén Szatír, állok kies ligetben,
fénybőrű Nimfák csábító táncba,
hasztalan hívnak, dermedten élek
márvány magányban.

6.

Vágyúzótt Hümnusz, szerelem rabja,
szűzi Nikáia vad oroszlánja
nemcsak a vágyad, óvatlan álmod
is le vadássza.

7.

Tágterű tenger öblét kitarja,
bárha levágva, mered a hímtag,
Uranosz nemzi vérhabos nászban
Afrodithémat.

8.

Jártam, mint lászón, messzi ködökben,
aranyos gyapjút áhított vágyam,
eltévelyedve magamba öltem
vad Médeámat.

9.

Szállj le Olümposz havas hegyéről,
Pegászosz, rút Medúsza szülötte,
fakasszon patkód ihlető forrást,
igyam belőle!

10.

Százszemű Árgosz, védtem a nyájam,
átkozott Hermész csalárd dalától
álomba hulltam s ellopták tőlem
Árkádiámat.

11.

Napjaim telnek s telik az élet,
Szüszifosz irigy szemekkel néz rám:
miért, hogy kedvvel, könnyű teherként,
görgetem sziklám?

12.

A Múzsák csókját, lám, mind feléltem,
szétszakadt hárfám, kitharám húrja,
lelkemen torzult dallamot penget
Daimonom ujja.

13.

Addig tapostam orkésztra földjét,
míg Tháliámat ronggyá öleltem,
Apollón Éroszt táncba ragadta
s ellopta tőlem.

14.

Vértező vízbe senki sem mártott,
anyám csak asszony, nem hiú isten,
Akhilleusz-sarok az egész lényem,
vérviz sebzetten.

15.

Enném negédes élet gyümölcsét,
Hárpiák szállnak végzetfa ágra,
horgasult csőrük lelkeimtől vérviz,
míg fölزابálnak.

16.

Olümpiába gyűlnek az ifjak,
pördül a diszkosz, pöndül a hárfá,
nekem már nem jut zöld lombú pálma:
Tartarosz vár ma.

17.

Új napom üríti ki a régít
foszlik az emlék, Szirének kába
éneke csábít, sötét Sztüx árja
ragad magával.

18.

Elüsziumnak áhított táját
megjártam, mind az Eget, a Földet,
visszavetett a kényszerű Végzet
honi mezőkre.

19.

Parttalan vágyak titkos szigetjén,
bűbájos Kirké hiába vársz rám,
éles szeleknek honhívó szárnyán
elkerül gályám.

20.

Édes rabságban tartott Kalüpszó,
rejteke minden zugát bejártam,
sors szele mégis hazavitt onnan
hű Ithakámba.

21.

Magamat várom újból hazámba,
szövöm a szókat s kibontom újra,
agg Odüsszeusz, magamnak lettem
Penelopéja.

22.

Megvakult Küklopsz bosszuló uja
vészjósló dühvel kutat utánad:
Akad-é jó kos, ki alá bújhatsz
barlang szájában?

23.

Forong a tenger, bőszül hulláma,
szűz Nauszika, pfaiák királylány,
vad szél tutajom messze sodorja,
hasztalan vársz rám!

24.

Utolsó kincsét is elorozták,
üresen ásít rám a szelencéd,
első kíváncsi asszony, Pandora,
nincs már reménység!

.....
25.

Ó, te, rejtőző titkok királya,
Kháron ladikján ki siklasz éjnek
sötét országán nesztelen által,
ne jöjj még értem.

26.

Sorsosztó isten, Zeusz leánya,
ne dülj lelked szomorú kétség,
az alvilágba nem kell követned,
hű Perszephoném.

27.

Boreász sötét felhőknek nyáját
űzi sugárzó égi mezőkre.
Rheia orcáját elfödi árnyuk,
most már örökre?

28.

Forog az orsó Ananké térdén,
tekerik szorgos Moirák egyre,
pereg az élet, fonala foszlik
s nem veszed észre?

29.

– u / kiszáradt / – u / keservem /
– u / elélem / – u / látván
– u / kiittam / – u / Najádok /
– u / forrását.

30.

Vagyok még épen, fagyott magányban,
Titán a torzult, vad isten fattya,
jövendő kornak sejtelmes árnya
rejts el magadban.

31.

Athénba vágytam, érchegyű Spárta
csúcsa alá szült kényszerű végzet,
Thermopülét nem magam kerestem,
ő jött el értem!

32.

Ó, Telemakhosz, ifjú, kit vágytam,
isteni végzet nem adott nékem,
folytatás nélkül, magom szakadtan,
nyel el a Létthe(m).

468

II

Branislav Brković

A VALÓSÁG LEGVÉGSŐ VÁLTOZATA

(regény)

2. fejezet

A bíró

Miközben mások hoznak áldozatot, ők csak siettetik a reményt és a szorongást, lehorgonyozva önnön jövődöbeli panorámájukban.

I.

Az események, amelyek felborították a normális, s mindaddig így vagy úgy, de tisztességes életet, hihetetlen gyorsasággal váltakoztak, nem is csoda hát, ha némely részletekre soha nem fog emlékezni.

A kétségek napjai voltak ezek, a hitetlenkedésé, a szkepszis és a reménytelen lázadások napjai, amelyekben emberek, városok, államok tűntek el. A hozzánk legközelebb álló emberek is eltávolodtak, a múlt érvényét veszítette, a jövő pedig kiszámíthatatlanná vált. Senkit sem akartál megtérni a közeledben.

Onnantól számítva, hogy mindez elkezdődött, nagyjából a második év közepén, Ivan Montena és a felesége, Meira, eljött Staniša Lompard házába. Staniša kellenül fogadta őket, s ismét alulmaradt feleségével, Marával szemben, aki képtelen volt elviselni a vendégeket, részben a konformizmusa okán, részben pedig az ezekben a napokban eluralkodó félelmek miatt. De persze Marának sem jött össze, ahogy szerette volna, így hát Staniša átengedte dolgozószobáját Ivánnak és Meirának, ő pedig ettől kezdve a nappaliban aludt. Meira az első napokban alig lépett ki a szobából; csak ebédidőben, meg amikor a boltba kellett mennie. Mint minden szerencsétlen ember, Ivan és Meira is csak félve járt-kelt a házban, minden apróságra ügyelve, s úgy viselkedett, mint holmi szolgáló, nem pedig egykori jó barát módjára, aki most bajba került. Staniša Lompard, ez a törekvő polgár, több elismert kötet szerzője, igen sokat veszíthetett volna mindezen, mégis átadta magát a távoli és boldog múlt emlékeinek, amelyeket most Ivan és Meira testesített meg.

Néhány héttel később, amikor már minden visszatért a rendes kerékvágásba, Staniša forgolódott az ágyban. Nem tudott elaludni. Mara halkán megkérdezte, mi baja.

– Ivánra gondolk – válaszolta.

Egész éjjel nem aludtak, még ha reggel kipihentnek és vidámnak is tettették magukat (hogya vendégeknek fel ne tűnjön). Mara mintha újjászületett volna ezen az éjszakán; kedvesen és meghittén kezdett viselkedni Meirával, olyannyira, hogy gyakran immár kettesben kávézgatnak a konyhában, miközben hosszasan csevegtek. Az első találkozást úgy felejtették el, mint valami rossz álmot. Akkor még semmi sem utalt arra, ami később történt. Mivel a kezdetektől fogva megszokták, hogy csak ritkán jönnek hozzájuk vendégek, azt sem vették észre, hogy az a kevés barátjuk is, aki még volt, fokozatosan elmaradozott. Ők csak éltek és túrték a kor kínjait, ahogyan többé-kevésbé mások is.

A napi betevő utáni hajsza kitöltötte az ürességet, amely napról napra növekedett. Mindennek megvolt az ellentétes oldala is.

Annak hatására, hogy Stanišát aztán beidéztek meghallgatásra, Ivan és Meira elhagyta az otthonukat, és jelentkezett a menekülttáborba. Amikor hazaért és látta Mara könnyes szemét, minden világos volt számára.

A második idézés azonban minden illúziót eloszlatott. A bizalmatlanság elviselhetetlen fájdalmával, hivatalos személy jelenlétében, Staniša összeszedte a jegyzeteit, kéziratait, és elindult az újabb meghallgatásra.

D. B. úr, akit Staniša már korábbról is ismert, hidegen lapozgatta a jegyzeteit, néha megállt, de még csak egy arcizmának rándulásával sem mutatva semmiféle érdeklődést holmiféle hosszabb beszélgetés iránt. Sőt, mondhatni, ő is csak azon volt, hogy mielőbb átnyalazza az összes papírt, visszaadhassa már, és visszaengedhesse ezt a szerencsétlen embert a saját valóságába.

Mint ahogy az általában lenni szokott (mert a képmutatás nem azonos a képpel), D. B. úr rideg álarca a nyomozó komoly tekintetévé változott. Olvasni kezdett: „Minden a megismerés kötetlen módján kezdődött. R. R. különös eltűnése alátámasztotta a történetet az eljövendő időről.”

– Ki ez az R. R., és mikor ismerte meg?

– A neve benne van a *Fehér könyv*ben, így hát nem nehéz azonosítani az iniciálét. Soha nem találkoztam vele, csak később ismertem meg a bátyját.

– És ez mit jelent: „Minden a megismerés kötetlen módján kezdődött”, miféle megismerésre céloz?

– Kötöttségek nélkül elkezdtem ismerkedni olyan emberekkel, akik másképp gondolkodtak, mint a szervilis tankönyvek buzgó szerzői, akiket muszáj volt olvasni.

– R. R. úrral nem ismerkedett meg?

– Személyesen nem, de megismerkedtem néhány olyan művével, amelyet jelentősnek tartok.

– Hogyan ismerkedett meg a műveivel, ha egyszer ő a legszigorúbb klauzula alá esik, amely lehetetlenné teszi írásainak kiadását és nyilvános bemutatását?

– Mondtam már. R. R. titokzatos eltűnése után találkoztam emberekkel, akik lehetővé tették számomra, hogy megismerkedjek néhány gondolatával.

– Magyarázza meg nekem, mit ért a tankönyvek szervilizmusa alatt!

– Elsősorban a történelemtankönyvekre gondolok. S nem is elsősorban a tankönyvekre, hanem sokkal inkább a mesélőkre és azok mentoraira. Szerintem egy ilyen hibát nem lenne szabad megismételni.

– Magyarázat?

– A *Talmud*ban az áll: „Aki pénzt adott kölcsön és rajtavesztett, kell-e újra kölcsönadnia?” Uram, a tudatot két eltérő törvény uralja; a formális – amely megfelelő és alkalmas, vagyis a törekvő polgár

szerepkörébe sodor; és a valódi – amely ebbe a helyzetbe hozott most engem, és meggyőződés, hogy ez az értelem, a kényszerűség, talán az elkerülhetetlenség vállalása.

– Mit tett azért – és hol –, hogy megakadályozza, ahogy Ön mondja, az „egy nép ellen elkövetett kulturális bűncselekmény”-t?

– Épp ezek segítettek nekem abban, hogy megoldjak bizonyos problémákat. S nem is csak nekem, hiszen egy egész nemzet tért magához. Hiszem, hogy a bűnösöket hamarosan eltávolítják.

– Tehát nem hajtják végre a „kulturális bűncselekmény”-t, ahogy korábban gondolta?

– Épp ellenkezőleg, éppen ezért fogják megpróbálni, higgadt szemlélői lehetünk majd annak, hogyan rohannak a vesztükbe. Amikor lehullnak a maszkok, és előtűnnek alóluk az eltorzult arcok, nem lesz többé félelem, tilalom, az emberek szabadon foglalják le örökségüket.

– A jegyzetfüzetében az 1993. október 31-ei dátumot jelölte meg, és vannak itt valami értelmezhetetlen szavak is. Felolvasná?

– „Ez az emlékezetnek szól.”

– Kire emlékeznek majd és miért?

– Cetinjei Szent Péter napján a hatalmas tér dugig telt, csaknem szűknek is bizonyult annyi embernek, amennyi akkor összegyűlt. Mind Antonije atyát akarták hallani. Senki erőteljesebben és merészebben nem beszélt még erről az egykor szívós országról és a szentek sokaságáról, akiknek ikonja minden házban ott volt. S ahogy az mindig is történik, amikor megtörik az idő, az örületes és fantasztikusan eltorzult örömmámorban megjelentek a fenyegetések, az álmok, a lekicsinylések, az átkok, amelyeket Antonije atya sztoikusán viselt, s csak attól rettegett közben, hogy mindezt nehogy elfedje a feledés, de úgy, hogy minden csak távoli múlttá változzon.

– És az mit jelent, idézem, hogy „Megálltál, csak, hogy emlékeztesselek, a tömegnél, amely hordozott magában valami romboló erőt”?

– Ez az én szabadságvízióm. Az alak, amely úgy jelenik meg nekem, mint a lelkiismeret, tudatosan ellenőrzi minden mozdulatom, gesztusom, kimondott és leírt szavam.

– Olvasom tovább: „...nem tudván, hogy ezzel önmagát rombolja”. Hogyan?

– Kétszáz halott, az eltűntek sokasága, a tömeg, amelyet konzervált a díszsortűz ópiuma. A penge és a tör megidézése, koszos börmellénybe csavarva, a rombolással együtt járó cinikus nevetés, az akasztófa, kőhegyek. (Az innovációk, az eszményképeinkkel együtt, elmaradtak.) Amikor a repedésekből előtűnik egy-egy kijózanult fej, a közönség viharos tapsa mellett tapossák el.

– Magyarozza meg nekem ezt: „Már hosszabb ideje úgy hiszem, hogy megszabadultam az illúzióktól”!

– A vállalkozás, amelybe már is többször belebuktunk, tovább nem maradhat illúzió. A *Talmud* írja ezt is: „Ha az ember hajára nézel, és látod rajta, hogy a szálai még nedvesek, tudd, hogy ő megbetegedett.” Kell-e hát áztatnunk magunkat a hajunkkal kapcsolatban, mindig, amikor beletúrunk a kezünkkel, s hajszálaink az ujjaink közt maradnak?

– Feljegyzést készített az egyik jegyzőkönyvünkről is, amelyről azt sem tudjuk, hogyan jutott hozzá, egy 1968-as fényképpel, amelyen Ön látható, az általunk már jól ismert disszidensekkel.

– Fontos megjegyezni, hogy az egyik barátom, aki ott látható a képen, tragikusan végezte. Röviddel az eltűnése előtt felírt valamit a naplójába, valamit, ami jól jellemzi a belső vívódását: „Kidobtam a lakásomból a könyveket, az iratokat, és minden mást is, ami esetleg arra ösztönözhetne, vagy lehetőséget adhatna, hogy megszólaljak vagy írjak. Nem féltem a lelkiismeretemtől, sem az érzelmek gyengeségeitől mindennel szemben, ami a környezetemben történt. Már nem kínoztak az álmok.”

– Mi az oka annak, hogy az Ön írásaiban uralkodó téma a halál? Ha ezt így durvának találja,

feltehetem úgy is a kérdést: miért élvez előnyt Önnél az elmúlás az étellel szemben?

– Az, hogy Ön az elmúlást kategorikusan kiegyenlíti a bukással, az élet eszmei elvesztésével, feloldozást jelent a számomra, s megkönnyítheti a találkozást Istennel. Nem térhetünk ki a megmásíthatatlanság ciklikussága elől, nem úszhatjuk meg, akármit gondoljunk is az elmúlásról.

– Sehol nem határozta meg önmagát, nem foglalt állást azzal az idővel kapcsolatban sem, amelyben létezőnk?

– Úgy érte, a rothadás királyáról, aki a hercegnőt elviszi a saját sötét birodalmába?

– Úgy értem, hogy erről az időről, amelyben élünk, a rendszerről!

– Amely megszentelődve, beteg, és a becsületétől is megfosztva, végül megadja magát a kínzójának.

– Ki az a Slavenija?

– A nő, akire ifjúságom minden adottságát áldoztam, s akit életem absztrakt részének részévé tettem.

– Ez célzás lenne a ... tudja jól, hogy mire gondolok ...

– Igen, ha célzás alatt a szerelmet érte!

– És Z. asszony?

– Tudja, én alkotó vagyok. Az én eszményi szerelmem történetén végigvonul egy hiba, amelyet következetesen éltetek, és fájdalmasan is élek meg, amiről persze ennek a bizonyos Z. asszonynak fogalma sincs.

– Megismételnék valamit. Tényleg azt hiszi, hogy minden a megismerés kötetlen módján kezdődött?

Az idő elveszett, de a tér kitartott. Egy éles fénycsóvát észlelt, ahogy átvillant az arcán.

II.

– Meghallgatásra jöttem, az idézést tegnap találtam meg, amikor visszaértem Kotorból.

– Az idézés néhány nappal ezelőttre szólt, nem gondolja tán, hogy akkor jön, amikor akar, meg hogy mi itt csak magára várunk, hogy maga az egyetlen?!

– Nem gondolom, de elutaztam néhány napra, és hát ez van, elmaradtam egy ideig. Az idézést csak akkor találtam meg, amikor visszaértem.

– Elhozott mindent, amit az idézésben kértünk?

– Minden itt van Önöknél, még a legutóbbi meghallgatás óta.

– Közben egyáltalán nem jegyzetelt?

– De igen, készítettem néhány szépirodalmi jellegű feljegyzést, ami maguknak nem lehet érdekes. Ezek inkább csak kirokik, semmint képek volnának.

– No tessék, késik; jegyzetelt; azt hiszi, nekünk semmi közünk a szépirodalomhoz; hogy csak azért vagyunk itt, mert szeretünk kihallgatni embereket?! Ó, hát nagyon téved, kedves barátom!

– Attól függetlenül, hogy a meghittsége most talán jól is eshetne nekem, meglepett vagyok.

– Mit keresett Kotorban?

Néhány héttel korábban, tulajdonképpen már akkor, amikor először megpillantottam őt, egy elszívott pipára emlékeztetett, amely ránézésre ugyan használhatónak, megőrzöttnek

tűnik, de egy pipás számára már jelentőségét veszítette, s mintha valami gyűjteményhez tették volna csak félre, az eljövendő emlékezetnek. Vagy nem is, inkább egy olyan pipára emlékeztetett, amelyet végig akartak ugyan szívni, de az alakja nem felelt meg, a szára pedig átnedvesedett, mert folyamatosan a fogai közt tartotta valaki.

A kerek feje, dülledt, bevért szeme, göndör, fekete haja, az alacsony termete és a rövid karja, amellyel folyamatosan idegesen keresgélte az asztalon egy dokumentumot – amely, úgy hiszem, sohasem létezett –, elárulta az elkínzott és rémült teremtményt.

– Nem felejtette tán el, hogy miért ment Kotorba?

Képmutató kávé-, sőt pálinkarendelése annak a rituálénak a szerves részét képezték, amelyet minden találkozásunk alkalmával végigjátszott.

Éjszakánként egy felfúvódott hordó képében jelent meg az álmaiban, amely bármely pillanatban kipukkanhatott volna. A félelmet, amely belém költözött, elismerem, nagyrészt azok a gondolatok táplálták, hogy miért szánok rá egyáltalán ennyi időt.

– Ha a hallgatást választotta, nem jutunk messzire.

Elvettem annak lehetőségét, hogy megbabonázzon, de tartottam önnön bátorságom délibábjától is, ami félelemként halmozódott fel bennem, és úgy hiszem, egy remegő, a kőlaphoz ragadt meztelencsiga képében jelent meg a szemében.

– Uram, hogy azért mégiscsak jussunk valamire, egy olyan gondolatára fókuszálunk majd, amely nagyon is kategorikusnak tűnik. Egy feljegyzéséről van szó, amelyben relatíve sértetten értekezik a hatalomról. Nem az a baj, hogy így gondolkodik a hatalomról, hiszen néhány következtetése éppen arra utal, hogy nem is olyan kaotikus minden, egy mondata azonban irritálja a kíváncsiságomat: „Egyre kevesebbet használjuk a tükröt.” Mire gondolt?

– Ami alul van, az csak a felsőnek a tükörképe, azonban a felső nem használ tükröt, nem száll magába, még ha tépetten, rendezetlenül, és talán piszkosan is jár. Nem a tükör tehet arról, hogy mindhiába mutatja meg a képet, amelyet észre sem veszünk. A tükör nem is azért van itt, hogy ítélkezzen, csak megmutatja a valóságot. Leképezi a világunkat.

– És Ön szerint milyen ez a valóság? Fejtse ki nyugodtan a véleményét...

Megszédítette a pokoli forráság (a Nap épp egy közeli épületre tűzött), nem találta fel magát. Az állandó izzadás és a rettegés miatt a ruháját csupálta, amellyel úgy-ahogy felitatta az izzadságot. Fanyar, sós ízt érzett.

Az eltelt hónapok alatt mintha megváltozott volna a hozzáállása. Kiélesedett a kép. Az idő kiszélesítette a látókörét, és mindennek csakis a tükörképét figyelte. Minden más tekintetben igyekezett elmerülni az idő, a kín és a reménytelenség forgatagában.

– Semmi sem olyan valós, mint a jelen. Évszázados kín ez, amely most ránk zuhan, és mi érezzük a súlyát. Már egészen tapinthatóvá vált. Ettől nem menekülhetünk – mondta, mint valami választ. – Azt olvastam az egyik feljegyzésében: „Csak annak van joga belépni a könyvekbe, aki eredeti és új gondolatokra képes.”

– Belépni az irodalomba, rosszul olvasta.

– Igen, az irodalomba, kicsit olvashatatlan. Mire utalt ezzel?

– Ezek egy cseh író, Jan Neruda gondolatai, amelyeket gyakran ismételvek.

– Lehetne alkalmazni ezeket más területen is, mondjuk a politikában?

– Nem ragadtatom el magam annyira, hogy kitöltsem az ürességeket, de annak, aki tisztában van a maga elé kitűzött cél nagyságával, és mégis van mersze belevágni, minden joga megvan a bizalomhoz, hogy sikerrel járhat.

- Megtörténhet, hogy a tükör ne a valós képet mutassa, „tárja elénk”, ahogy Ön mondja?
- Az az igazság, hogy ha nincs alak, a tükör sem tárhatja elénk, nem mutathat róla képet. De ugyanígy igaz az is, hogy aki hatással van a valóságra, aki irányít, akinek hatalma van, az mindig csak azt a képet látja, amely megfelel a vágyainak.
- Nem tudom, mennyire van tisztában a saját helyzetével, de valamit meg kell értenie: ez a nép nem becsüli az egyéniségeket. Minden szava Önre fog omlani.
- Azzal vagyok tisztában, hogy magam is erősítem azt a fájdalmat, azt a sorsot, amelyre számítok, fel akarom ébreszteni az egykedvűeket és az álomkóros nosztalgikusokat, a kísérletező hajlamú entellektüeleket, akik abban az igyekezetükben, hogy megmerítkezzenek a jövőben, egyre nagyobb karcsapásokkal süllyednek el a múltba.
- Nosztalgiaiból fakadó félelmeit úgy használta fel, mint egyfajta emlékeztetőt, amelyhez a lazuló és a felszabadult hangulat perceiben nyúlt. Nem világos terep, tele étellel, amelytől rettegett.

III.

- Kotorból még elment Barba és Ulcinjba is. Miért járta végig a tengermelléki településeket, ha, ahogy maga is mondta, csak ritkán fürdik?
- Igen, sajnós, ritkán. Felkerestem Bar és Ulcinj régi városrészeit, a legendák és a mítoszok miatt, amelyeket szeretnék felfrissíteni.
- Ne gondolja, hogy kicsinyeskedünk, ez a részlet talán nem is fontos, de Ulcinjban a strandon sétált.
- Hosszabb ideig sétálgattam az ulcinji strandon, és közben néhány kellemetlen részleten morfondíroztam. Részleteken, mondom, mert ebben nem értek egyet Önnel. Számomra a részletek minden történet fontos elemei.
- Folytassa, folytassa.
- Mondom, minden részlet nagyon fontos, mert meghatározza az eseményeket, a játékot vagy az elbeszélés módját. Nagyon hatásosan kell megvizsgálni a részleteket ahhoz, hogy össze tudjuk rakni az általánosítható képet.
- (Ez a legjobb hely az emlékezésre és az elmélkedésre, gondolta magában. A kísértetnek, amely látomásként megjelent előttem, nem kell feltétlenül olyan kínvallatónak lennie, aki zene nélkül végzi be életét.)
- Folytassa, folytassa.
- Elmesélem Önnek bolyongásaim történetét, amit én is Galina nagyanyámtól hallottam, s amivel, merem remélni, nem fog visszaélni: „A régmúlt időkben, amikor még tengeri flották járták Montenegrót, távoli ősöd, Vasilij”, mesélte Galina mama, „beleszeretett a csodálatos tengermelléki Annamáriába, és az első hajón, amely Kotorból kihajózott, elutazott, elhagyta az országot, senki sem tudta hová. Ez az odüsszeuszi szál kísér benneteket ma is, és hiszem, hogy nincs olyan nemzedék, amelynek legalább egy tagja ne csángált volna el valamerre az ismeretlenbe.” Galina mamának határozott képe volt ezekről a távozásokról, úgy kezelte, mint közismert tény. S annyiszor elmondta, hogy nincs gyerek, aki ne jegyezze volna meg a történetet.
- Jól értem, hogy Ön nem hisz a családjáról szóló legendában: hajótörés Kotor mellett, szerelem a szépséges hegyvidéki lánnyal, közös elutazás?

– Kiválóan ismeri a családom történetét. Igen, én is hiszek ebben a legendában, de mindez jóval a Vasilij nevű felmenőm előtt történt. Láthatja, az elkerülhetetlen ciklikusság újra ismétlődik.

– Akár ez is lehetne a tenger melléki települések felkeresésének oka?

– Nem vagyok bűnöző, hogy visszatérjek a bűncselekmény színhelyére, de valóban egy olyan bűntény miatt sétálgattam az ulcinji strandon, amelyet soha nem oldottak meg.

– Uram, megfeledezett magáról, itt mi kérdezzünk, mi teszünk fel kérdéseket.

Minden olyan nyugodtnak tűnt, mint Turner *Aranyág* című festményén, amíg a ház küszöbéről nézve egyszeriben úgy nem tűnt, hogy hirtelen összeomlik Svetovid (a szláv istenségek legnagyobbikának) víziója, és Moranává, a látomássá változik át, amint megtelepszik a hideg képen.

– Mi is a felesége vezetékneve?

– Askonti, Marija – Mara Asconti.

– Tudna nekünk valami közelebbit mondani az Asconti-családról?

– Ma is Rómában él Mara bátyja, Pietro és a nővére, Donata, Via Sistina 18.

– Hol ismerkedett meg Marával?

– Az ulcinji Művelődési Központ meghívására vettem részt a helyi Irodalmi Találkozón, ahol felolvastam az *Amnézia* című elbeszélésemet, amely egy szicíliai költőről és a népköltészet gyűjtőjéről, Ignazio Battotóról szól. Marának ez felkeltette az érdeklődését, gondolta lefordítja. Így kezdődött.

– A bátyja is vele volt?

– Igen, akkor tudtam meg, hogy nyáron eljönnek Ulcinjba.

– Hányszor járt Olaszországban?

– Néhányszor, még mielőtt megnősültem volna, utána csak egyszer, nem emlékszem pontosan.

– Leveleztek?

– Igen, igen. Mara gyakran írt a családjának.

– Talán csak nem valamelyik levél, hogy ne mondjam, a nosztalgia vette rá, hogy az ulcinji strandon sétálgasson?

– Megcsaphattak az emlékek, tudja, uram, évekig nem voltunk a tengeren, de összeségében azt hiszem, hogy mégsem.

– A levél, amelyet személyesen Önnek címeztek, nem vehette rá mégis, hogy nézze meg azt a helyet, ahol, ahogyan Ön mondja, titokzatos körülmények között eltűnt a barátja, R. R.?

Az utolsó napsugár megtört az épület szélén, megfelelve homlokát. A helyiségben egyre sötétebb lett, az alakok pedig árnyakká változtak. Lehet, hogy mindezt megálmodta.

IV.

Amikor elhagyta az álmot, a szoba remegő sötétjében ébredt. Öregebb lett, és a hajnal pirkadatában sokkal mélyebb sérüléseket érzett.

D. B. urat egyre inkább egy olyan objektumnak érzete, amely kicsúszik a látóköréből, és olyan teherré válik, amelytől nem lesz képes megszabadulni. Ilyen leverten és rezignáltan érti meg, hogy ez nem egy ártatlan barkarola, hanem egy örült és gonosz groteszk játszma, amelyben ő maga is, a körülmények nyomására, szerepet játszik, akarata ellenére. Ezt az

atavisztikus félelmet, a mélyről jövő üvöltést nem tudta megfékezni, s megakadályozta, hogy szétnyíljon a látvány tarka ernyője, amely visszavezethette volna a múltba, higgadtan és gyengédebben, hogy nyugodtan végiggondolja az egészet.

Nem kell titkolni azt sem, hogy egyes pillanatokban legyőzöttek és elveszettek érezte magát. A lába remegett, elárulta őt, akár mennyire is szeretne volna elrejtteni a mezítelen duzzanatok, szigetfoltok, archipelagusok rettegését.

Kitartását azokkal a hősökkel foltozta be, akikről a könyvekben olvasott, s akik sztoikusán fogadták a kínzásokat és bántalmazásokat. Végül pedig ő is teremtett magának egy ilyen hőst, aki miatt egyre több szemrehányást kapott, mert hinni kezdett benne, hogy az ő életét a sajátjaként éli meg.

– Van-e, az Ön véleménye szerint, a nemzeti sorsnak korunkban esélye arra, hogy megfékezze az elért értékeinket?

– Nem hiszem, hogy a jövőnket már nem ugyanezek a keretek határozzák majd meg, de úgy gondolom, hogy a nemzet iránti érdeklődésünk nem vihet el bennünket a faji értékek erőltetéséhez.

– Megváltoztatja vagy elveti talán a megvalósult idő az összhangját és a lényegét mindannak, amit eddig elértünk?

– A békétlenség összhangja, vagy valami más? Nem értem ...

– Az egzisztencia, hát nem látja, hogy milyen állapotban vagyunk?

– Néhány megalapozott eszme spontán kisugárzása nem zavarna meg semmiféle összhangot ... Talán mindent újra meg is magyarázhatnának, atomjaira szedve, másképpen, újszerűen, hogy megízlelhessük ezt is.

– A ránk erőszakolt eszmék ízét, vagy úgy gondolja, hogy ez a valós helyzet?

– Ha a valóságot, a jelenlegi állapotot az ilyesmire fogékony tömegek erőszakosságaként és szeszélyességként értelmezzük (amit úgy fogadnak el, ahogyan kapják), akkor nyugodtan megvárhatja, hogy mindez elcsendesedjen. De ha az értelem felülkerekedik az érzelmeken, ami, nagyon remélem, hamarosan megtörténik, akkor a megalapozott eszmék beigazolódnak, és csak valami csoda akadályozhatja meg a megvalósulásukat.

– Azt jelentené ez, Ön szerint, hogy a bűnösöket, ahogy egy korábbi beszélgetésünkben mondta, megbüntetik?

– Nem ugyanazt értjük a büntetés fogalma alatt. Akadályoztatva lesznek – és ez máris elégséges büntetés. Ez pedig azt jelenti, hogy felocsúdnak, ami megváltoztatja a tudatállapotukat, s ezzel a mindenféle mediátorok elvesztik motiváltságukat az agymosásra.

– Uram, könnyen lehet, hogy csak téves következtetésre jutottam, de nem arról van szó, hogy egy nagy adag félelemmel közelít a problémákhoz, és azok megoldásához?

– Jól ráérezett az egyik vonásomra, amely hozzásegít ahhoz, hogy nyugodt maradjak, s talán a hallgatáshoz is. Nem hiszem, hogy a főbiák káros hatással lennének a problémák megoldására. Lassíthatják talán, de meg nem állíthatják.

– S mi van akkor, ha az Ön összes szerepvállalása (minden tevékenységéről pontosan tudunk) csak vágy marad, amiről feljegyzés sem készül?

Ez hát D. B. úr naiv cinizmusa. Azt még megérti ugyan, hogy az elvei nem mindenki számára elfogadhatóak (közömbösek a szellemi kérdésekben), de észveszejtve hitte, hogy így is, akaratuk ellenére is megalkothatnak egy kulturális mintát, még ha tisztában is volt vele, hogy az életeszméket nem lehet igazságtalanságok nélkül megvalósítani.

– Ismét a félelme irányítja a reakcióit – állapította meg gúnyolódva D. B.

- Minden bizonnyal. Gyakran találom meg és veszítem is el az igazságaimat, mindenestre azonban semmi sem fog meggátolni abban, hogy ábrándozzak életem álmáról.
- Néhány napja Cetinjében hosszasan beszélgetett egy bizonyos O. Đ.-vel. A beszélgetés fontossága tette volna, hogy reggeltől estig ültek az MM kávézóban?
- Családi témákról beszélgettünk. Amikor belekezd az ilyesmibe az ember, észre sem veszi, hogy repül az idő.
- Amíg az éj sötétje nem figyelmezteti?
- Nem, hanem amíg ki nem meríti a témát, s aztán ismételtetni kezdi. Akkor ismeri fel a helyzet teljes örületességét, hogy a beszélgetés látszólag megszüntette a fájdalmakat, de a lényeg változatlan maradt.
- Ez valamilyen értelemben igaz is, de a sóvárgás, amely a célja felé hajtja, anélkül, hogy figyelembe venné a hibákat, soha nem hagyta el Önt.
- Én a természet szabad teremtménye vagyok, így a hibáim, vagy akárhogy is gondolja, a tévedéseim, soha nem térítettek le arról a régi útról, amelyen egyszer elindultam.
- S amelynek a vége még fel sem sejlett Ön előtt?
- Úgy érezte, ezzel akár vége is lehetne. Hogy összerakja és megvalósítsa magát, a sötét oldal után kellett nyúlni, és úgy kanalizálnia azt, hogy biztos léptekkel haladjon, nem rettegve attól, hogy mindez visszahullik rá. Csak magától félt: képes lesz-e elviselni mindezt?

V.

Nem tudta, hogy hol töltötte az idejét, D. B. úrnál vagy otthona csendjében, amelyet immár az egykor szívesen látott vendégek is elkerültek. Kínlódásait nem szerette volna akárkivel megosztani, s ez így végül magánybetegséggé nőtte ki magát, egy hatásosan elhibázott esetté, hogy többé már semmit sem akart leírni, mert képtelennek érezte magát bármiféle próbálkozásra.

Minden világos – még a leveleit is elolvasták. Nem is emlékezett már, hogy mi mindent írt le bennük, de nyilvánvaló volt, hogy ők tudják (semmit sem lehet elrejtteni előlük), és hogy mindezt majd a fejére is olvassák, amint szükségét érzik ennek.

Gyakran kérdezte magától, hogy meddig bírja még. Éjszakánként azon ette magát, mi vár rá a következő idézés alkalmával. Sőt, visszajárt a portára megnézni, küldtek-e neki újabb idézést, s mikorra.

Egy valamit, végtére is, megértett, hogy D. B. úr levette maszkját, s így már megkönnyebbülten várta, hogy mindennek vége legyen, akárhogyan.

Nyilvánvaló volt számára, hogy a természet megváltoztathatatlan, akármennyire is hatással legyünk rá, s hogy a föld, amelyen lépked, nem egy lakatlan sziget, de nem látta semmi jelét annak sem, hogy holmiféle földönkívüliek táplálnák magányát. Nem fogadta el a bennünket sújtó bajaink orvoslására az általánosult megoldásokat, mert kitartóan hitt abban a maximában, hogy csakis az ember határozhatja meg a saját sorsát. Nem akarta a kollektivizmust, mindig is olyan egyéniségnek tekintette magát, aki meghatározza saját útját, és nem panaszkodik a saját döntései miatt. Most azonban valaki más határozta meg a pályáját, s ezen az úton értelmetlenül haladnia tovább teljesen meddőnek tűnt neki bármiféle tanuláshoz.

- Legutóbbi cetinjei útján találkozott valakivel?
 - Igen, futólag. Tudja, ez egy olyan város, ahol nem lehet csak úgy észrevétlen végigmenni, még ha azt is szeretné az ember. Arra viszont nem emlékszem, hogy beszélgettem-e bárkivel is hosszabban. Talán igen, abban az értelemben, hogy a barátainkról csevegünk.
 - Vagy az ellenségeikről. Azokról, akik nem úgy gondolkodnak, mint Ön?
 - Nem, én nem ismerem az ellenségeimet, hogy ne mondjam azt, hogy nincsenek. Hipotetikusán hangozhat, de azt hiszem, hogy ez a fogalom, legalábbis Cetinjében, a feledésbe vész.
 - Nyilvánvaló, hogy takargatni akarja a nyugtalanságát, elfelejteni azokat a kifejezéseket, amelyek a népünk lényének mélyén gyökereznek. Miért kerüli ezeket?
 - Itt az isteni világ percepciójáról van szó, amelynek lépcsősorai a megismeréshez vezetnek, a föld alá viszont nem visznek fokok.
 - Hogy van az, hogy nem választja el a sóvárgását a tudatától?
 - A sóvárgás előre húz, a tudatosság eltántorít és mindig felülkerekedik, ezért úgy hiszem, irányíthatom a tudatom és figyelmen kívül hagyom a vágyakozást, amit, be kell vallanom, sokszor nagyon nehezen viselek.
 - Nem ismeri be azt sem, hogy már sokszor elveszítette a hitét abban, amiről úgy gondolta, hogy elkezdett megvalósulni?
 - Mit kellene beismernem?
 - Azt, hogy úgy gondolta, összeomlik az egész rendszer, széthullik és jellegtelen masz-szává változik...
 - Igen, igen, ezt is elhittem.
 - Tudom, hogy így gondolta, ezek itt mind idézetek az 1991-es jegyzetfüzetéből.
 - Elég a beismerés, vagy alá is kell írnom?
- Mit sem törődve azzal, mit szól majd ehhez a vallatója, a fal felé fordult, hogy minél erősebben megélhesse vízióját, amely már kezdett felsejleni előtte: a falon egy ember véres és nyílt sebe tátong. Balról vörös lepelbe burkolózva és magasra emelt mutatóujjával Jézus lép oda hozzá, mögötte Mohamed érkezik fehér palásban egy hatalmas márványtömb alatt, majd a félmeztelen Buddha, üvegtálban a füstölővel. Végül Mihály arkangyal, harci szellemben, kardjával hadonászik és elúzi a láthatatlan szörnyetegeket.
- A kép még továbbra is folyamatosan kiegészült, de ő már képtelen volt összeállítani a kompozíciót, ezért a sikoly, amely kiszakadt belőle, a lélek üvöltése volt, amely évről évre egyre rosszabb állapotba került.
- Jelen volt (persze csak képletesen mondom, mert nagyon jól tudjuk, hogy igyekezett kibújni minden kötelezettsége alól), miközben dőlt össze a rendszer, végignézte és nem emelte fel a hangját. Orpheusz megrémült az élettől, amelyre vágyott.
 - Hittem abban, hogy a döntésem, legyen bár olyan, amilyen, de helyes, mert a saját tapasztalataim alapján hoztam meg. Lehet, hogy figyelmen kívül hagytam a természet általános törvényeit, amelyekről nincs jogom beszélni, de, mivel szabad lénynek tartom magam, észre kellennem, hogy a szabadságeszmények alapján semminek sem kell a rabjaivá válnunk.
 - Lassan-lassan mintha eltávolodna mindattól, ami történt. Azt akarja mondani, hogy semmi köze hozzá, nem maga miatt történt, s így hát felelnie sem kell érte?
 - Minden eltávolodási kísérlet hasztalan, még ha az ostobaságtól távolodnánk is el. A végén mindig meg kell állapítanunk: vagy harcolt, vagy együttműködött vele.

Meggyőződésem, hogy nincs jogom bármiről is beszélni, ha nem vagyok jelen az események középpontjában. Csak így őrizhetem meg a megbecsülés és a megvetés jogát.

Nem volt világos számára, hogy mindezt olvasta valahol, vagy megélte. A lelke mélyén sokkal több mindent halmozott fel, mint amennyivel elbírt volna. A többséget mindez felszínessé, édeskissé, sebezhetővé tette volna, ő azonban mindent a békesség kivételes méltóságával gyűjtött egybe.

Sajnálkozott népe felett minden miatt, ami csorbította tekintélyét, de haragvó is volt ugyanakkor saját magával szemben, hogy miért nem talál már ki valamit, amivel, amíg mindez el nem múlik, elrejthetné szépségét. S megérezte, ahogy a sors angyalának szárnya megérintette őt.

Szabó Palócz Attila fordítása

AZ ÉN MAGYAR NYELVEM A TRÓPUSON

Ferdinandy Györggyel beszélget Tóbiás Krisztián

Milyen volt '56-ban az irodalmi hangulat, az irodalmi léghő Magyarországon?

Én '56 előtt a Fővárosi Autóbuszüzemben dolgoztam kalauz, majd garázsszofőr beosztásban, és inkább a munkásosztályról tudnék mesélni, mint az irodalmi életről; tény az, hogy akkor, amikor a XX. kongresszus '56 februárjában leleplezte a sztálini túlkapasokat és vétkeket, akkor a Honvédkórházban gyengélkedtem. Egy évig voltam katona, légvédelmi tüzér, és a Honvédkórházban nem tudtunk arról, hogy van egy Petőfi-kör, hogy van egy XX. kongresszus, hogy kezd a helyzet megváltozni kint a nagyvilágban, csak azt vettük észre, hogy az ilyen gyengélkedőket, mint én is voltam, leszereltek. És kiengedtek. Visszamentem azonnal az Autóbuszüzemhez és örültem, hogy újra visszavettek. Ez egy nagy dolog volt, hogy az ember ilyen komoly beosztásban van, azonnal, minden további nélkül visszaveszik. Most kicsit össze kell szednem magam, mert eddig még nem gondolkoztunk ezeken a réges-régi dolgokon. Akkor megdöbbsentem, hogy felvettek az egyetemre. Mert évekig felvételiztem az Eötvös Loránd Tudományegyetemre. Minden évben felvételiztem, minden évben sikerrel lettem az összes vizsgát, és minden évben közölték velem, hogy a családom nem támogatja elég lelkesen a munkásosztály forradalmi harcát, és ezért engem nem fognak felvenni még az idén, majd csak jövőre esetleg. Ezt mondta nekem Gyergyai Albert, aki nagyon kedves tanárom lett később. Nos, hát így; '56-ban fölvettek az egyetemre. Akkor rá kellett döbbsennem, hogy itt valami változik. Valami változik. Valami változóban van. Én hat hétig voltam csak egyetemista, mert utána kőműves és minden egyéb voltam a vadnyugaton, és ez a hat hét az Eötvös Loránd Tudományegyetemen ez az én egyetemi karrierem. Diákkarrierem, mert tanár aztán voltam 37 évig. De hát tanítani, mint tudjuk, azok tanítanak, akik nem tudnak semmit, úgyhogy minden stimmelt. Ez volt az én előkészületem '56-ra. Én buszos egyenruhában feszítettem ott bent az egyetemen és egyszer Füst Milán rám is szólt, hogy „a puskás ember ott, az ajtó mellett, mit szól?”, és akkor én mondtam, hogy kérem, én nem vagyok puskás ember, mert én autóbusz kalauz vagyok, és akkor azt mondta a Milán bácsi, hogy akkor jó, és folytatta az előadását. Ő csak azt látta, hogy egyenruhában vagyok. Az diákgyűlésen egyszer csak rám ordított egy Szilvi nevű lány, akivel aztán találkoztam Lyonban később, rám kiáltott, hogy „mit szól ehhez a munkásosztály?”. Mármint ahhoz, hogy mi ottan ugye készülünk valamire az egyetemen. Akkor nagyon mérges lettem, hogy ezek itt mit ugrálnak ez a sok 18 éves kis szar senki, mert én akkor már ugye elmúltam huszonegy éves, én már akkor egy öreg fiúnak számítottam, és visszaordítottam a Szilvinek, hogy „szarik rátok a munkásosztály!”. Nos, ez volt az én forradalmi múltamnak az első felvonása. Azután hát persze később másképp alakultak a dolgok, hiszen az ember mindenhová elment, mindent meghallgatott, mindenben részt vett, és lassan kialakult egy elképzelés; olyannyira, hogy mikor együtt vonultunk azután, akkor az ember úgy érezte, hogy ez az én társaságom, ez az én népem, és ezzel, ami most itt folyik, azonosulni tudok.

És eljött az a nap, amikor mégis megszületett az elhatározás, hogy elhagyod Magyarországot.

Sokáig vártam vele. Elkezdtünk újra dolgozni novemberben. A második szovjet invázió után az autóbuszok beindultak. Decemberben is dolgoztam, bejártam a Fürst Sándor Garázsba, a Hamzsabégi útra Budán. Úgy gondoltam, hogy minden a legnagyobb rendben lesz és maradok, de akkor megalakultak a munkástanácsok nálunk is, és '56. december 6-án – ezek olyan dátumok, amiket nem felejt el az ember soha – letartóztatták a fővárosi munkástanácsot. Egy nagygyűlés alkalmával. Akkor rájöttünk, hogy ránk, akik itt a munkástanácsokról álmodozunk, ránk rossz napok várnak. Akkor bejött anyám is a garázsba és mondta, hogy „most már az lenne a legjobb, ha a tanulmányaidat valamelyik francia egyetemen folytatnád, ha már úgyis évekig franciaszakos akartál lenni”, mondta derék anyám; és én megkérdeztem Bozsóka elvtársat, a párttitkárunkat, aki ott ült mellettem, hogy „Bozsóka elvtárs, te mit szólna ehhez? Most menjek ki nyugatra?” Azt mondta, „Gyuszikám”, mert csak így szólított engem „Gyuszikám. Miért ne? Menjen, nézzen körül a kapitalista nyugaton.” Megfogadtam a tanácsot, nem tudtam még, hogy ebből negyven, sőt, több mint negyven év lesz.

És milyen fogadtatás várta az '56-osokat Franciaországban?

Nem mentem azonnal Franciaországba. Először Bécsbe mentem. Annyira tetszett nekem, én ottmaradtam volna legszívesebben. Nem akartam olyan messze kerülni a határtól, itt akartam maradni a közelben, hogy vissza tudjak jönni az első adandó alkalommal. Mindnyájan így voltunk egyébként. Az '56-os egyetemisták, diákok, fiatalok, senki se gondolt arra, hogy ő most megcsinálja az életét valahol a nagyvilágban. Mi nem kivándorlók voltunk, mi nem emigránsok voltunk, mi fiatalok voltunk, akik meg akartuk nézni, hogy mi van a nagyvilágban és utána a lehető leggyorsabban haza akartunk jönni. És át akartunk adni a madárlátta kenyeret. Hazahozni a tapasztalatainkat. Így voltam ezzel én is. Bécsben találkoztam egy barátommal az utcán, aki azt mondta, hogy a franciák osztogatják az ösztöndíjakat. Bementünk a francia követségre és tényleg sikerült ösztöndíjat szerezni egy francia egyetemre. Ezért mentem el Franciaországba. Így kezdődött.

Franciaországban jelentek meg az első komolyabb publikációid. Magyarországon már próbálkoztál fiatalként szerkesztőségeknél, akik visszautasították a kézirataidat.

„Lévayné s. k.”, így volt aláírva, azt írta nekem, hogy „Ferdinád György autóbusz kalauz”. Ez volt a címzése a levélnek. A honvédséghez küldte, mert akkor még gyengélkedtem, és azt írta, hogy „Kedves Elvtárs, írásai még nem érettek meg a nyilvánosságra, de kérjük, hogy küldje el összes írását véleményezés céljából.” És aláírta, hogy „Lévayné s. k.” Nagyon kedves volt ez a levél. Ma is őrzöm, azért tudom fejből elmondani. Ez nagyon fontos. Ez az első irodalmi sikerem.

És ki volt Lévayné?

Aztán gondoltam, hogy lehetséges, hogy Rajcsányiné volt. Azt mondták nekem, hogy akkor a titkár az írószövetségben Rajcsányi úr felesége volt, de hát ezt most már nem tudom megállapítani, mert gondolom, szegénykém már legalább fél évszázad óta föntről néz minket és mosolyog le ránk.

A Magyar Nyelv Napiján beszélgetünk itt, adódik a kérdés magától, hogy te magyar íróként lettél francia író.

Én francia író akartam lenni. Megérkeztem Franciaországba, akkor a Strasbourgi Egyetemen kezdtem tanulni, engem oda osztottak. Meg voltam róla győződve, hogy nekem franciául kell írnom. Már csak azért is, mert a sajtót azt tudtam olvasni, hiszen három éven át felvételiztem az ELTE-n, megtanultam azért annyira franciául, hogy el tudtam olvasni a napilapokat. És láttam a napilapokban, hogy a franciák mennyire félremagyarázzák a mi '56-os forradalmunkat. A francia sajtónak jelentős része olyan szélsőséges hangokat pengetett, olyat ütött meg, hogy hát, minthogyha mi itt, a pesti utcán meg akartuk volna dönteni a szocialista Szovjetuniót. Ennek a sajtónak voltak gyakorlati hatásai is. Párizsban például a Mabillon étterembe nem engedték be a menekülteket, a menekült magyar diákokat. Őrség állt az étterem előtt és azt mondták, ide fasiszták nem jöhetnek be ebédelni. Hát akkor mi, magyar menekültek testületileg átvonultunk a Luxemburg Kertbe, ahol volt egy izraelita étterem. Ott szeretettel fogadtak minket és ott kosztoltunk. Ezek olyan dolgok, amiket ma már nem nagyon mesél senki, és nem nagyon tudunk róla, de azért nem árt, nem árt tudni.

Megpróbálom máshogy megfogalmazni azt, amit az előbb kérdezni szerettem volna. Hogyan lettél francia író?

Igen. Úgy lettem francia író, hogy meg kellett írni valahogyan azt, hogy itt mi történt Budapesten. Amit a franciák vagy nem tudtak, vagy rosszul informálódtak. Mint ahogy mindig is rosszul informálódnak. A franciák ebben nagyon ügyesek, hogy mindig a lehető legrosszabb információkat szedik össze a nagyvilágból. Nos, hát akkor én elkezdtem írni a forradalomról. Az első cikkeim, amik megjelentek a napi sajtóban, azok a forradalom humoráról szóltak. Soha nem felejttem el, az egyik első írásomnak a bevezetője arról szólt, hogy nálunk Sztálin várta a legjobban a Mikulást, mert már októberben kitétte a csizmáit. Ehhez hasonló hangot ütöttem meg, azért hogy... ez bevetés volt. Tudtam, hogy valahogy a franciákat meg kell győzni arról, hogy itt nem fasiszta fiatalok garázdálkodtak Budapest utcáin. Így kezdtem. Franciául írtam és volt egy diáklány, aki lefordította, vagyis nem is annyira lefordította, én fordítottam, ő csak átjavította az én írásaimat; és a francia sajtóban jelentek meg az első írásaim. Így aztán lépésről lépésre francia íróvá váltam és akkor már gondoltam, hogy talán jobb is lesz, ha folytatom a francia íráságot, mert közben arra is rájön az ember, hogy a franciák nem fogják elolvasni, ha magyarul írja tovább a dolgait. Tehát ajánlatos a franciáknak francia nyelven írni. Ezt így folytattam egy darabig. Elég sokáig, tizennégy francia kötetem jelent meg. Végül is úgy nézett ki, hogy francia író lesz belőlem, egészen addig, amíg át nem kerültem Puerto Ricóba. Ott megint nyelvet kellett váltani. Ezúttal a spanyolt kellett volna megtanulni, és spanyolul kellett volna folytatni. Akkor rájöttem valamire – és most talán az, amiben utolérlek –, akkor rájöttem, hogy a trópusi hónapok és évek alatt a tanult nyelv, a francia az megkopik. Megkopik, mint Márai írta, „leesik nevről az ékezet”. Elbizonytalanodtam a franciával és akkor vettem észre, hogy a magyar nem. Az anyanyelv keményen, pontosan megmaradt, és hogyha én egy nyelvet akarok magamévá tenni, én továbbra is bármilyen nyelven dolgozni akarok, az nem lehet egy tanult nyelv, az nem lehet a francia, az csak a magyar, csak az anyanyelv lehet. Ott álltam vissza a magyar nyelvű írásra a trópuson, és attól kezdve, '64 óta vagyok olyan

magyar írópalánta, aki tanulja az anyanyelvét, és aki az anyanyelvén ír és dolgozik. Ez egy nagyon fontos felismerés volt, hogy tanult nyelven csak bestsellereket lehet írni. Hiszen gondoljuk csak meg, hogy azokból, akikből más nyelven vált író, akik magyarul kezdték és más nyelveken vált író belőlük, azok bizony általában megmaradtak a lektúr színvonalán. Olyan kitűnő és tehetséges író, mint Arnóthy Kriszta, bizony csak bestsellereket írt egész életében. Akkor Claire Kenneth, akit én az Utolsó Kenetnek hívtam egyszer, Claire Kenneth ugye New Yorkban, nagyon tehetséges író volt ő is. Ő pedig – már akkor több mint tíz fiatal fiú dolgozott neki, akinek kiosztotta, hogy „Halál Kairóban”, „Halál Tel Avivban”, így kiosztotta. Aztán amikor már minden főváros lement a halál szóval, akkor kiosztott valami más sorozatot, és azok írták, és ő pedig aláírta, hogy Claire Kenneth. Tehát körülbelül ezt éri el az ember. Ide vezet a nyelvváltás. Ha az ember tényleg úgy érzi, hogy valami nagyon fontos mondanivalója van, amit talán nem is tudna más nyelven elmondani úgy, akkor bizony ajánlatos, én nem tudom másképpen mondani, ez az én tapasztalatom, ajánlatos visszatérni az anyanyelvéhez.

Kicsit még azért a francia nyelvterületen maradvá, annak ellenére, hogy nem anyanyelv, mégis a francia irodalmi közeg neked ítélte az Exupéry-díjat.

Én úgy voltam, ezt is csak utólag tudom ilyen szépen elmesélni, én úgy voltam, mint a bika, amikor beengedik az arénába. Ugye, ott 20-30 ezer ember üvölt, de az arénában nincsen senki, bemegy a bika és teljesen egyedül van, körberohangál, körülnéz, mindenki tapsol és kiabál és örül, és a bika azt hiszi, hogy győzött. És valóban, ez úgy néz ki, hogy megnyerte a csatát. Aztán egyszer csak bejön egy krapek és leszúrja. Ez a vége ugye a történetnek. Nos, hát én is valahogy így voltam ezzel. Az elején azt képzeltem, hogy nekem minden sikerül. Hiszen nagy díjat nyertem, a Saint-Exupéry-díjat, és úgy nézett ki, hogy tényleg a franciák hozzá fognak engem segíteni ahhoz, hogy francia író váljon belőlem rövid időn belül. Azután egyre nehezebbé vált a francia írás és a végén kiderült, amit már meséltem, hogy visszatérni az anyanyelvhez számomra az egyetlen lehetőség.

Visszatérni az anyanyelvhez... Puerto Ricóban.

Puerto Ricóban öten voltunk magyarok, négy író és egy olvasó. Most itthon is lassan kialakul ez az arány, mint mindnyájan tudjuk; hát nehéz volt ilyen körülmények között olvasóközönség és magyar közeg nélkül magyarul dolgozni. Az az öt magyar is általában haragban volt egymással, ez megint közismert, nem mondom ezzel semmi újdonságot senkinek, nos tehát végeredményben nagyon egyedül éreztem magam, és volt úgy, hogy hónapokig egy szót sem beszéltem magyarul senkivel. Azután valahogy kialakult egy munkamódszerem. A Szabad Európa Rádió megküldte nekem hétről hétre az itthon megjelenő új köteteket. Az új, születő irodalmat. A hatvanas és a hetvenes években végig. Ezeket én elolvastam, ezekről én írtam recenziókat, könyvismertetések, és így visszagolgoztam magam a magyar irodalomba valamiféleképpen, úgy, hogy teljesen egyedül voltam a trópuson. Mindenféle könyvre szert tettem a Szabad Európában, mert mondtam, hogy én nem hiszek Márainak, aki azt mondta, hogy majd a szókincsünk el fog szegényedni, nyelvünk meg fog kopni. Én azt írtam a mesternek, Márainak, hogy az én nyelvem pedig állandóan gazdagodik, az én magyar nyelvem a trópuson, hétről hétre, hónapról hónapra. Ezért aztán megrendeltem

a libatömésről szóló, egyéb ilyen gyakorlatiasabb, kisebb könyvsorozatokat is, aláhúzogattam benne azokat a szavakat és kifejezéseket, amiket általában nem használunk irodalmi nyelvben, és az volt az érzésem, hogy márpedig én meg fogom mutatni, hogy az én magyar nyelvem gazdagodni fog. Az pedig, hogy a nevemről nem fog leesni az ékezet, az már eleve elintézett ügy volt, mert soha nem is volt rajta.

A Györgyön azért van.

A Györgyön igen, Na jó, de én inkább a Ferdinandyra gondolok, amit nándynak mondunk, de nandynak írunk.

És azért a trópusok is gazdagodtak veled, ha jól tudom, a Puerto Ricó-i focicsapat valamilyen formában mégiscsak hozzád köthető.

Ott nem volt futball. A futballnak azért volt nagy jelentősége Puerto Ricóban, mert... Két dolgról kell itt legalább egy-egy mondatot mondanom. Az én diákjaim nagyszülei vagy dédszülei még rabszolgák voltak. Olyan fekete fiatalságot neveltem én az egyetemen, az első két évben a bevezető kurzusokban, akik nagyon kíváncsiak voltak a világra, de akik meg voltak róla győződve, hogy ők senkik. Nem volt önbizalmuk, nem hitték, hogy nekik valamiféle jelentőségük lenne. Mikor kiraktuk az Amerika-térképet a falra és mutattam, hogy hol van Puerto Rico, akkor ők azt nem is látták. Mondtam, hogy az a légy piszok, az Puerto Rico, és ezzel nagyon megbántottam őket. Utána évekbe került, amíg ezt a csúfságot helyre tudtam hozni. Megpróbáltam meggyőzni őket arról, hogy akármilyen kicsiny is az a sziget, akármilyen apró, akkora, mint a Kisalföld, és az én időmben kétmillió lakosa volt, de akármilyen kicsiny is az a sziget, az ő zenéjük, az ő táncaik, az ő költészetük az fontos, és gazdagítja a világnak a művészetét. Ez már nem vitás manapság, mert ma már mindenki tudja, hogy milyen a Puerto Ricó-i zene és a tánc, de akkor ez még nem volt ilyen nyilvánvaló. Meg kellett ezeket a fiatalokat győznöm arról, hogy ők igenis fontosak és önbizalmat kellett adnom nekik. Mikor azt mondtam, hogy tanítsunk Puerto Ricó-i történelmet, mert azt nem tanítottunk az egyetemen, akkor a dékán azt felelte nekem, hogy csak nem néger viccekkel akarod szórakoztatni a diákokat. Azt, hogy nekik saját történelmük lenne, el sem tudták képzelni. Nos, ilyen körülmények között volt fontos aztán a foci is. Az meg egy másik dolog, hogy az amerikaiaktól ők ezt a fékevesztett individualizmust lesték el. Azt lesi el mindenki először az amerikaiaktól. És akkor arról kellett őket meggyőznöm, hogy együtt sokmindent lehet csinálni. És együtt sokmindent el lehet érni. És csapatsport ott nem volt. Ők csak bokszoltak. Püfölték egymást. A futball volt az első komoly csapatsport. És azt én hoztam oda be, az egyetemi csapattal indult a futball-bajnokság Puerto Ricóban. Mégpedig azért, mert én mindig nagyon szerettem a focit. Ma is szeretem. Puskás Öcsinek írtam Madridba, és ő küldött filmeket, anyagot, még mezeket is küldtek nekünk egy nagy csomagban. Tehát a Real Madridból Puskás Öcsi lelkesítette a Puerto Ricó-i fiatalokat arra, hogy gyerünk, hajrá, legyen Puerto Ricó-i futball-bajnokság.

És hogy tudtad megszokni a Puerto Ricó-i éghajlatot?

Az semmi. Nagyon kellemes, jó meleg van egész évben. Számomra egy kicsit olyan egzotikus

volt eleinte, hogy állandóan olyan szép meleg idő van. Feleségemnek most éppolyan egzotikus, hogy itt meg állandóan olyan szép hideg van nálunk. Hát ennyi.

Eleinte azért panaszkodtál a túlzott nedvességre, páratartalomra.

Eleinte mindenre panaszkodik az ember. A menekült mentalitásához hozzátartozik, hogy eleinte az ember mindenre panaszkodik. Az ember mindig a rosszat veszi észre először, azt veszi észre, hogy őt hogyan bántják, hogy őt hogyan sértik, vele milyen rosszul bánnak, és azután lassan az évek folyamán leülepszik ez a kezdeti stádium és akkor jön rá, hogy végeredményben mégis milyen rendesek voltak velem. Puerto Ricóban panaszkodással töltöttem én is az első éveket. Azután átálltam egyre inkább a pozitív hozzáállásra, olyannyira, hogy a végén már én is a Puerto Ricó-i függetlenségért harcoló tanároknak és fiataloknak a csapatába tartoztam. Mi Amerika ellen akartuk elérni Puerto Rico függetlenségét. Ezen nem kell mosolyogni, Kalifornia is el akarta érni. Nekem még otthon megvan minden dokumentumom a kaliforniai szabadságmozgalmakról. Ők is függetlenek akartak lenni Amerikától. Még Kalifornia is, hát akkor hogy-hogy ne akartunk volna mi, Puerto Ricóiak, akik nem is voltunk Amerikának tagállama. Csak elfoglalt terület.

És mi fogadott, amikor először visszatértél? Ismert író voltál nyugaton...

És teljesen ismeretlen itthon, természetesen. Az ember azt képzei, hogy amikor hazatér egy ilyen hosszú tanulmányút után... azt képzeltem, hogy most át fogom adni azt, amit tanultam, amit tudok, és megpróbálom itthon gyümölcsöztetni. Vagyis hazahozom a madárlátta kenyeret. Az ember így képzei. Azután kiderül, hogy tulajdonképpen nincs rám szüksége itthon a világnak. Itt ők a maguk útját járják, az itthoniak a maguk módján szeretnék felfedezni a demokráciát, a nyugati életformát, és nincs rám szükségük. Ez fájdalmas egy ideig, hogy hát hazahoztam, itt van, és nem érdekel senkit; megírtam, közöltem, de soha nem volt semmiféle reakció, a legkisebb reakció sem volt az írásaimra, pedig én azért már nagyon-nagyon régen sok mindent megjósoltam, csak azután rájöttem arra, hogy nem, nem, az ember nem azért jön haza, hogy itthon fölemelje a mutatóujját és megmondja, hogy nektek pedig ezt kellett volna, így kellett volna vagy úgy kellett volna. Nem. Mi azért jövünk haza, hogy tanuljunk. Hogy megnézzük, hogy itthon ők, akik itthon maradtak, és akik végigszenvedték ezt a fél évszázadot, hogy ők hogyan keresik, és hogyan találják meg a maguk útját. Nekünk nem szabad még csak kísérletet tenni sem arra, hogy kioktassuk őket. Akármilyen bölcsnek is képzeljük magunkat. Hát ez volt a hazatérésnek a története, ebben minden benne van, amit mondtam. Végül is egy enyhe csalódás, azután múlnak az évek és az ember beletanul, beletanul a hazatérő emigránsnak a szerepébe. Én megtaláltam itthon a helyem és az az érzésem, hogy most már befejeződött ez a hosszú tanulmányút, amit egy-két évszázadra terveztem, mikor húszévesen elkerültem innen, és ami egy-két év helyett hát eltartott bőven hatvan évig. Befejeződött ez a tanulmányút, én most már itthon érzem magam, mintha el sem mentem volna. Ha nem lenne itt velem a karibi asszony, akit magammal hoztam a szigetvilágból, és nem figyelmeztetne néha arra, hogy vigyázat, te nem itt töltötted ezt a fél évszázadot, akkor én erről egészen meg is feledkeznék.

Ferdinandy György

KÉT RÖVIDPRÓZA

HURRIKÁN

Indián szó. A mi számunkra kísérteties. Minket Batu-kán kis híján eltörölt a föld színéről. A Vati-kánt nem is említem.

Lassan közeleg, félelmetesen. Valahol Afrika partvidékén indul, teljes hétbe kerül, mire átkel az óceánon. Ekkor még senki se tudja, hogy hol, milyen magasságban éri el a Szigeteket.

Úgy, mint gyerekkoromban, hallgatjuk a híreket. Hogy mekkora, és hogy merre tart. Az útvonalat csak saccolni lehet.

Aztán, egyre közelebb. Alattunk, az utcán, kiürülnek az üzletek. A férfiak rumos flaskákat cipelnek, a nők konzerveket. A víz után az áramszolgáltatás is leáll. A jégszekrény – ha nem nyitogatják – egy darabig még tartja a hideget.

Éjjel sem szünetel a lárma: a kereskedők lécekkal, lemezekkel takarják a kirakatokat. A közlekedés már leállt. Nincs úton senki: mindenki hazament.

Készülődöm én is. Próbálom megerősíteni a redőnyöket. A *sztórokat*. (Az ablakokon errefelé nincsen üveg.)

A bevásárlást már befejeztük. Színig töltöttük a kádat, gyertyák és gyufaskatulyák sorakoznak a konyhaasztalon.

Mindenki tesz-vesz. Az újság egész oldalon közölte az utasításokat. Van, aki már elolvasta, tőlük tudják meg a többiek. Amíg szól a rádió, még él a remény. *Csapataink harcban állnak...* Hugó – mert a viharnek neve van – még elkerülheti a Szigetet.

Azután elhallgat az adás. Nagy, barna üst, ránk borul a csend.

– Mikor jön már? – türelmetlenkedik kisfiam.

Csalódott. Nagyon várja, hogy történjen valami.

– Feküdjünk le – ajánlom. Fullasztó a hőség. Cseng a fülem.

Ilyenkor éjjel mindig fújdogál egy kis trópusi szellő. A meleg levegő felemelkedik, a tengerről enyhébb légtömegek érkeznek a helyébe. De most mozdulatlan az éj. Kinyitom a balkon szárnyas ajtaját. Folyik rólam a verejték. Sűrű párában úszik a Sziget.

Valahol zene szól. A bennszülöttek isznak. Várják Hugót a Mocsárkára felhúzott szegénynegyedek.

Lefekszünk. Telefonálni még lehet. De kinek! Még egyszer, utoljára, megszólal a rádió. Bemondják, hogy milyen erősek lesznek a szelek. Most szélcsend van. Hátha mégsem! *Zavarórepülés?* Könnyű elkerülni egy ilyen aprócska, légyiszoknyi szigetet!

Mindenki tudja, hogy még a nagyapák korában San Felipe, egy másik ciklon eltörölte a föld színéről az ültetvényeket. Most pedig, ez a Hugó. Az unokáiknak ezt fogják mesélni a gyerekek.

Hajnalodik, amikor a kárpit felszakad. Először valami távoli morgás. Az óriás ébredezik. Aztán hirtelen feltámad a szél. Artikulálatlan üvöltés: Hugó megérkezett.

*

Volt egy néma pajtásom, akiről azt mondtuk: légnyomást kapott. Velünk rohangált a romok között, befogadta a csapat.

Kapkodom a levegőt. Dadogok. De ez a légszomj csak néhány pillanat. A vihar friss levegőt hoz, megkerüli a házat néhány perc alatt. El kell torlaszolni a spalettákat. És kinyitni az ellenkező oldalon. Zárni, nyitogatni, körbe-körbe. A tölcser közepén vagyunk. (A hurrikánnak, itt így mondják: szeme van.)

Most a balkon van soron. Innen, fentről, látjuk az utcát. Kisfiam kapaszkodik a kezembe, nézzük az alattunk kavargó szemetet.

A járműveket a falhoz állítottuk, fel ne kapja őket is a fergeteg. Kukák repülnek el előttünk, a Mocsárka felől egy-egy elszabaduló tetőszerkezet. Csak a pálmák nem hagyják magukat. Kecsesen hajladoznak, provokálják a szelet.

Hurrikánok után – így mesélik – madarak, vadon élő állatok sokáig nincsenek. Be kell telepíteni őket, újra benépesíteni a Szigetet.

Múlnak az órák. Dél van, vagy délután? Időérzéke nincsen senkinek. Egyszerre csak zuhogni kezd az eső. Forró, áthatolhatatlan víztömeg.

Már nem üvölt a vihar. Néha egy-egy bágyadt szélroham. A felhőkön áttör egy sápadt napsugár. Hugó belefáradt. Elhagyja a Szigetet.

Előmerészkednek a szomszédok is. Úgy, ahogy vannak, beállnak az ereszcsonna alá. Zuhanyoznak. Leöblítik a verítéket, a halálfélelmet.

Lemegyünk mi is. A lányokon tapadnak a könnyű kis ruhák, csak úgy: ingen, nadrágocskákon át szappanozzák magukat.

Mindenki nevet. Élünk! Túléltük! Hugó nem pusztította el a negyedét. A gyerekek táncolnak, kiabálnak. A férfiak isznak. Éjjel sikoltozni fognak az asszonyok.

Pedig még korai az öröm. Hátra van az utolsó felvonás: a legnehezebb.

*

Az Egyenlítő alatt egész évben meleg van. De ez most egészen másféle meleg. Áll a levegő, nagy, barna gőzfelhő borítja el a Szigetet.

Élünk, de ki tudja, hogyan kell újrakezdeni az életet? A fák keresztül-kasul hevernek az utakon, kocsival mozdulni se lehet. Táj-tér csata után. A vezetékek is a földön hevernek, a villanydrótok és a kábelek. Fogy a víz a kádból, és fogy a bűdös jégszekrényből az élelem.

A bennszülöttek fatalisták: nem lép, nem mozdul senki sem. Várják, hogy megérkezzen a hadsereg. Ők majd félrehúzzák, elfűrészelik a póznákat és a fákat, járhatóvá teszik az útvonalakat.

Megafonok recsegnek-ropognak. Lent a téren vizet osztanak. Budán, a század elején, lajtoskocsival érkezett a *donauwasseres*. De itt most nem lovacsáká hozták a vizet. A *Navy*-nek erre a célra terepszínű tartálykocsija, mint mondják: tankja van.

Lemegyünk mi is. A fiam számára ez is kaland. Ácsorgunk a sorban, a katonák töltögetik a vödröket. Angolul beszélünk, megköszönjük, cipeljük haza az ivóvizet.

Furcsa, özönvíz utáni világ: sűrű emberszaga van. A repülőtéren – mondják – elkezdtek osztani az élelmiszereket. Karitás és Vöröskereszt.

Perzsel a hőség, de ez most – nem győzőm mondani – valami egészen másféle meleg. Nem fújdogál a passzát és az antipasszát, a tenger sűrű, olajos. Langymeleg. A partra különben sincs kedve kimenni senkinek.

Múlik az idő. Amíg csak egy reggel a gőz burkát áttöri a nap. Szól a rádió is, mindenki beszél. Megtudjuk, hogy Hugó odaát pusztítja a szomszéd szigetét. Vége. Az unokáinak majd ezt meséli a gyerek.

Újraindul az élet. A kereskedők leszedegetik a kirakatokról a léceket. Feltámadnak a *sota- és a barlovento*, az ismerős, régi szelek. A Mocsárka vizére építik már a nyomornegyedet.

GYALOG

Olvasom, hogy az öngyilkosok egyik napról a másikra elmaradtak, amikor újrafestették a Margit-hidat. Nyilván nem akarták összekenni magukat. Most is ilyesmi történik: egyre kevesebben vannak, mióta kihirdették a statáriumot. Végül már csak ketten caplatnak a sötétben. Végig a töltésen. A sínek között haladva keresik a pályaudvarokat.

A Nyugatit elkerülik. Furcsa logika: nyugat felé a Déliből indul a vonat. Már látják: bent áll a szerelvény, a kék bécsi *Westbahnhof* tábla alatt.

Szerencséjük van: még idejében észreveszik, hogy a peronon igazoltatnak. Karszalagos örök veszik körül a kocsikat.

Visszafordulnak, kint a pályán várakoznak. Tudják, mit akarnak. Erre még lépésben fog elhaladni a vonat.

Hát, majdnem. Talán, mert lassan indul. Vagy az Alagút miatt. Felugranak a hátsó kocsira. Sikerült! A jegyszedő nem kéri tőlük a menetjegyeket.

Odakint már elállt az eső. Kelenföldnél most kel fel a nap. A baj csak az, hogy nem jó irányban: dél felé robognak. Mindegy, leszállni lehetetlen. Elalszanak.

Dombóvár az első pályaudvar, ahol megáll a vonat. Lekaszálódznak. Már magasan jár az égen a rap.

Keresik, merre menjenek. Találnak egy országutat, nyugati irányban. Ausztria arra van. Dombó határában felveszi őket egy teherautó. Későn veszik észre: katonák. Fiala fiúk, cigiznek a ponyva alatt.

Kaposváron bemennek egy iskolába. A takarítónő enni ad nekik. A tornateremben alszanak.

Másnap reggel: merre tovább? Innen a Balaton felé visz minden vonat. Mindegy, jegyet váltanak.

És ez itt már a tó. Megint katonák veszik fel őket. Határőrök, zöldparolisak. Ezek sem beszélésdek. Isznak, kézről-kézre adják a demizsonokat.

Estére Sárvár. A cukorgyárban húzzák meg magukat. Az állomáson egyetlen, egykocsis szerelvény. De ez is rossz irányban. Pedig már nem lehet messze a határ. Felszállnak, azután mégiscsak leugranak.

Megint csak gyalog. Elkerülik Csepregét, hajnalodik, amikor megállnak a téglagyár falánál. Szemben velük egyetlen árva parasztház. Répcevis, a falu még messze van.

Nyílik az ajtó, integetnek, hogy jöjjenek be. Hogy szedjék a lábukat!

Elkérlik a pénzüket és a karójukat. Éjfélkor indulunk – morogják. A határőrök akkor már alszanak.

Dagasztják a sarat, kerülgetik a pásztázó reflektorokat.

– Na, jó utat! – mondják nekik. A két férfi magára marad.

– Mensch! Hová rohannak? – szól rájuk egy paraszt. Hajnalodik, valahol keleten nem sokára felkel a nap.

Ez itt már Ausztria. Reggeliznek, mosakodnak. Megint csak egy iskolaudvaron. A rendőrök barátságosak.

Kiállítanak egy *ausweis*-papírt. Bediktálják az adataikat. Teljesen mindegy, hogy mit mondanak. *Bundespolizei*, 1956. december 13-a. Érvényes – *gültig* – három hónapig.

Sírnak. Azt hiszik: szabadok.

461

Köves Margit

HÁROM INDAI KÖLTŐ

Lanczkor Gábor három kitűnő, költői nyelvében és formájában különböző, angolul író indiai költőt választott ki fordításra. Indiaiak az 1820-as évek óta írnak verset angolul, és az angol nyelv a kreativitás minden formájában él, ennek ellenére Indiában az 1947-es politikai függetlenség ideje óta vitatják az angol nyelv létjogosultságát az irodalomban, a hivatalos és a hétköznapi életben. Valójában az utolsó ötven évben Indiában az angol nyelv teljes irodalmi értékét és érvényességét bizonyította. Az angol nyelvű regény, vers és esszé mutatja azt a sajátos helyzetet, hogy az indiaiaknak ma két-három nyelvvel, az angollal és két helyi nyelvvel van folyamatos kapcsolata. Salman Rushdie regényíró a helyi angolt „*csatnizált* angolnak”, az angol helyi fűszerekkel mártássá, *csatniva* ízesített változatának nevezte, s a modern indiai költők nagy része, például A. K. Ramanujan vallott arról, hogy költészetében az indiai nyelvek „zenéje”, „ritmusa”, a többnyelvűség milyen szerepet játszott. Arvind Krishna Mehrotra, a *Tizenkét modern indiai költő* című antológia szerkesztője arról ír, hogy a helyi nyelvek ritmusa megszólal az angol versek háttérében. Rita Malhotra és Ashwani Kumar esetében a versek háttérében működő nyelv, a bengáli, Vikram Seth verseiben egyetlen indiai nyelv sem különíthető el, az indiai megközelítés, környezet játszik ilyen szerepet.

Rita Malhotrának és Ashwani Kumarnak állása, kereső foglalkozása van. Rita Malhotra a Delhi Egyetemen matematika tanár, a Kamala Nehruról elnevezett jó nevű delhi College igazgatónöje, Ashwani Kumar pedig a bombayi Tata Kutatóintézet kutatási osztályvezetője. Vikram Seth az egyetlen, aki írásaiból él. Ez bizonyos mértékig megvilágítja az indiai költők egzisztenciális helyzetét, csak egészen ritka esetben engedhetik meg maguknak, hogy költészetből éljenek, általában alkalmazotti állásban, állami hivatalnokként, tanárként, újságíróként dolgoznak.

Vikram SETH versei, prózája és opera librettója világszerte jól ismert, bár magyarul csak *Két élet* című regénye jelent meg. Verses regénye az *Aranykapu* (Golden Gate, 1986) tette világhírűvé, későbbi regénye, *A suitable boy* (Alkalmas fiatalember, 1993) a nagycsaládok, indiai házasságok világában játszódik, folytatása *A suitable girl* címmel idén jelenik meg. Hat verseskötete van, s az itt megjelenő verseket Lanczkor Seth *Összegyűjtött versek* című kötetéből választotta.

Költői pályája kezdetén Seth Walt Whitman és D. H. Lawrence nyomán szabadverses formában írt, csak később választotta a kötött formát, azért, mert, ahogy írja „ezt olvasom, erre emlékezem”. Vikram Seth versei, a *Tévedés* és az *Otthon és az utca* első megközelítésben szenttelen, alulfogalmazott versek, látszólag csak közlések, de a fájdalom, az otthontalanság áttűnik ezekben a megszólító versekben. A *Hegyvidéki virradat* a himalájai napfelkelte – hajnal, köd és növények – megjelenését tárja fel az *In Other Places* című, Kínában írt kötet versei közül.

Rita MALHOTRA öt versében az élmények és a tárgyi, természeti környezet egyenrangú szerepet játszik. Az öt vers a 0-val induló számozással szekvenciát formál. A *0 ábrák* című verse ironikus távortartást előlegez az ábrák és versek kapcsolatában. Malhotra egy interjúban a 0, nulla értékéről mint matematika jelenlétről beszélt. „A cezúra, vagy sormetszet beszédészület a versben, amit a matematikában a nullával hasonlítanak össze.” A verseket az *0 ábrákban* „életünk [...] csodálatos szenvelgéseinek” nevezi. A „szenvelgéseknek” ellentmond a sorozat verseinek visszafogott, gondos képi leírásban kifejezett érzelmessége. A *maszk* motívum a *kín* című vers első sorát követően a negyedik vers címeként bukkan fel, a rejtőzés, a nyelvek, kultúrák, a költő többrétegű identitása merül fel az olvasóban – a hindi-pandzsábi környezetben, Delhiben élő költő – matematika professzor, aki angolul ír, és akit a francia nyelv, Tagore költészete és zenéje, a tánc és az irodalom inspirálnak.

Ashwani KUMAR egy interjúban arról beszélt, hogy a költészet számára „az emlékekhez való visszatérést jelenti, az emlékekhez, amelyek emberivé tesznek, és azokhoz az emlékekhez is, amelyek dehumanizáltak, amelyek megfosztottak az emberi mivoltomtól.” Kumar *Plútó halála* című verse a sci-fi világot idézi fel, és a jövőbeli világ fejlődésének kozmikus méreteire és az ember hétköznapi önközpontúságára világít rá. A *Mészárlás az irodalom-professzor irodájában* című vers groteszk képi narratíva az irodalmi fogyasztásról. Kumar iróniája nemcsak költőtársaira terjed ki – „a költőké az egyetlen beszélő állatfaj, mindenevő fogazattal, / Inkább dögevő, semmint ragadozó.” –, hanem magát a költőt is megcélozza mint „bókoló” helyeslőt, aki rájátszik az akadémikus képmutatásra. A „bermudagatya neandervölgyi csöcselék” Honda Hero motorokon érkezik az irodalomprofesszor képzelt történelmében, és „kivégzik a Bölcsesség verebeit”. A *Mennyien* személyes, nemzedéki vers, közös múlt és elképzelt jövő világot mutatja. A „Te, én és magam”, a költői azonosság – én és magam – szétválására utal. A borotválkozótükör a vers utolsó sorában a nemzedéki önfelismerés képi élménye. Az *Utolsó vers* Tagore népszerű *Shesher kobita* (*Utolsó vers*) című, eredetileg bengáliul írt versének átírása. A vers Tagore 1928-ban írt *Utolsó vers* című, bengáliul írt regényének része, amely a regényben négy 19-22 soros versszakból áll. Tagore verse a kozmikus idő, a barátság és szerelem idejének a távlatában íródott búcsúvers, versszakzáró refrénje, „búcsúzom”; Tagore *Mohua* című kötetében is megjelentette *Búcsú* címen. Kumar verse egy versszakos angol változata Tagore versének, amelyben Tagore-hoz képest megváltozott képi nyelven – „nyirkos szél”, „szörkabát”, „gombafelhő”, „narancseső” – szól az emlékek jelentőségéről. Tagore verse a regényben egy véletlen találkozáskor, egy hegyi úton megismert nőhöz íródik, s a be nem teljesült szerelem emlékének ajánlja a verset, Kumar versének önmegszólító sorai „Ne hitesd velem hogy / Halandó vagy” a magának szabott szigorú mércét határozza meg.

Vikram Seth

TÉVEDÉSBEN

Rád mosolyogtam, azt hittem, valaki
Más vagy; visszamosolyogtál, és akkor megvillant
Két idegen közt ott a könyvtárban valami,
Ami egy szerelemhez tűnt hasonlónak. Szeretnél
(Ha ez a helyes szó), mert úgy hitted, más
Vagyok, mint aki vagyok. Lassacskán aztán
Rájöttünk, hogy tévedésbe estünk már az első
Pillantással, az első elhibázott mosollyal.

A SZOBA ÉS AZ UTCA

Néhány gyors bár után
Megállsz és rám nézel.
Kevés közös óráink utolsója is
Véget ért. Szabad vagyok.

Szabadon elhagyhatom a helyiséget,
Tört akkordjait, fényét,
Orgonavirágzás-illatát,
Még ma éjjel másutt lehetek.

Menedékért küzdesz,
Annak finom méltóságáért.
Elérkezett az idő
Kiűzetésemhez.

„Nem kísérlek ki.
Remélem, megérted.”
Csak a szád kételkedik.
Hangolatlan kezed fogom.

Látom ifjabb bánatod,
Mint vádolnak a szemeid.
Nem adhatok fölloldozást,
Te sem szolgálhatsz hazugságokkal.

De ne mondd, hogy békédet
Tönkretettem, hogy fájdalmat hoztam.

Így történt, azt gyanítom,
De nem lesz ismétlése.

Látsz az utcára kilépni.
Caplatnak a kocsik. Igaz
Tán, hogy könnyűléptű vagyok.
Nem vagyok szerelmes.

De fél szívemmel mégis azt kívánom,
Bárcsak – hogy mi ketten,
Tudván, hogy válnunk kell,
Egyenlően osztozhatnánk e tudáson.

Nagyváros, harsány és magas,
A tavasz hús vajúdásában –
Zsibbadtan zavar szét mindannyiunkat,
Hadd veszítse el fullánkját a szerelem.

Egy taxi. Megfogod a kezem,
Majd állsz, homlokod ráncolod.
Sürgetlek, és mert követelem,
Magadra kényszerítesz egy mosolyt.

HEGYVIDÉKI VIRRADAT

Lezuhog hirtelen:
Távoli lavina-zaj.
Tűnik az utolsó csillag.
Kéklő hó-özön sápad.

Mint árnyak, majd mint tömeg,
Garhwal roppant hegyei
Hágókkal, csipkéekkel
Tornyosulnak Nepál felé.

Hízó köd tölti föl lejjebb
Az erdős hasadékokat:
Hegyvonalatok félszigetei,
Cseppfolyós hó-tavak.

Tölgy, rododendron, fenyő,
Cédrus – az éjből szabadulva
Mind e konstrukcióba hátrál,
Mely épp oly világtalan, amilyen fehér.

Rita Malhotra

0

ÁBRÁK

egybekötve
közösségük
elvesztett pillanatai által
a nem-is-annyira-elveszettek
mi versbe törjük életünk
megfürdetjük
csodás szenvedéseiben

1

KÍN

éj maszkja
sötétség cérnaszálai
áthúzva keresztül-kasul
az elme vásznán
emlékfoltok
távoli tegnapokból
járnak vissza – igazunktól rakottan
kínnal rakottan
templomi virágok hervadnak

2

VÁGY

özönlő vágy megtorpan
mosoly árnya előtt
kezdetlen, végtelen
nyugtalanító szépség, angyali
orgonaszírom-bőr
pillangószárny törékenysége
ez a nő neked a sötét
szétterül
vár egy születendő
még embrió csókra

3

MASZK

Egy ház a folyón
hullámok loccsannak az ajtónak
vörös fű mosolyog magasan
Napkelte ecsetvonások festék festék bíbor
gyémántok tündöklése
dél büszke mellkasán
Sugárzó pávák szirmokat nyitnak
szárnyas dáliák alkonyi virágzása
Csillagok esőzésében fürdik a föld
Kertek híznak Én zöldellő felhők
az éjszaka Lángol ezüst zuhannyal
szentjánosbogár-izzástól fénylik föl a sötét
mosolyok vázlata a félelem árnyékában
a végtelen a véges anyaméhében
csiripelő madarak a holdra ültek
szivárványos éjszakai ég
láthatatlan, hallhatatlan
felszíni maszk alatt.

4

NEM KERESSEM AZ OKOT

sötétség folyosói
hezitáló érintésed lüktet
eltévedt gyalogutakon
minden utca ünnepel
minden sarok meséket sző
a maroknyi csillag közül
lassan tűnik az éj
vadóc ostobák alaktalan
horizontja a valót érinti
szerető karokban
bölcső-döngölte ritmusok közt
alvás hízeleg a kifosztott testnek
álmok kikötőjében lelni menedéket
nem keresem az okot.

Ashwani Kumar

PLÚTÓ HALÁLA

Senki sem kételkedik.
Senki sem szomorú.
Nem bánt meg senki senkit.

Feledésbe merülő testrészek.
Az univerzum darabkái különös szokásokká alakulnak.
Nyelvhús eső sértés
Bolond só és érzékeny bors
Valahol egy lángoló alagútban
Ezer úrhajós szövetkezik
Lelki folyosóink ellenében.

A múlt leltárja bal kézzel íródik,
„Nem élhetünk tovább együtt
Egy kozmikus hibától kell megszabadítani gyerekünket”.
Nem vagyok benne biztos, hogy a mennyek számolnak az alázattal
Bár úgy tesznek mintha nem is létezne arrogancia
Nem vagyok benne biztos hogy ízlene egy kutyaharapás
Bár gyakorta üldözök szenilis állatokat.

Egy hosszú vers vége mindig a megkönnyebbülés
Egy rövid versszak halálos időtlensége: médiahype.
Tudod?
A nő akit véletlenszerűen szeretünk
Véletlenül robban föl
Tudod miért?
Az univerzum rögzített csillagai mind a maguk körülményezésére vágnak?
Vagy mennyire vak a meztelen igazság?
Mennyire veszélyes az underground irodalom?
Beválthatom-e bármire triviális magyarázkodásomat egy mélyebb életről?
Rossz helyen járnak az üstökösök,
Frissen házasodott lovászfűk várnak rossz menyasszonyokra.
Hadd ne legyen a mai valóság a holnapi horoszkópod.
Te és én és a gyerekeim imájuk a friss gyümölcslevet,
a fokhagymás pirítóst és a szabad bolygókat.

MÉSZÁRLÁS AZ IRODALOMPROFESSZOR

IRODÁJÁBAN

„Egy rövid versbe betoldott plusz szavakkal
Vásárolhatsz egy kenőkést meg egy doboz cigarettát,
Majd boldogan élhatsz a leülepedett fajok közt”,
Mondta a tanítványainak prof. Gooseberry,
A paleológusból lett költő a Fosszília Teremben.
Hallgatói főként fekete, fehér, sárga, barna,
Kevert hindu Humanoidák voltak kerek kis sapkákban.
De ült ott egy sündisznó, egy teknősbéka is, meg egy vízibivaly a bezárt vágóhídról.
Az evolucionisták tán nem hiszik,
Ám a költőké az egyetlen beszélő állatfaj, mindenevő fogazattal;
Inkább dögevő, semmint ragadozó.
Bár – a sötétség hideg sivatagában –
Vegán diktátorokat végeznek ki egyetlen nyakroppantással.
Legújabb tanulmányának hosszú előadása után (*Ragadozó-átmenetek az emberszabásúaktól a majomistenig*)
A professzor hozzám fordult és így szólt:
„Zaklatottnak tűnik.
Akarja tudni, hogy a bermudagatyás neandervölgyi csőcselék
Miként dübörgött be Honda Hero motorokon,
Miként végezték ki a Bölcsesség verebeit Dadriban, az Északi Féltekén?”
„Fejszével, bunkósbottal, nyaktilóval?”
Kérdeztem tőle,
„Nem. Maga használhatatlan Homo Habilis!”, mondta.
„Árulja csak el”, kötöttem az ebet a karóhoz.
„Az ösztön!”, bizonygatta,
„Gyönyörű, gyönyörű!...”, bókoltam *ad nauseam*.

MENNYIEN?

Te, én és magam,
Sokszor és sokat utaztunk
A betűrendek belső tereiben;
Óceánok maradékán osztoztunk
Történelem előtti teremtményekkel.
Vízszintes, leginkább függőleges,
Feledett, nem feledett,
Lineáris történeteket meséltünk egymásnak a jövőnkről.
A nagyszakállú Darwinnal
Fiktív irodalmi hagyományt találtunk ki

Panamai cigarettát szívunk
Anyanyelvek lerombolt emlékhelyein.
Oly ártatlan, mint mi vagyunk,
Mondják rólam ...
Emberáldozatot mutattunk be
Valamilyen idegen nyelvben
És a hipopotamus lépteit követtük
Egy dzsungel-szafarin
Szüleink DNS-mintáit keresve.
Amint letértünk az útról
Rakodópályaudvarok rozsdás árnyékában pihentünk meg
Én, tántoríthatatlanul
És láttam magamat megsokszorozódni meztelen felsőtestű,
Dagadt apróságokká;
Többüknek gyíkszaga volt
De némelyikük illatozott mint a száraz jázminrügy.
Különös, egyik-másiknak hideg muffin-szaga volt,
De ráébredtem,
Gyerekkorom illata ...
Mind tudtuk otthon,
Hogy a féltestvérem egy szökevény zsoldoshoz ment
A korrupciós hangyaseregéből
Azt ígérhette neki ingyen elviszi Peshawarból Patnáig
És hogy nyolc napig ingyen meditálhat a Bankipore Klubban.
Ősereg tradíciók közt élve
Talán elfelejtetted
De én emlékszem,
Hogy a reggeli hatos tudat és az esti kilences perverzió között
Egy találkozási időt tudtam szakítani veled a 666 Motelben.
Hogy legyen változás,
Samponként befönt ősz hajamra
Megborotválkoztam és a bajszom is megnyestem.
Mielőtt nekiindultam volna karcsúsított gatyámban
És virágmintás, kétgombsoros dzsekimben
Belepillantottam a borotválkozótükörbe.
Hasonlítottam rád; én, magam és a többiek.

UTOLSÓ VERS

Az igazság emlékei kötnek össze
Éhező, kínlódó szeretőket
Ismeretlen vágyban, arctalan jobbágysorban.
A rozoga faház falai közt a dombtetőn
Föltépte a sötétséget a holdfény,

És mielőtt eltűnt egy velőtrázó trillában
A nyirkos szél szörkabáttal
Melegítette testünk, lelkünk,
A vadon szitakötőit hajtva
A redőzött napkelte ráncaiba,
Ne vádolj engem,
Ha a költők öt évnél tovább élnek,
Ne higgy nekem
Ha azt mondom
A magad személyes istenévé lettél.
Ne tévessz meg,
Ne hitesd el velem hogy
Halandó vagy.
Gombafelhőbe lépsz be és narancsszín esőbe,
Az ég magas imatermeibe,
Légy a magad élete, halála,
Légy a magad utolsó verse.

(Tagore *Shesher Kobitája* után)

Lanczkor Gábor fordításai

462

Sajó Tamás

PERZSA LEVELEK¹

„Hogyan lehet valaki perzsa?” – kérdezi Montesquieu.
„Hogyan tanulhat valaki perzsául?” – kérdezik olykor tőlem.

A Kelet franciája. Ezer éven át a kultúra nyelve Isztambultól a Kaukázuson át Indiáig, és sok helyen még ma is; nélküle egy ponton túl nem lehet beljebb hatolni ebbe a világba. A legtisztább költészet nyelve: a perzsa verseket annyira a nyelv zeneisége strukturálja, hogy lefordíthatatlanok, minden kísérlet prózai tartalmi kivonat csupán. A zene nyelve: a két és félezer éves perzsa zene éppolyan kifinomult, erőteljes és magával ragadó, mint az európai klasszikus zene. Egy egyedülálló vizuális kultúra nyelve, amelyről a miniatúrák mellett az iráni filmek és fotók tanúskodnak. Egy negyed európanyi, soknemzetiségű, sokféle kultúrájú, gyönyörű és elzárt országé, ahol csak ez a nyelv nyitja meg, de ez igazán megnyitja az ajtókat és az embereket.

*

Az átírásokról: a magyar „a”-ként ejtendő *â* természetesen mindig hosszú, épp ez adja a perzsa vers sajátos hangzását. A harmadik és az utolsó vers átírásában a többi vers átírásával szemben a hosszú magánhangzókat is jelölöm vízszintes ékezettel, hogy már olvasva is érezni lehessen a vers lüktetését. Javaslom, hogy a szó szerinti fordítás mellett mindig olvassák végig hangosan az átírást is, mert csak a kettő együtt ad vissza valamit az eredeti vers élményéből.

1 <http://persian.wangfolyo.com/>

Mehdi Akhavan Sales

TÉL VAN

nem viszonozzák a köszönésed
fejüket a gallérjukba fúrják

senki sem emeli fel a fejét
hogy visszaköszönjön, hogy lássa barátját
a szem csak egy lépést tekint előre
mert sötét és csúszós az út
ha baráti jobbot nyújtasz akárkinek
elő sem húzza a kezét a zsebéből
mert metsző a hideg

a kebledből feltörő lehelet sötét felhő
falként magasodik szemed előtt
ha még saját leheleted is ilyen, mit várjon a szem
közel és távol más szemektől?

nagylelkű messiásom, te rongyos ingű keresztény mester
az idő olyan irgalmatlanul hideg
nálad meleg és boldogság van
te viszonzod köszönésemet és ajtót nyitasz nekem

én vagyok az, éjszakáid vendége, szomorú csavargó
én vagyok az, félrerúgott, hitvány kődarab
én vagyok az, a teremtés selejtje, kibicsaklott dallam

nem vagyok sem fehér, sem fekete, színtelen vagyok
jőjj, nyiss ajtót, lásd, milyen összetört vagyok
ó, drága vendéglátó, éjszakáid vendége didereg odakint
nem az eső kopog, nincs senki itt
amit hallasz, fogam vacogása

ma éjjel eljöttem, hogy megadjam a kölcsönt
hogy adóslevelemet letegyem serleged mellé
mit mondasz, hogy már késő, hogy megvirradt, eljött a reggel?

ámítás ez! az ég vörös színe nem a pirkadat,
barátom! hanem a téltől kapott pofon vöröslő, fagyos nyoma
s az elkeskenyedett égi lámpást, akár él, akár hal
nem a halál, de a sötétség vastag koporsója borítja
barátom! tölts hát könnyű bort,
egyformává lett éjszaka és nappal

nem viszonozzák a köszönésed
a levegő ónos, az ajtók zárva
fejüket a gallérjukba fúrják, kezük elrejtve,
a lélegzet felhő, az emberek fáradtak és levertek
kristály csontvázak a fák, kedvetlen a föld
alacsonyan csüng az ég boltja
a napot, holdat köd borítja
tél van

ZEMESTÂN AST

salâmat-râ nemikhâhand pâsokh goft
sarhâ dar geribân ast

kasi sar bar nayârad kard pâsokh goftan o didâr-e iârân-râ
negah joz pish-e pâ-râ did, natânad
ke rah târikh o laghzân ast
vagar dast-e mohabbat sui kasi yâzi
be ekrâh âvarad dast az baghal birun
ke sarmâ sakht suzân ast

nafas, kaz garmgâh-e sine miâyad borun, abri shavad târik
cho divâri isad dar pish-e chasmânat
nafas kinast, pas digar che dâri chasm
ze chasm-e dustân-e dur yâ nazdik?

masihâye javânmard-e man! i tarsâye pir-e pirhan cherkin
havâ bas nâjavanmardâne sar dast... ây
damat garm o sarat khosh bâd
salâmam-râ to pâsokh gui, dar bokshây

manam man, mihmân-e har shabat, luli vash-e maghmun
manam man, sang-e tipâkhordeye ranjur
manam, dushnam-e past-e âfarinesh, naghme-ye nâjur

na az rumam, na az zangam, hamân birang-e birangam

biâ bogshâ-ye dar, bogshâ-ye, deltangam
harifâ, mizbânâ, mihmân-e sâl o mâhat posht-e dar jun moj milarzad
tagargi nist, margi nist
sedâyi gar shanidi, sohbat-e sarmâ va dandân ast

man emshab âmadastam vâm bogzâram
hesâbat-râ kenâr-e jâm bogzâram
che miguyi ke migah shod, sahar shod, bâmdâd âmad?
faribat midahad, bar âsmân in sorkhi-ye bâd az sahargah nist
harifâ! gush-e sarmâ borde ast in, yâdegâr-e sili-ye sard-e zemestân ast
va ghandil-e sepehr-e tang midân, morde yâ zende
be tâbut-e setabr-e zolmat-e na tuye marg andud, penhân ast
harifâ! ro cherâgh-e bâde-râ befruz, shab bâ ruz yeksân ast

salâmat-râ nemikhâhand pâsokh goft
havâ delgir, darhâ baste, sarhâ dar garibân, dastha penhân
nafashâ abr, delhâ khaste va ghamgin
derakhtân eskelethâye bolur âjin
zamin delmorde, saghf âsmân kutâh
ghobâr âlude mehr o mâh
zemestân ast

ÜSTÖKÖSÖK ÉS ÉJSZAKÁK

Az elűzött sötétsegrűl ad hírt a hajnal
az éjszaka elment, és a hajnalhasadással ad hírt a hajnal
a pásztor csillagától megrettent, s elment az éjszaka nyája
az elmentrűl és az elűzűttrűl ad hírt a hajnal

A rozsdá megette az éjszaka pajzsát vidáman,
edzett kardokrűl ad hírt a hajnal
a szűrke reggel felgyűjtott ligetébűl
a léleknek hozott tűzzel ad hírt a hajnal

Az éjszaka jeleirűl, kacérságárűl, titkairűl és elműlásárűl
a látottakrűl és hallottakrűl ad hírt a hajnal
az éjszaka leplének lehullta elűtt lehullt üstűkűsűkrűl
akik azt a leplet letépték, ad hírt a hajnal

Ó, az a sápadt szín mi volt, és hogy is lehetne,
hogy sápadt arcokrűl adjon hírt a hajnal?
A reményhozó csillagkaraván dalának vezetűje ő,
az elűzött sötétsegrűl ad hírt a hajnal.

SHAHÂBHÂ VA SHABHÂ

Az zolmat-e ramide khabar midahad sahar
shab raft o bâ sepide khabar midahad sahar
az akhtar-e shabân rame-ye shab ramid o raft
z rafte o ramide khabar midahad sahar

Zangâr khord joshan-e shab-râ be nushkhand
az tiq-e âbdide khabar midahad sahar
bâz az hariq-e bishe-ye khâkestarin falaq
âdash be jân kharide khabar midahad sahar

Az qamz o nâz o anjâm o az ramz o râz-e shab
az dide o shenide khabar midahad sahar
bas shod shahid-e parde-ye shabhâ shahâbhâ
va ân pardehâ daride khabar midahad sahar

Mâhân paride rang ke bud o che shod kazu
rangash ze rokh paride khabar midehad sahar
châvushkhân-e qâfele-ye roshanân omid
az zolmat-e ramide khabar midahad sahar.

Sohrab Sepehri

ÚTMUTATÁS

Hol a barátom háza? kérdezte a lovas a szürkületben.
Az ég megállt.

A vándor az ajkáról fakadó fény-ágot a homok sötétjének adva
ujjával egy nyárfára mutatva szólt:

A fa előtt
van egy kerti út, zöldebb, mint Isten álma
ahol a szeretet kék, mint az igazság szárnya.
Menj végig az úton, amely a kamaszkortól indul
aztán fordulj a magányosság virága felé
s két lépéssel a virág előtt
állj meg a földi legendák örök kútjának tövében
ahol áttetsző félelem fog el.
A tér tiszta áradásában susogást hallasz.

Egy gyereket látsz
a magas fenyő csúcsára mászott, a fény fészkeből fiókat szedni.
Tőle kérdezd: Hol a barátom háza?

NESHÂNI

Khâne-ye düst kojâst? dar falagh bûd ke porsîd savâr
âsemân maksî kard

rahgozar shâkhe-ye nûri ke be lab dâsht be târikhî-ye shenhâ bakhshîd
ve be angôsht neshân dâd sepidâri o göft:

nareside be derakht
kuche bâghî'st ke az khâb-e Khodâ sabztar ast
va dar ân eshgh be andâze-ye parhâ-ye sedâghat âbî'st
miravi tâ tah-e ân kuche ke az posht-e bolûgh, sar be dar miyârad
pas be samt-e gol-e tanhâyi mipichi
do ghadam mânde be gol
pâ-ye favvâre-ye jâvid-e asâtir-e zamîn mimâni
va to-râ tarsî shaffâf farâ migirad
dar samimiyyat-e sayyâl-e fazâ, khesh kheshi mishenavi
kudaki mibini
rafe az kâj-e bolandi bâlâ, juje bardârad az lâne-ye nûr
va az û miporsî: khâne-ye düst kojâst?

Malek o-Sho'arâ Bahâr

HAJNALI MADÂR

Hajnali madâr, fâjdalmasan dalolj,
emlékeztess friss fâjdalmamra,
égetó leheleteddel
törd össze, nyisd meg ezt a kalitkát.
Rab fülemüle, szállj ki kalitkádból,
zendíts a szabadság dalára,
s egy lehelettel
lobbantsd lángra a föld lomhaságát.
A zsarnokok kegyetlensége, a vadászok vadsága
összetörte szélnek kitett fészkeket.
Ó Isten, ó világ, ó természet
fordítsd hajnalra sötét éjszakánkat.

MORGH-E SAHÂR

Morgh-e sahâr nâle sar kon
dâgh-e ma-râ tâzeh tar kon
z âh-e sharar bâr in ghafas-râ
bar shekan o zir o zebar kon.
Bolbol-e par baste-ze konj-e ghafas dar â
naghme-ye âzâdi-ye no'e bashar sar â
v'az nafasi
arse-ye in khâk-e tude-râ
por sharar kon.
Zolm-e zâlem jor-e sayyâd
âshiyânem dâde bar bâd.
Ey Khodâ ey falak ey tabi'at
shâm-e târik-e mâ-râ sahar kon.

TAVASZI LILIOM

a lilium a föld mélyéből vérszínű leplet hoz elő
a föld az emberiség rejtett lelkét előtárja
a fájdalmas anyai szív siratja a halott
fiút, akinek égő szíve a földből kisarjad

tűzzé vált az eltemetett halott, szívének
vérétől a föld vörös lángba borult:
mintha ezer nyelvvel hirdetné a haza
hogyan a sors zsarnokságának vége szakad

mintha a szabadság mártírjaként
zöld köntösén vörös tollat viselne
mintha az égő tavasz a haza sírkövére
a gyötrött szív vérenek selymét terítené

LÂLE-YE BAHÂR

Lâle khunin kafan az khâk sar âvarde borun
khâk masture-ye ghalb-e bashar âvarde borun
del-e mâtamzade-ye mâdar-e zâri'st ke merg
az zamin hamreh-e dagh-e pesar âvarde borun

âtashin âh-e foru morde-ye madfun shode ast
ke zamin az del-e khod sho'le var âvarde borun
râst gúi ke zabânhâ-ye vatan khâhân ast
ke jafâ-ye falak az posht-e sar âvarde borun

yâ be taghlid-e shahidân-e rah-e âzâdi
tuti-ye sabz ghabâ sorkh par âvarde borun
yâ ke bar loh-e vatan khâme-ye khunbâr-e bahâr
naghshi az khun-e del-e ranj bar âvarde borun

Hushang Ebtehaj

IDEGENKÉNT

keressétek, keressétek, ebben a házban keressétek
ebben a házban idegenek vagytok, idegenekként keressétek

egy madár itt sétált, lelkemnek társa volt
e világ nem az ő fészke, fészke nyomát keressétek

egy pohárnok megittasult, a függöny mögött leült
a kelyhet előreküldte, hogy ittasan keressétek

ha az öröm az ittasságból fakad, kié az ajkak mögött a lélek?
egyik kézről a másik kézbe – szerződést mért keresnétek?

egy idegen madár szívem kertjében evett
magamhoz szelídítettem – a magok nyomát keressétek

a hajnali szél kedves lehelete, az a jó illat, amit érzek?
itt van ő, itt van már, az egész házban keressétek.

sosem hallott dallam szól önmagából születve
a zajban ne énekeljete, a csönd házát keressétek

mint a földre hulló könnyeket, kifacsarjuk a szőlő levét
erjedéséből dal fakad – a kocsmákban keressétek

milyen édesség és illat, álmomban érzem talán?
ezt a nektárral telt rózsát, pillangók, ezt keressétek

az okoskodást ne vessétek, szerelmét ne csodáljátok
láncsal körülvelt körében, bolondok, mit keresnétek?

a szomorúság e lakhelyén, az ő jelét nem láthatjátok
ha a kincset kívánjátok, a romok közt keressétek

a remény kapujához kulcs, ha van, ti magatok vagytok
ama régi kőlakaton zárat mért is keresnétek

árnyék rejti a varázslat folytán álomba merült várat?
ne az álmokban kutassátok, az áhítatban keressétek

lénye lényembe mart, elragadott, elragadott
áradó melegét fogadjátok, hálás szívvel keressétek

G H A R I B Â N E

Begardid, begardid, dar in khâne begardid
dar in khâne gharibid, gharibâne begardid

yekî morgh-e chaman bûd ke joft-e del-e man bûd
jahân lâne-ye û nîst pey-e lâne begardid

yekî sâghî-ye mast ast pas-e parde neshast ast
ghadah pîsh ferestâd ke mastâne begardid

yekî lazzat-e mastî'st, nahân zîr-e lab kîst?
azîn dast bedân dast cho peymâne begardid

yekî morgh-e gharib ast ke bâgh-e del-e man khôrd
be dâdash nataván yâft, pey-e dâne begardid

nasîm-e nafas-e dûst be man khôrd o che khoshbûst
haminjâst, haminjâst, hame khâne begardid

navâ'î nashenide ast ke az khîsh ramide ast
be ghughâsh nakhânid, khamushâne begardid

sereshkî ke bar ân khâk feshândîm bun-e tâk
dar in jûsh sharâb ast, be khamkhâne begardid

che shîrîn o che khoshbû'st, kojâ khâbgahe û'st?
pey-e ân gol por-e nûsh cho parvâne begardid

bar ân 'aghl bekhandid ke 'eshghash nepasandid
dar in halghe-ye zanjir chu divâne begardid

darîn konj-e gham âbâd neshânash nataván did
agar tâleb-e ganjîd be vîrâne begardid

kelid-e dar-e omīd agar hast shomâyīd
darīn ghofl-e kohan sang cho dandâne begardīd

rokh az sâye nahofte' ast, be afsûn ke khoft' ast?
be khâbash natavân dīd, be afsâne begardīd

tan-e ū be tanam khōrd, marâ bord, marâ bord
garam-e bâz biâvard, be shokrâne begardīd

Sajó Tamás fordításai

Szörényi László

PERZSÁUL A MAGYAR KÖLTÉSZETBEN

Anvarí (kb. 1126–1189), a Szeldzsuk-kor egyik legnagyobb perzsa udvari költője rendkívül finoman megalkotott ghazaljaiban legtöbbször igen kemény pesszimizmusról és kérelhetetlen társadalomkritikáról ad tanúbizonyságot. Egy ízben például így bélyegzi szemtelen koldusnak a tartomány legfőbb urát, azaz a kormányzót:

Mondta egy fénylő-eszűnek, mondta egy tán együgyű:
„Tudd, a kormányzónk mi: nem más, kapzsi koldus, szemtelen.”
Szólt amaz: „Hogy volna koldus? Kalpagának gombja csak
Száz olyanak, mint mi, sokszáz évre szóló élelem!”
„Jaj, szegény – így szólt a válasz –, tévedésed éppen ez!
Köntös, étek nála, mit vélsz, honnan oly töméntelen?
Tudd: a nyaklácán a gyöngyök – gyermekemnek könnyei;
Nem rubint – árváitoknak vére csillog fényesen
Fönt a nyergén; nincs pohár víz, mit ne tőlünk kérne ő.
Kenyerünkéből teste, húsa csontja, vizsgáld, teljesen.
Hívd tizednek, hívd harácsnak: tudd, a kérés – koldulás.
Egy igazság mondja ezt, hívd tíz neven vagy száz neven.
Az, ki kér, az koldul, így van, s kéregebben bárki is,
Salamon vagy Qárun, egy csak: koldus, és más semmitem.”¹

Minden mai perzsa olvasó felismerheti Szimin Behbaháni *A szenvedő ige* című versének ősmintáját, hiszen a költőnk alkotásmódjának lényeges része a klasszikus allúziók állandó beépítése a saját, hangsúlyozottan mai és köznapi helyzeteket tematizáló költeményeibe, azért, hogy a transztextuális játék állandósuljon, és a múlt tekintélye így hitelesítse és gazdagítsa a jelent.²

Korábban egymásról jóformán semmit sem tudó kultúrák hirtelen, robbanásszerű egymásra ismerése az egyik legizgalmasabb tüneménye az összehasonlító irodalomtörténetnek. Feltétlenül ilyen pillanat volt a XVIII. században báró Reviczky Károly Imre (1736–1793) kis latin értekezése: *Specimen Poeseos Persicae*. A tudós magyar arisztokrata, aki egyébként osztrák diplomata volt, 1771-ben adta ki eredetiben és saját latin fordításában Háfiz 16 ghazalját, írt hozzá egy hallatlanul gazdag és szellemes bevezetést a perzsa költészetéről

1 ANVARÍ: *Mondta egy fénylő-eszűnek*. Ford. DEVECSERI Gábor. In: *Perzsa költők antológiája*. Szerk. SIMON Róbert. Magyar Könyvklub, Budapest, 2002. 145.

2 Lásd: BEHBAHÁNI, Szimin: *A szenvedő ige*. Ford. SZŐCS Géza. In: UÓ: *Elhagyott szentély*. Magyar PEN Club – Pluralica Alapítvány, Budapest, 2013.

általában, továbbá a török Szúdi XVI. századi kommentárja alapján gazdag filológiai és költészeti magyarázattal látta el. Osztatlan sikert aratott egész Nyugat-Európában, hamar lefordították angolra, majd németre is.³ Tudjuk, hogy a későbbi nagy orientalista William Jonest mintegy tanítványaként ő vezette be a perzsa ismeretekbe; később az egész felfedezés érdemét magának Jonesnak tulajdonították.⁴ Mindenesetre Goethe *Nyugat-keleti dívánja* nem jöhetett volna létre a Háfiz költészetében koncentrálódó és megragadható keleti másság–azonosság, hit és szkepszis, élet- és halálvágy, dicsőségszomj és nihil-sóvárgás sajátos együttese nélkül, amelyet Reviczky zseniális könyvecskéje egyszerre csak felkínált az európai irodalomnak, mégpedig archaikusabb és igazabbnak tűnő formában, mint amit akár a korban újraértelmezett Anakreón, akár a Herder által újráfelfedezett Jacob Balde, a neolatin jezsuita költő nyújthatott. Ami pedig Magyarországot illeti: egyszerre csak felragyoghatott Csokonai teljességgel rendhagyó és ezerszínű költészete, amelyben a neolatin jezsuita Attila-eposz (Répszeli László) hatása testvériesen összesimult Metastasio áriáival és Háfiz verseivel. Jellemző a kor magyarországi perzsa divatjára, hogy Vizer Ádám – professzor a nagyszombati egyetemen, majd később Budán – Szádi verseivel példálózik, amikor bibliai hermeneutikára tanítja a kispapokat⁵; Kármán pedig Leila és Medzsun regényét fordítja, szintén Szádiból, az első magyar, nőknek szánt folyóirat, az *Uránia* számára⁶; a tihanyi bencés monostor könyvtárában egy időben még megvolt a leghíresebb Indiában kiadott perzsa költői értelmező szótár: a *Haft qulzum*.⁷ Vámbéry Ármin fiatalkorában mint nevelő azért tanult meg olaszul, hogy udvarolhasson az általa megszeretett grófkisasszonynak; később viszont azért tanult meg perzsául, hogy kellő szeretettel udvarolhasson az általa megismerni kívánt közép-ázsiai kultúráknak, amelyek valamennyien perzsa gyökerűek voltak.⁸ És gondoljunk Kégl Sándorra, a XX. század eleji magyar iranistára, aki talán a legmélyebben hatolt be a perzsa misztikus költészet rejtelseibe, amit ráadásul meg is akart ismertetni a művelt magyar olvasóközönséggel.⁹

Sajnos ezúttal nincs terünk hosszabb fejtegetésre, a kedves olvasó rengeteg adatot találhat még Simon Róbert tanulmányában (*A klasszikus perzsa költészet születése és alakulása*), amely bevezető az általa szerkesztett antológiához¹⁰. Kivételt kell azonban tennünk néhány

3 A mű részleges magyar fordítása: *A perzsa költészet kistükre, avagy Samsz Ad-dín Muhammad tizenhat ghazalja*. Ford. PETNEHÁZI GÁBOR és NAGYILLÉS JÁNOS. In: *Magyarországi gondolkodók 18. század, Bölcsészettudományok I.* Vál. szerk. TÜSKÉS GÁBOR. Kortárs Könyvkiadó, Budapest, 2010. (Magyar remekírók) 497–514, 945–948. pp.

4 Vö.: KÉPES Géza: *Háfiz és Csokonai*. Fil. Közl. 1964. 397–405. pp. és SZAUDER József: *Csokonai poétikájához*. In: *Mesterség és alkotás*. Szerk. MEZEI Márta – WÉBER Antal. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1972. 66–102. pp.; továbbá BÁN Imre: *Csokonai világirodalmi távlatai*. Studia Litteraria XXIV, Debrecen, 1986. 7–48. pp., kül. 33–34. pp.

5 VIZER Ádám: *Hermeneutica sacra Novi Testamenti*. Pest, 1796.

6 SZÖRÉNYI László: *Kármán és Sza'dí*. ItK, 1972. 626. p. Vö. SZILÁGYI Márton: *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1998. 244. p.

7 A mű 1822-es kiadását reprintelték 2015-ben.

8 Mindezt *Küzdelmeim* című önéletrajzából tudhatjuk meg.

9 Vö. *Szenáji és a perzsa vallásos költészet. Értekezések a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztálya Köréből* 18/9, 1904; *Dselál ed-Din Rúmí négysoros versei* (Székfoglaló) *Értekezések a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztálya Köréből*, 19/10, 1907.

10 *Perzsa költők antológiája*. Szerk. SIMON Róbert. Magyar Könyvklub, Budapest, 2002

szerzővel, de főleg Arany Jánossal kapcsolatban. Arany legelőször egy igen terjedelmes és alapos, német nyelvű, a különböző orientális költészeteket ismertető antológiában találkozott perzsa költőkkel. Azután megszerezte magának az első teljes német nyelvű fordítást¹¹. Mindenesetre 1854-ben már úgy ír a *Sáhnáme* szerzőjéről, mint aki számára akkor a legfontosabb költő és mintegy Héraklészként vezérli őt az ismeretlen, a Gibraltáriszoroson túl elterülő világóceán megismerésében.¹² Tudjuk, hogy mindenesetre a *Sáhnáme* kompozíciója bátorította abban, hogy a klasszikus homéroszi szabályokat félretéve több nemzedék életének időtartamára tágítsa ki az Irán–Turán szembenállás mintájára fölépített örök harcot, a hunok és a germánok, illetve utódaik között; ám sajnos a *Csaba-trilógia* egészében sosem készülhetett el. Egy véletlenül fennmaradt kézirat lapja tanúskodik arról, hogy hozzáfogott – mégpedig nagy-nagy odaadással – a *Sáhnáme* fordításához. Később megszerezte Jules Mohl perzsa-francia kétnyelvű kiadásának köteteit is¹³, még a perzsa nyelv tanulásába is belekezdett. Azután gondoljunk csak a *Toldi szerelmének* prágai epizódjára; korábban még túl mesésnek, azaz saját céljaira felhasználhatatlannak ítélte ezt az epizódot, azután pedig micsoda remek mesét konstruált belőle! Hiszen Lajos és Toldi között úgy osztja meg a *Sáhnáme* Bézsan és Manézse történetét elmesélő epizódjában szereplő Rusztem szerepét, hogy Lajos király találja ki a kereskedelmi karavánnak álcázott hadbecsempészést Prágába, Toldi pedig buzogányával ott dolgozza meg a helyi erőket, hogy attól is koldulnak Lajos és Toldi Arany koncepciója szerint ellentétes, de elválaszthatatlan ikrek; Rusztemről pedig tudjuk, hogy Szondi maga volt ő...¹⁴

Nem csak a nagyepika izgatta azonban Aranyt a perzsa költészetből: teljességgel magáévá tudta tenni – Csokonai szkepszisénél sokkal keserűbben – a perzsa líra rezignációját is:

Az élet mint tivornya

Ez az élet egy tivornya:

Inni kell, ha rád jön sorja,
Az örömből, búbánatból,
Karcos borbul, kéj-zamatból.

Inni hosszut és körömré,
Kedvet búra, bút örömré;
Sok megissza vad-őszintén:
Egy-kettő vigyázva, mint én.

Kivel egykor én mulattam,
Többnyire már pad alatt van:
Én, ki a mánort kerültem,
Helyt maradék, hol leültem.

11 Adolf Friedrich von Schack gróf művét: *Heldensagen des Firdusi*, 1851.

12 Lásd levelét Tisza Domokoshoz, 1854. január 21-éről. In: ARANY János *levelezése (1852–1856)*. S. a. r. SÁFRÁN Györgyi. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. (Arany János Összes Művei XVI. Levelezés II.) 384. p.

13 *Le livre des rois*, par Abou'lkasim Firdousi I-VI. Párizs, 1838–1868.

14 Vesd össze még: KÉPES Géza: *Arany északi és keleti kapcsolatai*. In: Uő: *Az idő körvonalai. Tanulmányok az ősi és modern költészetéről*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976.

De ha végignézek romján:
Oly sivár, dúlt e tivornyám!
Mért nem ittam, úgy, hogy jó-rég
Én is a pad alatt volnék?...

(1878. március 23.)

Omar Khajjám pedig így ír:

Mondják: Ha iszol pokolra jutsz – mást ne remélj!
Ez szófia szó: Igazsághoz fel sosem ér.
Ha a szeretők és borivók elkárhoznak:
Holnap már pusztá lesz a menny, mint a tenyér.¹⁵

Arany pedig – érezhetjük – még ennél a búsvidorságnál is keserűbb, mintha inkább Abú Szaidra hajazna:

Könyvből kitöröljék, mit e kéz rája vetett,
Égből ledobálják, mit e kéz égbe emelt,
Minden butaság volt, mit eszem csak kiagyalt,
Lám, semmire teszem fel egész életemet.¹⁶

De egyes motívumok egybecsengésénél, amelyet az újabb kutatások állandóan új találatokkal gazdagíthatnak, sokkal fontosabbnak látszik, hogy Arany János a perzsáktól eltanulta a hagyományos műfaji keretek fellazításának és az egyes műfajok egybejátszatásának nem könnyű tudományát. Elég azokra a körülírásokra gondolni, amelyekkel akár ő maga, akár a későbbi kritikusok jelölték az ő verseit: „elegico-óda”; „ódához emelt dal”; „humoros elégia” stb... Ady, amikor éppen ütni akart egyet Aranyon – ezt később aztán alaposan megbánta (*Strófák Buda haláláról*, 1911) – akkor azzal vádolta, hogy minden epikuma, balladája mögött valamifajta rejtett elégikus személyiség lappang, amelyet Arany azonban titkolni akar! (Ma tán úgy gondoljuk, hogy ez érdem, nem hiba.)

Ady nem csupán Aranyt akarta sértegetni, hanem egyszer Kosztolányit is. Ezért Desiré legelső kötetét (*Négy fal között*) a legnagyobb perzsa-magyar költő művének nyilvánította. Pedig akkor hol volt még Kosztolányi a *Halotti beszédtől*, amelyet nyugodt lélekkel elvállalhatna Háfiz is!

Megint ugranunk kell egyet a legutóbbi évtizedekre. Több mint harminc évvel halála után Hajnóczy Péterről elmondhatjuk, hogy mint sok más téren, a kisregény műfajában is úttörő volt; *A halál kilovagol Perzsiából* és annyi más írása mögött ott sejlik egyik fő ihletője, Szádeq Hedájat, a sok évre Indiába emigrált, majd végül Franciaországba költözött és ott az önkéntes halált választó író és irodalomtörténész, aki *A vak bagoly* című, Hajnóczy által imádott regényében a perzsa költészet pesszimizmusát sikerrel ötvözte az európai expresszionizmus képalkotásával.

Szabó Lőrinc háromszor írta újra Omar Khajjám-fordítását, egyre csiszolván és alakítván

¹⁵ *Perzsa költők antológiája*. I. m. 130.

¹⁶ *Perzsa költők antológiája*. I. m. 123.

Fitzgerald angol fordításán, amelyet alapul vett, s egyre inkább közelítvén saját, sőt legsajátabb költői hitvallásához. Az Eötvös-kollégista tudós költő és irodalomtörténész Képes Géza ezek után mégis mert az újrafordításra vállalkozni, immár az eredetiből, ám – ha ezeket olvassuk – folyamatosan úgy érezzük, hogy igazságtalan verseny alakul ki a két költő-fordító között. Ezt Képes Géza is érezhette, hiszen egész életművének csúcsa (nem csak a költőié) az ő Háfiz-fordítása, amelyet régebben sokan tudtunk kívülről. Ám ez nem elég, a magyar és a perzsa költői génusz talán leginkább Weöres Sándor azon fordításaiban találkozott, amelyet a két nagy misztikusból, Rómiból és Dzsámiból készített. Ám ez olyan elemzést kívánna, amely meghaladja e röpke esszé kereteit.

Még egy fiatal költőt kellene említenünk: Halasi Zoltánnak volt bátorsága – igaz, hogy már edzve magát előzőleg Goethe *Dívánjának* fordításával – Szabó Lőrinc és Képes Géza után újra nekiveselkedni Omar Khajjám fordításának, nem is eredmény nélkül, mert hiszen meg tudott valamit éreztetni a korabeli költői kánont is lábbal taposó Omar Khajjám merészségeiből, akit éppen ezért az iráni irodalmi tudat csak az Európában aratott siker hatására tudott nemcsak tudósként, hanem költőként is elfogadni.

Hogy adhat a gaznak annyi jót, Ég, kereked:
fürdőt, fogadót meg malmot oszt szét kereked.
míg éheznek s zálogházba járkál az igaz?
Szarunk ilyen égre! Ejtjük, rossz Gép, kereked!¹⁷

Aranyt és legkedvesebb tanítványát, Szilády Áront, akire kötelező feladatként hagyta a *Sáhnáme* továbbfordítását, nyilván vonzotta a makacs és elpusztulni csak azért sem hajlandó, tehát mintegy Attila-maradék Csaba-népeként viselkedő perzsák hagyományörzése.

Janus Pannoniust pedig, ha egy kicsit később él és megismerkedhetett volna a perzsa költészettel, csodálkozó és boldog felkiáltásokra készíthette volna a klasszikus udvari költészet minden tulajdonsága, amelyet ő is gyakorolt csodagyermek és csodafíjú neolatin költőként. Először is: a perzsa költészet csodája mint nemzeti közösségteremtő erő egy idegen kihívásra adott válasz: ez az idegen – az arab – ráadásul elpusztította a régi iráni birodalmat és fokozatosan rákényszerítette a maga vallását az iráni nemzetre. Vesd össze a pogány hunok – keresztény magyarok ellentétét; ráadásul ezen keresztény magyarokat a művelt Nyugat továbbra is előszeretettel tekinti pogány barbároknak; Janus ezt úgy hidalja át, hogy mikor a művelt olasz osztálytárs az ő anyját barbár medveasszonynak titulálja, akkor ő a derék osztálytárs mamáját „művelt farkasnőnek”. Ő persze nem tehet arról, hogy a latinban ez a szó egyúttal örömlányt is jelent, sőt egykor „örömasszonyt” is jelentett, aki a Rómát alapító ikerpárt szoptatta. Másodszor: az egész perzsa klasszikus költészet a minél gazdagabb és sűrűbb célzásrendszerre épül, amelyet az elmúlt korok nagy költői legfontosabb műveire vonatkoztatva – de emellett akár tudományos vagy teológiai művekre – rejt el a szerző saját szövegébe, s ezek az elődök lehetnek arabok vagy perzsák, de sokszor arab fordításból megismert görögök is! A neolatin költészet ugyanígy dolgozik. Harmadszor: alapvető követelmény a félelmetesen nagy és folyamatosan bővülő memória, amelyet azután a halás utókor kommentárok tucatjaival próbál legalább részben feltárni. Janusról tudjuk, hogy naponta akár ezer sort is képes volt megtanulni és egy életre megjegyezni. Tizenhat éves korától kezdve bármely feladott

¹⁷ *Perzsa költők antológiája*. I. m. 135.

témára tudott rögtönözni, és utána végleges, leírható formában át is adni költeményeket. Végül: mindezen bravúros és páratlan technikát egy itáliai udvar szolgálatában tanulta meg, azért, hogy egy másik, hazai udvar szolgálatában kamatoztathassa majd Ferrarában és Padovában szerzett tudását. Mint tudjuk, minden perzsa költő kötődött valamilyen módon az udvarhoz – kivéve a szúfik egy részét –, és valódi nagyságuk és egyediségük ezzel a kötöttséggel együtt és részben ennek ellenére tudott kibontakozni. Janus például azért tanulta meg a horoszkópvers készítését, hogy csillaghívő uralkodójának segíthessen; de ha ezt nem tudja, akkor sosem írja meg a halálfélelem és az életszeretet kettős szólámát mozartian kicsengető, *Saját lelkéhez (Ad animam suam)* címzett elégiáját. Nem hiba tehát Szimin Behbaháninak Janus Pannonius-díjat adni.

Sárközy Miklós

IRÁN ÉS A MONGOLOK

– IDENTITÁSOK ÖRVÉNYÉBEN

Szultán–Khudábanda–Öldzsejtü. A világos háttérből jól olvashatóan emelkedik ki a mives és finoman restaurált kávébarna stukkó. A három szó az épület emeleti boltívén fut körbe. A boltívet balról farács zárja le, amint barátom, Parváne Aszghari régészfelügyelő kezével végigsimogatja a finoman kifaragott rácsozat bordáit.

Talán furcsának hat, hogy egy kietlen pusztaság közepén egyszerre csak hatalmas palota emelkedik ki, mely negyvennyolc méteres magasságával a világ leghatalmasabb téglakupoláját tartja. Magányosnak tűnik ez a gigantikus épület, pedig nem az. Nem volt az. Csak az egykori mongol palotaváros mára már javarészt az enyészet martalékává vált. A gigantikus kupola, mely látványában és fontosságában felér Brunelleschi firenzei dómjával és a Hagia Szófiával, mai napig felidézi a XIII–XIV. század Perzsiájának fordulatos történetét. Az iráni mongolok sajátos sorsát.

Amint az jól ismert, a XIII. század közepére a mongolság két generáció alatt Eurázsia nagy részének ura lett. A Kína északi határáról elinduló nomád hadigépezet fegyelmezetten, hatékonyan és kimeríthetetlen emberanyaggal zúdult a sztyeppétől délre és nyugatra élő letelepült, ősi civilizációkra. Kínától Közép-Ázsián át a Kárpát-medencéig.

A mongolok iráni jelenléte tartósnak bizonyult, és megkockáztathatjuk, a magyarországi tatárjárás csupán múló rosszullet a mongolok első iráni vérfürdőihez képest 1219–1223 között. A Selyemút oázisai, a gazdag Khorászn, a kövér legelőkkel teli Észak-Írán, Merv, Nisápur, Rej városai évszázados, sokszor gyógyíthatatlan sebeket kaptak a kíméletlen nomád invázióktól. A mongolok addig nem látott precizitással, tökéletes szervezéssel rohantak végig a többnyire védtelen tartományokon, és pillanatok alatt megsemmisítették a Khvárizmi Birodalmat. Ha az erről szóló perzsa krónikákat olvassuk, mintha száz meg száz Rogerius-féle beszámoló siratná az elpusztult Észak-Perzsiát. Az eredmény: kihalt városok, megszűnő kereskedelem, elhagyott öntözőcsatornák, kényszerűségből nomadizáló tömegek, kiürült kincstárak.

Am felületes megállapítás lenne a mongolok szerepét kizárólag pusztító erőként jellemezni az iráni történelemben. A sztereotip ítélkezés nem ismeretlen gyakorlat az iráni közvéleményben sem, e szempontból a mongolok jelenkori iráni átértékelése újabb időkben izgalmas társadalmi és értelmiségi diskurzust eredményezett. A diskurzusnak szerencsére ma már nem az a lényege, hogy az iráni mongolok ártottak-e vagy sem az iráni kultúrának,

hanem, hogy az általuk meghonosított államrezon és kulturális identitás keletről érkezett mongol vagy helyi iráni elemekre épül-e inkább.

A kérdés jogos: a mongol hadjáratok elpusztították a bagdadi kalifátust, mely az ilkhánida Irán számára új legitimációs lehetőségeket teremtett. Így például Hamdallah Musztaufi Qazwíni történeti munkáiban a preiszlám Irán, a világmindenség közepén álló *Iránzamín* vették át a kalifátus szerepét a hivatalos államideológiában. Ugyanakkor a keletről származó mongol államigazgatás elemei is markánsan formálták a korabeli Iránt, a *kesik*, a mongol fejedelmi udvar tisztségei és ceremóniai szerves elemeivé váltak a későbbi századok iráni dinasztikus hagyományainak is. Az iráni mongolok – bár nyilván nem tudatosan – az Abbászida Kalifátus megszüntetésével és a középkori szunnita iszlám központjainak megrendítésével előkészítették a modern síita iráni nemzetállam kialakulását.

A mongolok 1220 után szisztematikus adminisztrációt építettek fel Iránban és az üszkös romok felett csakhamar önálló mongol állam született meg. Az 1260-ban Kubiláj (1260–1294) trónra léptével szétszakadó mongol világbirodalom egyik utódállama, az Ilkhánida Birodalom Iránban született meg.

Az iráni mongol hódítások korát lezáró lépés Hülegühöz (1256–1265), Kubiláj fivéréhez fűződik. Hülegü a Khvárizmi Birodalom összeomlását kihasználó regionális muszlim államokra, a nizári iszmá'ilitákra és az újjáéledés jegyeit mutató Bagdadi Kalifátusra mért végzetes csapást. Hülegü eredetileg 1254-ben azért indult el Karakorumból, hogy egészen Egyiptomig bekebelezze a muszlim térséget a mongol világbirodalom számára. Ha idősebb fivére, Möngke nagykán (1251–1259) nem hal meg 1259-ben és Hülegü nem fordul vissza Palesztinából, akkor minden bizonnyal Egyiptom is mongol kézre jutott volna.

Hülegü és mongoljai Iránban maradtak. Kubiláj legitimációjának problémái miatt a mongol világbirodalom 1260 körül darabokra hullott, és emiatt az Egyiptomig küldött mongol expedíciós hadsereg államalapító törzsek konföderációjává alakult át. A Kubiláj és Ariq Böke között testvérharcban Hülegü Kubiláj mellett foglalt állást és engedelmes fivérként csak az *ilkhán*, „vazallus kán” címmel övezte fel magát. Mégis, a Kína és Irán közötti komoly földrajzi akadályok miatt egy percig sem lehetett komolyan arra gondolni, hogy Kubiláj valóban fennhatóságot gyakorol messzire szakadt és ott maradt fivére felett.

Perzsia történetében sajátos színfoltta vált ez az iráni mongolság. A mongolok és a velük érkező nagyszámú törökség főleg Északnyugat-Iránban érezte igazán otthon magát. A Kaukázus lejtőitől délre fekvő kövér legelők, Arrán, Mughán, Azerbajdzsán, Zandszán, Orumije környékének üde rétjei, füves ligetes sztyeppéi hátrahagyott szülőhazájukra emlékeztethették a hódító nomádokat. Ezzel szemben az iráni fennsík sivatagjai és a benne ékkőként csillogó oázisok tartós megtelepedésre alkalmatlan terepnek tűntek az új jövevényeknek.

Hülegü és leszármazottai közel száz évig, 1354-ig kormányozták Iránt, kelet-Anatóliát, Afganisztán nyugati felét, Irakot és Szíria északi részét, ha az utolsó ilkhánida uralkodókat is ideszámítjuk. A mongolok figyelemreméltó etnikai és kulturális komponensek lettek Iránban a XIII–XIV. században, melyről a nagyszámú, és ma is csak részben feldolgozott iráni mongol nyelvű hivatali irat, dokumentum tanúskodik. Olyannyira, hogy az iráni mongol nyelvűség túl is éli az iráni dzsingiszidákat és a XIV. század második felében enyészik csak el véglegesen a mai Irán területén. A szintén az ilkhánida állam területéhez tartozó Afganisztánban jelentősebb mongol etnikai hatást jegyezhetünk fel, az ottani *moghol* népcsoport tagjai Herát tartományban a XX. század második feléig megtartották archaikus mongol nyelvüket. Más afganisztáni mongol eredetű etnikumok, mint az *ajmakok* és a *hazarák*

szintén erős mongol nyelvi szubsztrátummal rendelkező perzsa dialektusokat beszélnek. Úgy látszik, hogy az ilkhánida állam keleti peremén a földrajzi izoláció sokban hozzájárult a mongolság fennmaradásához.

Mégis, a mongolok többsége mára nyom nélkül eltűnt az iráni népek tengerében. Ha egyszerűen akarunk fogalmazni a „hova lettek az iráni mongolok?” kérdésre, akkor a válasz elsőre adja magát: beolvadtak az őslakosságba. Leszármazottaik a mai iráni Azerbajdzsán, Észak-Írán és Anatólia perzsaságában, kurdságában és törökségében élhetnek tovább. Az iráni mongol asszimilációt az iszlám felvétele minden valószínűség szerint erősen felgyorsította. Mint ahogy az Arany Horda mongoljai is elkipcsakosodtak, s ahogy Timúr Lenk mongoljai is inkább törökül és perzsául beszéltek már a XIV. századi Közép-Ázsiában. Ám e folyamatnak nincsenek pontos dokumentumai, nem tudjuk, hogy mikor és hol hangzott fel utoljára mongol szó a középkori Perzsiában.

Egy hely azért akad a mai Iránban, ahol „a hogyan lettek iráni mongolokból mongol irániak?” folyamata kézzelfogható: Szoltánije. Köröttünk kövér legelő, felettünk a harapnivaló türkizkék ég, jobbra az Elburz hegység hófödte vonulatai. Nem messze fekszik ide az észak-iráni Zandsán, mely igazán kellemes város, szőlője finom, bazárja ma is nyüzsgő, lakosai vendégszerető azeri törökök. Tőle harminc kilométerre délkeletre fekszik a szoltánijei síkság.

Szoltánije már az ilkhánida kor kezdeteitől fogva kedves helye volt a nomád mongoloknak. A végtelen síkság mellett fontos kereskedelmi központok feküdtek erre felé. Zandsán mellett Qazvín sincs messze innen, és sok egyéb megálló tarkította az egykori Selyemút állomásait is.

A mongolok Iránban mindvégig kisebbségben voltak és maradtak. Tipikus nomádként többnyire közömbösen viselkedtek a meghódított letelepültek vallási-etnikai csoportjaival. Ismereteink szerint az Iránba bejövő mongolok többnyire buddhisták lehettek, de nem kevés nesztoriánus keresztény is volt soraikban és a sámánizmus is erős támogatottsággal rendelkezett. Ezzel szemben a letelepültek túlnyomórészt muszlimok és ekkor még főleg szunnita muszlimok voltak.

Talán nem is véletlen, hogy az ilkhánida állam kezdetben a buddhizmus legnyugatibb bástyájának számított. Hülegütől fogva egészen 1296-ig szinte mindegyik mongol uralkodó buddhista volt, és ebbéli meggyőződésében Hülegü fiai és unokái meglehetősen öntudatosaknak bizonyultak. Hülegü egyik unokája Arghún (1284–1291) ilkhán 1291-ben szabályosan behalt abba, hogy indiai buddhista jógija folyékony higanykúrára fogta, melyet az uralkodó az örök élet *elixírjének* gondolt. Emellett Arghúnt kínai mongol rokonai Buddha fogának ereklyéjével is megajándékozták. Arghún öccse, Geikhátú kán (1291–1296) pedig tibeti lámák spirituális hatásai alatt élt északnyugati-iráni udvarában, maga pedig felvette a tibeti Rincsen Dzordzse (Nagy emelkedő) nevet is, melyet arab betűvel pénzeire is ráveretett.

A mongolok, indiaiak és tibetiek mellett nem kevés kínai művész is tevékenykedett ekkortájt Iránban. A korabeli iráni miniatúraművészet markáns távol-keleti hatásai ma már napnál is világosabbak. Szoltánije mellett Dás Kaszanban mai napig látható egy iráni mongol buddhista szentély sziklába faragott csodálatos ornamentikája, ahol kínai sárkányábrázolások találkoznak a muszlim *muqarnasok* cseppkőboltozatával. A nem-muszlim

iráni mongol kánok emellett számos iráni zsidó és örmény hivatalnokot is alkalmaztak udvarukban, részben a muszlimokkal szembeni bizalmatlanságuk miatt preferálva a nem-muszlim kisebbségeket.

Mégis, többség és kisebbség viszonyában, bármennyire is öntudatos volt az újonnan betelepült mongolság, az őslakos perzsa és török nyelvű muszlim többség kulturális hatása előbb-utóbb hatni kezdett. A letelepült muszlimok több szempontból bizonyultak nélkülözhetetlenek. Egyfelől, mégiscsak ők adóztak és az iráni mongol állam is pénzből gyarapodott. Másfelől az adminisztrációban is inkább a helyi hagyományok éltek tovább, annak ellenére, hogy a XIV. század végéig mongol nyelvű kancellária is működött Perzsiában.

Idővel a muszlim hatás mind erősebb lett. A mongoloknak, bár sok tízezresre becsülhető az Iránba betelepült közösségük lélekszáma, nem volt, nem lehetett etnikai, népi utánpótlásuk, és a XIII. század végén felgyorsult asszimilációjuk kulturális és etnikai téren is. Mai ismereteink szerint az első jelentősebb iszlamizációs hullámra már a XIII. század derekán sor kerülhetett elsősorban az Anatóliába, a mongol uralom nyugati peremvidékére betelepített mongol katonai csoportok között, az 1259-ben elhunyt mongol Baidzsú, Északnyugat-Irán katonai kormányzója volt az első prominens, az iszlámot felvevő iráni mongol vezető. Arghún kán korában az iráni mongol emírek kétharmada már viselt muszlim nevet.

Szoltánije az iráni mongolok identitásának fordulópontja. Az a pillanat, amikor még mongolok, de már irániak is egyben. Mindez nem választható el a XIII. század végének politikai eseményeitől. Az 1296-ban hatalomra jutó és az iszlámot hivatalos vallásá tevő Gházán Mahmúd (1296–1305) kán után már minden mongol uralkodó muszlim vallású volt. Szoltánijét Gházán fivére és utóda, egy sajátos, identitásában többféle elemet hordozó mongol-iráni, iráni-mongol uralkodó tette fővárossá.

Amikor Arghún kán és a nesztoriánus keresztény Uruk Khátún fia 1281-ben meglátta a világot, anyja régi nomád szokás szerint az első olyan dologról nevezte el, mely a születés után szemébe ötlött. Maga az ősapa Temüdzsin-Dzsingisz is így kapta nevét. A felsíró ilkhánida herceg anyja egy számárhajcsárra vetette szemét. A gyermek így kapta a perzsa *Kharbanda*, számárhajcsár nevet. Perzsa és nem mongol nevet.

Ám a politika felülírta az aktuális nomád szokásjogot. Az uralkodó ilkhán, a csecsemő nagyapja, a buddhista Abaka kán (1265–1282), valamint apja, Arghún kán (1284–1292) gyümölcsöző kapcsolatokat épített ki a korabeli pápasággal a Szentföld visszafoglalására, egy közös mamlúkellenes hadjáratra. Mindkét fél jól járt volna ezzel a szövetséggel. A nyugati keresztény államok újra birtokba vehették volna talán Jeruzsálemet, és az iráni mongolok is csapást mérhettek volna legnagyobb közel-keleti riválisukra, a török rabszolgák uralta mamlúk Egyiptomra. Az egyiptomi mamlúkellenes irányvonal, az európai udvarokkal a mamlúkokkal szemben fenntartott szövetség sokáig megmaradt, még akkor is, amikor az iráni mongol uralkodók maguk is felvették az iszlámot. Buscarello Ghisolfi genovai kereskedő és Bar Sauma kínai ujjúr nesztoriánus keresztény szerzetes szorgalmasan ingáztak az iráni mongol udvar, a Vatikán, IV. Fülöp francia és I. Edward angol király udvarai között a kereszties hadjáratok felélesztése érdekében a XIII. század végén és a XIV. század elején, Arghún és Öldzsejtü mongol kánok leveleiből több is ránk maradt Európában. A politikai szövetség és Európának tett gesztus jegyében a gyermek Számárhajcsár-Kharbanda a keresztvíz alatt 1288 után a Miklós nevet kapta IV. Miklós pápa (1288–1292) tiszteletére. Az azonban nem tisztázott, hogy ez a kereszténység a

katolicizmus volt-e vagy az iráni mongolok között számos követővel rendelkező nesztoriánus kereszténység.

A mongolok ezután meg is indultak a mamlúkok ellen, de 1282-ben katasztrofális vereséget szenvedtek az Eufrátesz mentén, és ezután nem sokkal Abaka is meghalt.

Kharbanda-Miklós fiatalságáról nem tudunk sokat, egyetlen tényről leszámítva. A felszenderülő mongol herceg ismeretlen időpontban buddhista lett. Nomádként láthatóan nem jelentett számára nehéz dolgot keresztény hitét sutba dobni és apja, majd nagybátyja idején buddhistává válnia. A korabeli Perzsiában több jelentős iráni mongol buddhista szentély épült a mai Északnyugat-Iránban és Khorászában is.

1296-ban aztán a Szamárhajsár bátyja, a korábban szintén buzgó buddhista Gházán lépett trónra, aki hatalmi megfontolásokból az iszlámot és vele együtt a Mahmúd nevet választotta. Kharbanda lojlás volt bátyjához. Másfelől ő számított az ilkhánida trón várományosának, mivel Gházánnak nem voltak fiai, és a Gházán-ellenes ilkhánida rokonokat mind kiirtották Gházán parancsára. Kharbanda-Miklós, hogy talán pórias csengésű nevével megszabaduljon a szunnita iszlámra áttérve a perzsa Khudábanda, *Isten szolgája* meglehetősen ájtatos nevet vette föl.

1305-ben rövid, de eredményes uralkodást követően Gházán-Mahmúd kán jobblétre szenderült. A frissen az iszlámra áttért iráni mongol arisztokrácia egy emberként sorakozott fel Gházán öccse, Kharbanda-Miklós-Khudábanda mellett. Az új szunnita iráni mongol uralkodó trónralépésekor újabb *laqabokat*, megtisztelő neveket vett fel, melyek híven tükrözték meglehetősen mozaikszerű identitásának apróbb szegmenseit, és egyben azt a friss mongol iszlámot, melynek alapítólevelén még meg sem száradt a tinta.

Az új uralkodó egyfelől felvette a Ghiász al-Dín Muhammad muszlim nevet. A prozelita túlbuzgósága, a keresztény, buddhista háttérrel érkező új kán bizonyítási vágya ott munkált a névválasztásában (Ghiász al-Dín magyarul „a hit támasza”). Muhammad pedig az iszlám prófétájára utal, ennél nagyobb jelét senki az akkori Perzsiában nem adhatta volna, hogy mennyire elkötelezett muszlim.

Ám az új kán mégiscsak mongol uralkodó volt és maradt. Annak született és annak nevelték, még ha ősei földjéről már csak idősebb nevelőinek emlékeiből, és az ilkhánida udvarban féltve őrzött mongol krónika, az *Altan Debter* történeteiből hallhatott. Öldzsejtü formálisan a kínai Jüan dinasztia vazallusa, ilkhánja is volt, akinek rezidense, Bulád Aga folyamatosan ott tartózkodott az iráni mongol udvarban. A perzsi mongolság jó úton volt a beolvadás felé, de még sokan éltek a régi világ és régi hitvilág hívei közül, hiszen Hülegü hadseregének fiai, unokái alig egy évtizede tértek át az iszlámra. Az új kán ezért feléjük is tett egy gesztust, korábbi sokféle neve és címe mellett fölvette a mongol Öldzsejtü vagyis „szerencsés” elnevezést. Ebben is van politikum, hiszen az ilkhánida fejedelmek névleges ura, a kínai mongol Jüan dinasztiába tartozó Temür (1294–1307) címei között is ott találjuk az Öldzsejtü nevet. Hódolat az ősök, hódolat az otthon maradottak előtt? Öldzsejtü rokonaival szoros kapcsolatban állt és 1307-ben pánmongol dzsingiszida ünnepséget is tartott, ahova az összes ázsiai mongol utódállamból érkeztek vendégek.

Kharbanda-Miklós-Khudábanda-Ghiász al-Dín-Muhammad-Öldzsejtü. Mind emögött egyetlen ember áll: egy kereszténynek született, később buddhistává vedlett, aztán pedig szunnita muszlim iráni mongol fejedelem. Még felsorolni is nehéz és hosszadalmas mindezt, és azt hihetnénk, hősünk kánná választásával egyszerre minden megoldódott. De nem. Sőt, a problémák csak most kezdődtek. Öldzsejtü (nevezzük a könnyebbség

kedvéért eme nevén, ahogy a szakirodalom is ehhez a névéhez ragaszkodik) további spirituális kalandokba kezdett.

A gondok ott kezdődtek, hogy a szunnita muszlim uralkodó udvarának muszlim *mudzstahidjai*, jogtudósai csúnyán összekaptak az uralkodó és a mongol urak előtt. Ekkor több előkelő mongol arisztokrata a „régii hitre való visszatérést” szorgalmazta Öldzsejtünek.

Úgy tűnik, hogy nem mindenki mélyedt még el az iszlám tanításaiban Hülegü hadseregéből, egyesek titokban talán még a régi szellemeknek hódoltak, avagy a hivatalosan már Gházán óta az ilkhánida államból kitiltott buddhista lámák és boncok társaságában lelték lelki, szellemi megnyugvásra.

1307-ben villám csapott Öldzsejtü kíséretébe megölve több udvari embert. Az égi csapástól megrettent mongol urak ismét rossz ómennek gondolták ezt, úgy vélvén, az elhagyott és megbántott Tengri haragudott meg rájuk hitbéli pálfordulásuk miatt. Ezzel ismét Öldzsejtü elé siettek, akit rávettek, hogy egy igazi mongol *baksi*, pogány tanító jelenlétében (akinek már közel tíz éve kívül kellett volna lennie a birodalom határain!) két fáklya között forró parázson sétáljon át amúgy mezítlábasan, jó régi altáji szokás szerint. Valahogy ki kellett engesztelni a nem nyugvó szellemeket.

Ám Öldzsejtü minden kísértés ellenére nem tért vissza atyái hitére. A szunnita iszlám azonban valahogy mégsem nyerte el tetszését. Az uralkodó 1307 táján ezért új szellemi impulzusok után nézett birodalmában. Mivel mégsem akart az iszlámmal szakítani, emiatt a birodalmában élő síita kisebbség iránt kezdett el érdeklődni, hiszen birodalma délnyugati szegélyén ott volt Nadzsaf és Karbalá, 'Alí és Huszain imámok zarándokhelyei. A síiták immár másodszor kerültek a mongolok érdeklődésének középpontjába. Hiszen a dzsingiszida dédapa, Hülegü is megkímélte őket szemben a szunnita fellegvár Bagdaddal.

Öldzsejtü 1307-ben látogatást tett udvarával a két síita zarándokhelyen. Forrásaink egyöntetűen sugallják, hogy minden új vallási élményre roppant fogékony kánt lenyűgözte a látvány, a kegyhelyek hangulata, és csakhamar át is tért a tizenkettes síita iszlámra. Az áttérés során a síita *mudzstahidok* a dzsingiszida legitimációs hagyományok és a síita imámok apáról fiúra szálló hatalmának párhuzamosságával győzték meg az iráni mongol uralkodót, kiemelve a szunniták „szabadosságát” szemben a mongol-síita hagyományok dinasztikus szemléletével.

A prozelitizmus buzgalma itt is megmutatkozott az újdonsült síita fejedelem viselkedésében. Mert közben nem csupán hitet, hanem fővárost is cserélt. Öldzsejtü odahagyta Tebrízt, és helyette a már apja, Arghún által is kedvelt, harsogó zöld legelőkkel övezett Szoltánijében ütötte fel káni sátrát. Az uralkodóra vélhetően nagyon nagy hatást tett 'Alí és Huszain imámok sírja és úgy vélte, az új vallási élményt nem nélkülözheti Szoltánijében sem. Olyan eredeti ötlet jutott eszébe, mely addig talán senkinek az iszlám történetében. Öldzsejtü át akarta hozatni 'Alí és Huszain imámok sírjait Dél-Irakból Szoltánijébe, ahol a síita világ új szívéét, *qibláját* akarta létrehozni Szoltánijében. Ha tervét sikerült volna megvalósítania, akkor ma Szoltánije talán a világ legnyüzsgőbb városa lehetne. Ma ide tódulnának síita zarándokok milliói, és talán itt lenne a mai Irán fővárosa is. Milliós temetők, óriási, nyüzsgő bazárok, jámbor síita zarándokok végtelen sora érkezne ide Libanontól Pakisztánon át a Perzsa-öböl térségéig.

De nem. Öldzsejtü eme terve nem sikerült. Ha ma Szoltánijébe érkezik az ember, nyüzsgő megalopolisz helyett csendes, kellemes klímájú, főleg azeri törökök lakta békés kisvárost talál. Sehol semmi hivalkodás. Egyetlen épületet leszámítva.

A város panorámáját egyetlen gigantikus építmény töri meg, egy magányosan álló, kétszáz tonna súlyú, negyvenkilenc méter magas, óriási téglakupolával fedett, oszloptorzókkal és kívül-belül állványokkal borított sajátos épület. A türközkék kupola kilométerekről látszik, ha az ember Qazvin felől jön busszal és balra előre kinéz az ablakon. Jön, jön, jön, szembe az emberrel és egyre hatalmasabb lesz. Az egykori mongol főváros szinte magányos hírmondójaként. Igen, ez volt Öldzsejtü hódolata 'Alí és Huszain imámok iránt. Az uralkodó ide akarta hozatni és újratemetni a síita iszlám két legfontosabb személyének földi maradványait.

Az épület magányosan emelkedik a szoltánijei városkép fölé. Belül az óriási belső teret oldalfülkék, majdhogynem kápolnák szegélyezik. De a legszebb látvány a karzatra feljutva éri az embert. Akár befelé, akár kifelé tekint. Befelé lélegzetelállító látványt nyújt még állványokkal együtt is a hely. Kifelé pedig a környező, élénkzöld táj nyújt páratlan látványt. A fenti kerengő kifinomult vörös és okkerszínű stukkói nagyjából érintetlenek és eredetiek. Hétszáz éve álló fenséges és csodálatos épület, bárminek is szánta eredetileg megrendelője.

Öldzsejtünek buzgalmában sikerült felépíteni a Közel-Kelet egyik csodáját, a világ legmagasabb téglakupolás építményét, mely egyszerre folytatása a korábbi iráni mauzóleumoknak és ihlető forrása későbbi századok muszlim síremlékeinek. Tegyük hozzá, a mauzóleum mellett külön káni palotanegyed s egy hasonlóan monumentális nagymecset is épült Szoltánijében, melyekből azonban mára alig maradt valami.

Ám amikor arra került volna a sor, hogy a szent erektyeket Szoltánijébe hozzák és az imámokat díszes mauzóleumukban újratemessék, a dél-iraki síita előjárók megtagadták a szent tetemek kihantolását és átadását, és Öldzsejtü, ez a progresszív mongol muszlim sem tudta őket meggyőzni igazáról 1312-ben.

A mauzóleum azonban elkészült, ám a síiták kikosarazása hatására Öldzsejtü újfent felülvizsgálta vallási nézeteit. Az iráni mongol uralkodó haragjában és dühében visszatért a szunnita iszlámra. A mauzóleumot pedig megtartotta magának.

Hülegü hivatalosan szunnitaként is halt meg 1316-ban egy átmulatott éjszaka után. Hamvait a szoltánijei mauzóleumba temették el a hagyomány szerint. Megjegyzendő azonban, hogy Öldzsejtünek a mai napig nem került elő az itteni síremléke. Később még fia és utóda, az utolsó igazi iráni mongol uralkodó, Abú Sza'id (1316–1335) is itt lelt nyugalomra 1335-ben, de lehet, mindez csak a kegyes hagyománynak az épülethez kapcsolódó legendája, mert híre hamva sincs az itteni mongol káni síroknak, síremlékeknek. Nem tudjuk, nem lehetünk benne biztosak, hogy tényleg ide temetkezett volna Öldzsejtü, hogy itt pihenjen meg eseménydús, katolikus-nesztóriánus keresztény-buddhista-altáji-szunnita muszlim-síita muszlim-megint szunnita muszlim, mongol, iráni, török, európai s még ki tudja milyen hatások alatt alakult, sokszínű életpályája végeztével.

A város nem volt hosszú életű. Szoltánijét Timúr Lenk (1370–1405), egy másik mongol, egy másik asszimiláns, perzsás-törökös mongol pusztítja el, töri derékba virágzását 1380 után. Hogy aztán az innen (is) harácsoltságból építse fel a saját mecseteit, mauzóleumát Szamarkandban.

Öldzsejtü sorsa, élete az iráni mongolságé is egyben, az iráni tengerben viruló mongol szigeté, mely lassan válik eggyé az öt körbeölelő muszlim Perzsiával. Öldzsejtü uralma és a szoltánijei mauzóleum története ezt a fordulópontot ábrázolja. A pillanatot, amikor az Iránba ért buddhista mongolokból muszlim, mongol eredetű irániak lettek, lesznek.

Seyyed Hossein Nasr

A SZÚFI MESTER ALAKJA

A PERZSA NYELVŰ SZÚFI IRODALOMBAN¹

Egyetlen autentikus spirituális ösvény sem lehetséges mester nélkül, s ezen egyetemes alapelv alól bizonyosan a szúfizmus sem jelent kivételt. A szúfi mester az iszlám Prófétája ezoterikus funkciójának képviselője és ugyanezen alapon az isteni irgalmasság teofániája, aki alkalmat és lehetőséget ad azok számára, akik hozzá akarnak fordulni. A *sharí'a*, az isteni törvény minden muszlim – és valójában az iszlám szempontjából, ha egyetemes értelmében vesszük, valamennyi ember – számára adatott. De a *tariqa*, azaz a spirituális ösvény csak azok számára, akik itt és most keresik Istent, s akik a megváltoztathatatlan igazság után kutatnak, mely, habár itt és most jelen van, minden kinyilatkoztatás transzcendens és örök forrása is. A *tariqa* tehát az, aminek segítségével az ember visszatérhet az iszlám kinyilatkoztatás eredetéhez magához, szellemi értelemben pedig a Próféta és a szentek társává, valamint örökösévé válhat.

A spirituális mester (*shaikh, murshid*, vagy *pîr*) szerepe az, hogy ezt a spirituális újjászületést és átalakulást lehetővé tegye. A beavatási láncolaton (*silsila*) keresztül a Prófétához és a prófétai küldetésben rejlő beavatási funkcióhoz (*walâya*)² kapcsolódva a szúfi mester képes elvezetni az embert az anyagi világ szűk korlátaitól a spirituális élet határtalanul világító tere felé. Rajta – a Próféta képviselőjén – keresztül, a benne jelenlévő *baraka* erejénél fogva történik meg a szellemi halál és újjászületés.

A bukott ember megöregszik, elrothad és meghal, míg a megújódott szellemi ember belsőleg mindig életének virágában van. Az örök élet kútjából megittasulva és utat találva a halhatatlanság elixírjéhez, még ha teste az élet telén kel is át, ő maga a lélek örök tavaszában él, s ezért képes megáldani a tanítványt a fiatalsággal, legyen az formailag bármilyen korú. Meglátni a tökéletes mestert annyit jelent, mint visszajutni az élet tavaszának öröméhez és elragadtatásához; elválni tőle az öregség bánatának megtapasztalása.

1 A mű eredeti megjelenése: NASR, Seyyed Hossein: *Sufi essays*.² State University of New York Press, Albany, 1991. 57–67. pp.

2 A *walî* szúfi kontextusban „szentet” jelent. Az arab gyök a „barát” jelentésen kívül hordozza az uralom, hatalom jelentést is. Ebből a gyökből képzik a *wilâya* és *walâya* szavakat is, az előbbi jelentése szentség, a második beavatási hatalom, vagy funkció. A síita iszlámban különösen hangsúlyos a „prófétaság korszakának” (*dâ'irat al-nubuwwa*) és a „beavatás korszakának” (*dâ'irat al-walâya*) különbsége.

Nyomorúságosan megöregedtem, de ha *Tabríz*t
idézed, visszatér hozzám ifjúságom.³

Az ember egyedül is kutathatja az élet forrását. Egyéni erőfeszítésein keresztül is megkísérelheti felfedezni a spirituális megújulás alapelveit. Azonban ez a törekvés, hacsak nincs jelen a mester a tanítvánnyal, hiábavaló és soha nem hozhat gyümölcsöt. A bölcsek köve nélkül semmiféle alkímiai átalakulás nem lehetséges. Csak a *shaikh* hatalma képes megszabadítani az embert önmagától (érzéki lelkétől), és lehetővé tenni számára, hogy a világmindenséget annak igaz valójában lássa és egyesüljön az Egyetemes Lét tengerével.

*Tabríz*i *Shamsu'l-Haqq* fenséges hatalma nélkül
Nem láthat holdat s tengerré sem válhat.⁴

Természetesen vannak olyan ritka emberek, akik a *Khidr* vagy *Khadir* – a szokatlanul hosszú élettel rendelkező próféta, aki sok tekintetben hasonlatos Hénochhoz a zsidó-keresztény hagyományban – vagy „a láthatatlan hierarchia emberei” (*rijâl al-ghaib*) által nyertek beavatást, mint az *Uwaisi*ak, vagy, a síiták esetében a rejtett imám által, aki a világmindenség szellemi pólusa (*Qutb*). E kivételes esetek azonban – melyeket az ember nem választ, hanem keveseket kiválasztanak rá – mégis érintik az egyetemes beavatási funkciót, melynek földi megtestesülése a szúfi mester. Belsőleg egyesülve a láthatatlan hierarchiával és az Igazsággal (*haqq*) magával, külsőleg, az emberek között Isten páratlan könyörületének (*rahmat*) jeleként tűnik fel, az ember általa található utat a szellemi világba és általa nyerhet bebocsátást a próféták és szentek közösségébe. Ő az ajtó, melyen át kell menni, hogy bejuthassunk „a Szerető kertjébe” és eközben ő a vezető is e kert belső udvarához.

Beavatást nyerni egy szúfi rendbe és elfogadni a tanítványságot, egy maradandó kötelékbe való belépést jelent, mely túléli a halált is. A tanítvány számára a *shaikh* titokzatosan mindig jelen van, különösen a rituálék során. A *shaikh* soha nem hal meg a tanítvány számára, akkor sem, ha elhagyta a világot. Szellemi útmutatása (*irshâd*) és segítsége folytatódik a halál után. A szellemi mester, akit Rûmî mennyei lovasnak nevez, jön s megy, de vágatásának pora megmarad. Hatása állandó tanítványaira nézve és a magot, melyet szívükbe vetett, tovább ápolja és gondozza, még azután is, hogy a test temploma porrá lett. E mag, gondoskodása által még e földi pusztulásból is fává terebélyesedhet, mely a mennyig terjed és a keletitől a nyugati szemhatárig terül el.⁵

3 NICHOLSON, R. A.: *Selected Poems from the Divâni Shamsi Tabriz*. Cambridge University Press, Cambridge, 1952. 25. p. Shams-i Tabrízî a perzsa nyelvű szúfi költészet legnagyobbjának, Jalâl al-Dîn Rûmînak volt mestere, s az utóbbi számára az Isteni Nevek és Minőségek tökéletes megnyilvánulása, az Egyetemes Ember tökéletes példája. A *Divân* tartalmazza a perzsa irodalom néhány leggyönyörűbb és legmélyebb költeményét a szellemi mester feladatáról és mester és tanítvány kapcsolatáról. Shams-i Tabrízî (*Shams al-Dîn* annyit tesz, „a vallás Napja”) neve komoly szimbolikával bír, és Rûmî gyakran oly módon használja a nevet a versekben, hogy mind a mesterre, mind az Isteni Igazságra utal vele, maga is hivatkozva a mester és Isten belső egyesülésére.

4 NICHOLSON, R. A.: i. m. 79. p.

5 Emlékeztetnünk kell természetesen arra, hogy a mester általi beavatás a szúfizmusba önmagában nem garantálja a megvalósítást. A tanítványnak szilárdnak kell lennie a mester felé az önátadásban és vallási, beavatási kötelezettségeinek teljesítésében. Jobban kell szeretnie Istent a világnál és nem csupán a szúfi

Szolga, tudd meg
minden Kelet⁶ ura itt van;
Az örökkévalóság csillogó viharfelhője
fénylő villámát feltárja néked.
Bármit mondasz,
csak mint képzelt következtetés;
Ő a szem tapasztalatára hív,
s itt a különbség.
A mennyei lovas elment,
a por a légbe szállt;
sietett, de a por mit felvert,
hátramaradt.
Csak előre! ez legyen látomásod,
s ne tekints jobbra, balra
pora itt van, s ő
a Végtelenben.⁷

A szúfi mester gyülekezete (*majlis*) hasonlóképpen földi képmása a szentek mennyei gyülekezetének. A tanítvány (*faqîr*), aki elnyeri a jogot e gyülekezetbe való belépéshez – a mester általi beavatás folytán –, helyet nyer magának a paradicsomi gyülekezetben is, feltéve, hogy hű marad a mesterhez és utasításaihoz. Eleget téve a tanítványság feltételeinek és elérve a tökéletességet a közösségben, állandó fontosságú állomásra ér, és e világon és a síron is túlmutató jelentőséget nyer. A mester örök jelet hagy a tanítványon, mely által az a tanítvány, aki elérte a tökéletességet, a másvilágon ismét csatlakozik mestere gyülekezetéhez. A szúfik társaságában elért tökéletesség által a *faqîr* belépést nyer a menny királyi gyülekezetébe és magasztos lakóhelyet készít magának túlvilágon.

És, Ó barátom, ha eléred a tökéletességet társaságunkban (*majlis*)
Ülésed trón lesz s minden dologban vágyadra találsz.
De ha sok évig még a földön maradsz,
Helyről helyre vándorolsz s leszel mint ostáblán a kocka.
Ha *Shamsi Tabrîz* von oldalára,
de megszöksz e fogságból, e földre térsz vissza.⁸

Nem csupán a *shaikh* hatása állandó, fénye is mindenhol jelenlévő. Noha spirituális személyiségként elkülönül, belsőleg azonos a föld és a tenger fölött ragyogó fényvel, és a tanítvány közelében – aki szorosan kapcsolódik hozzá – minden dolgot megvilágít.

metafizika teoretikus megértésén keresztül kell hozzákapcsolódnia, hanem teljes „ontológiai” kapcsolódással. Jelen kell lennie az isteni segítségnek és támogatásnak (*taufîq*) is, melyek nélkül semmi sem lehetséges. A kertész számos magot vet a földre, de nem mindegyik nő gyümölcsöt termő növényé.

6 Mivel *Shams al-Dîn* a „vallás Napját” jelenti, és a Nap keleten kél, Rûmî gyakran alkalmazza a Kelet és Nyugat mint a fény és a sötétség terének egyetemes szimbolikáját; mesterére mint „Kelet urára” utalva, ismét utalva annak egységére minden fény forrásával.

7 ARBERRY, A. J.: *The Ruba'iyât of Jalâl al-Dîn Rûmî*. Walker, London, 1949. 19. p.

8 NICHOLSON, R. A.: i. m. 187. p.

Tabríz oltalmazójából ragyogott az Igazság Napja, s szóltam hozzá:
„Fényed egyszerre mindennel egyesült, s mindentől különböző.”⁹

Ez az a fény mely a tanítvány szívét beragyogja és eltéríti valami romlandó és mulandó felől egy romolhatatlan és örökkévaló lényeg felé. Ez a *shaikh* spirituális hatása, ami átalakítja a tünékenyt, hogy az maradandóvá és örökké váljon.

Shamsi Dîn arcának napja, a szemhatár dicsősége
soha nem ragyogott semmi romlandóra, de örökké tette.¹⁰

Nem mindenki – aki szúfi mesternek mondja magát – rendelkezik valamennyi képességgel, amely a tökéletes mestert teszi. A tanítványnak nem csupán kutatnia kell a mester után, bizonyosnak is kell lennie afelől, hogy a *shaikh* vagy *pîr*, akinek átadja magát, maga is tapasztalt vezető, aki át tudja vezetni az út veszélyes szakadékein a megvalósítás végső céljáig. Máskülönben fennáll az eltévelyedés s annak megromlásának veszélye, ami a legértékesebb az emberben. Egy hozzá nem értő vezetővel a legjobb nem hegyet mászni, hiszen a sík talajon maradva a bukás veszélye sokkal kevésbé végzetes.

A *shaikh*nak, azaz mesternek tényleges kapcsolattal kell rendelkeznie a beavatási láncolattal és realizálnia kell az Ösvény igazságait. Emellett a magasságból kell hogy kiválasszák mások vezetésére. Még az Úton edzettek között sem alkalmas mindenki arra, hogy mesterré váljon. A mestert az isteni könyörület keze választja vezetővé. Pusztán saját akaratából nem tarthat igényt e hivatásra. Ha célravezető mester kíván lenni, ismernie kell az Ösvény részleteit és bonyolultságát, valamint az általa vezetett tanítvány lelkét és pszichikai adottságait. Nemcsak egy tökéletes *shaikh* jelenléte szükséges, de olyan mesteré, akinek megvannak a képességei arra, hogy egy adott tanítványt vezessen. Nem minden *shaikh* vezethet minden tanítványt. A tanítványnak olyan mestert kell keresnie és találnia, aki legyőzi annak lelkét és úgy uralja, ahogy egy sas, vagy sólyom csap le egy verébre a levegőben.

Ó Igazság ragyogása, Husâmu'ddîn,¹¹ végy egy-két lapot s írd (öket versben) a *Pîr* leírásával tele.

Bár gyenge testednek nincs ereje, mégis, (szellemed) napja nélkül nincsen fényünk. Bár kivilágított kanóccá, és (üveg)lámpává váltál, mégis, te vagy a szív útmutatója (a szellemi vezető): te vagy a fonal vége (mi vezérfonal).

Minthogy a fonal vége kezdedben és akaratodban nyugszik, a szív nyaklancán a gyöngyök (a szellemi tudás) a te nagylelkűségedből származnak.

Írd le, mi tartozik a *Pîr*hez (vezető), aki ismeri az Utat: válaszd a *Pîr*t s tiszteld az Út Lényegeként.

A *Pîr* (mint) a nyár, és (más) emberek (mint) az őszi hónap; (más) emberek mint az éj, és a *Pîr* a Hold.

A fiatal Szerencsé(m)re (Husâmu'ddîn) a *Pîr* (öreg) nevet ruháztam, mert az Igazság s nem az Idő által öregedett meg.

9 NICHOLSON, R. A.: i. m. 27. p.

10 NICHOLSON, R. A.: i. m. 111. p.

11 A *Mathnawî* írása közben Rûmî vonzalmának szellemi pólusa Husâm al-Dîn volt, akit oly gyakran idéz művében.

Oly öreg, hogy kezdete nincs: ily páratlan Gyöngynek vetélytársa nincs.
Bizony, az óbor mind erősebb; bizony az óarany mind többet ér.
Válassz *Pírt*, mert nélküle ezen utazás felülmúl minden bánatot s veszélyt.
Kíséret nélkül megtéveszt (még) az olyan út is, melyet sokszor megtettél (előtte):
Ne utazz hát egyedül oly' úton, mit még sosem láttál, ne fordulj el a Vezetőtől.¹²

A legveszélyesebb olyasvalakitől elfogadni a beavatási útmutatást, aki nem tökéletes mester, hiszen ez teljesen tönkretelheti a szellemi megvalósítás lehetőségét, a lelket pedig démoni befolyások felé nyithatja meg. A növekedés lehetősége ott van az emberben, de ha nem képzik megfelelően, akkor félrenevelik, s mint egy félrenevelt mag, soha nem lesz képes fává terebélyesedni.

Ami a mestert (*murâd*) illeti, abban az értelemben, aki beavatott és követett, ő az, akinek beavatási ereje (*walâya*) másokra való hatásában elérte azt, hogy tökéletleneket tökéletesítsen és látja a beavatási képességekben, valamint a tanítványok vezetésében és képzésében rejlő különböző módokat. Egy ilyen ember vagy az isteni kegyelem által vonzott utazó (*sâlik-i majdhûb*), aki először keresztülhaladt érzéki lelke tulajdonságainak sivatagain és szakadékain az Ösvény (*sulûk*) felé, és ezt követően az isteni vonzás segítségével visszatért a szív állomásaiból és a szellem felemelkedéseiből, s elérte az előrelátás világát és a bizonyosságot, csatlakozva a kontempláció állapotához; vagy az isteni kegyelem által vonzott (*majdhûb-i sâlik*), aki az Ösvényen utazik és az isteni vonzás segítségével először keresztülhaladt valamennyi állomáson, elérve az előrelátás világát és az isteni valóságok felfedését, s ezt követően újra keresztülhaladt az Ösvény valamennyi állomásán és állapotán – újra felfedezve a kontempláció igazságát a tudás formájában.

Követésre méltó spirituális vezető rangja bizonyosan csak e kétfajta ember esetében lehetséges. A nélkülözö utazónak (*sâlik*), aki még nem hagyta el a spirituális küzdelem keskeny szorosát és törekszik a szellemi látás elérésére, vagy az isteni kegyelem által vonzott (*majdhûb*), aki még nincs tisztában az Ösvényen járás bonyolultságával vagy az állapotok és állomások valóságával, az Út csapdáival és veszélyeivel, még nincs joga a spirituális mester (*shaikhûkhat*) állapotára és rangjára. Az adeptus spirituális képességeinek befolyásolása és a tanítványoknak az Ösvény (*tariqa*) törvényei általi képzése feletti beavatási hatalom még nem bízott rájuk. Bármilyen hódítást is érnek el az emberek lelkében, ebben az értelemben az inkább károsnak, semmint jótékonynak mondható.

A tanítvány egzisztenciája és a spirituális tökéletesség benne rejlő lehetősége egy tojáshoz hasonlít, melyben a madárrá válás lehetősége van jelen. Ha képes a spirituális erő, a spirituális szándék (*himmat*) befolyásának befogadására és egy kifejlett madár védelmezésére, melyben a teremtés és a tojás kikeltetésének ereje átütő túlsúlyba került, s amelyet egy időre a spirituális élet hatása és a madárlét tökéletességének jellemvonásai megérintenek, megfosztatik a tojás alaktól. Madár alakjába ötozik és eléri adottságainak tökéletesedését. Ha a tojás egy olyan tyúk alá kerül, akiben nincs meg a repülés hatalma, vagy még nem jutott el az érettség

12 Rûmî, Jalâl al-Dîn: *Mathnawî*. Ford. NICHOLSON, R. A. II. köt. Gibb Memorial Trust, London, 1926. 160–161. pp.

azon fokára és nincs ereje kikölni a tojást, s ez így halad egy ideig, a benne rejlő madárrá válás lehetősége elveszik és nem lesz lehetőség visszaállítani.

Hasonlóképpen, ha az igaz tanítvány, aki tökéletes engedelmisséget és alávetést gyakorol – egy olyan mester felé, akiben az ösvényen járás, repülés, spirituális haladás és az isteni kegyelem vonzása együttvannak –, egzisztenciájának tojásából az igazság madara (Isten megteremtette Ádámot az ő képére) fog előbújni, egy madár, mely a spirituális azonosság terében fog repülni és elérni a teremtés és nemzés fokát. De ha egy éretlen utazó (*sālik*), vagy egy, az isteni kegyelem által vonzott (*majdhúb*) éretlen hatása alá kerül, az emberi állapot tökéletesedésének lehetősége megromlik benne. Nem fogja elérni a spirituális ember (*rijāl*) kiválóságát, vagy a tökéletesség állapotát.¹³

A tanítványnak minden fenntartás nélkül alá kell vetnie magát a tökéletes mesternek. A mester kezében olyanná kell válnia, amilyen egy tetem a hullamosó kezében, mindenfajta önálló mozgás nélkül. A mester a Próféta képviselője, s rajta keresztül Istené. Megfogni a kezét annyit tesz, mint elfogadni „Isten kezét”.

Isten jelentette ki, hogy (a mester) keze olyan, mint Istené, mióta Ő szólt: Isten keze van kezeik fölött.

Isten keze miatt hal meg (a gyermek), s hozza vissza (aztán) az életbe. Milyen életbe? Örökkévaló szellemmé teszi.¹⁴

A szúfi mester szerepét – aki felé tökéletes önátadást kell gyakorolni, és akinek fontos szerepe van abban, hogy a tanítványt megszabadítsa a sokaság világának zavarodottságából az Egység világában való kontempláció felé – tökéletesen példázza *Shams al-'urafá'* (a gnosztikusok napja) spirituális testamentuma. Századunk Perzsiájának egyik vezető szúfi mestere a következőképpen írta le találkozását mesterével és az azt követő átalakulásokat, melyek erőt vettek rajta:

Ez az alázatos *faqîr*, *Sayyid Husain ibn al-Ridā al-Husainî al-Tîhrânî al-Ni'matullâhî* isteni kegyelme áldatott meg az 1303. évben (A.H.) mikor találkoztam ő kegyelmes Felségével, a gnosztikusok mintaképével és az Ösvényen utazók irányulásának pólusával az imák tiszteletreméltó irányával, *Shaikh ,Abd al-Quddûs Kirmânsâhîval*. Ebben az időben figyelmemet a hivatalos (hagyományos) tudományok kötötték le, és rendelkeztem némi tudással az orvoslás, a filozófia, a matematika, a geometria, az asztronómia és az asztrológia, a jogtudomány és annak alapelvei, a grammatika, a földrajz és a prozódia terén, a tanulással és a tanítással voltam elfoglalva. Nem rendelkeztem azonban tudással a szúfizmusz kérdéseiről, a szellemi szegénység törvényeiről és a gnóziról, nem voltam tudatában az igazság tudományának és az isteni tudás bonyolultságának. Figyelmem kizárólag a hivatalos tudományok problémái és a tankönyvek vitái felé, nem pedig a belső megtisztulás, ékesség és kontempláció felé fordult. Nem törekedtem a lélek és a belső lét megtisztításának ösvényén, azt hittem, hogy az igazság megtalálásának módja nem más, mint a hivatalos tudományok hajszolása. Hála az isteni kegyelemnek és a

13 KÂSHÂNÎ, `Izz al-Dîn: *Misbâh al-hidâya*. Szerk. Homâ'i, J. Teherán, 1323 (A. H. Solar). 108–109. pp. (Perzsból fordította NASR, Seyyed Hossein.)

14 RÛMÎ, Jalâl al-Dîn: *Mathnawî*... i. m. 162. p.

tiszta imámok támogatásának – béke legyen velük – találkoztam e nagyszerű emberrel a fent említett időben nem messze *Imâm-Zâdih Zaidtól*¹⁵. Tett velem, amit tett, s egy héten belül ismét megáldott jelenlétével nem messze *Imâm-Zâdih Zaidtól*. Néhány beszélgetést követően kifejeztem abbéli kívánságomat, hogy beavasson. Csütörtök este elmentem az oldalán a fürdőbe és elvégeztem a rituális mosdást, amit elrendelt. A fürdés után a szokásos módon fogta a kezemet és bűnbánati formula elvégzése után megtanított és beavatott a szív invokációjába (*dhikr*) a litániákkal (*awrâd*), a részletes beavatási cselekményekkel és invokációkkal. Engedelmeskedtem. Tizenöt éjszaka után (kis visszavonultság [*khalwat-i saghîr*]), melyet egyedül kellett töltenem invokációval, hajnal felé, kontempláció közben megláttam a sötét szoba összes ajtaját és falát. Elájultam és elestem. Napfelkelte után a testi apám, az irántam érzett szeretete miatt, minden szabályt félretéve hozott egy orvost, s olyanokat hívott, aki megidézik a dzsinnt (pszichikai erő) vagy imákat írnak a betegségek gyógyítására. Édesanyám is megtett minden tőle telhető dolgot különböző gyógyszerek, fertőtlenítőszeres és táplálékok beszerzésével.

Húsz napig voltam ilyen állapotban. Nem tudtam teljesíteni a *shari'a* előírásait, és a formális szokásokkal sem voltam tisztában. Ez ügyben senkivel sem beszéltem. Ez idő után állapotom ismét normálisra fordult és megszabadultam a „vonzás” (*jadhbah*) állapotából. A fürdőbe mentem és megmosakodtam. Vágyat éreztem e nagy mesterrel való találkozásra és néhány napig őt keresve bolyongtam örült módjára az utcákon és a bazároknak. Végül sikerült rátalálnom. Megcsókoltam a kezét és ő jóindulatát fejezte ki felém.

Összefoglalva: két évig jártam a spirituális ösvényen az ő gondoskodása alatt, követve az utasításait. Teljes mértékben elfordultam a hivatalos tudományoktól és megkíséreltem megérteni a gnózis kérdéseit és előrehaladni a bizonyosság Ösvényén. Bármit parancsolt, zokszó nélkül megtettem. Ha bármi látott, vagy hallott dolgot a felszínen ellentétesnek láttam a *shari'ával*, azt saját füleim és szemeim hibájának tudtam be és továbbra is engedelmeskedtem neki és szolgáltam őt. Szolgálatban, beszélgetésben, magányban és visszavonultságban oly mértékben engedelmeskedtem, amennyire csak tudtam. Engedelmeskedtem az invokáció általa szükségesnek rendelt hat fajtájában is: a megnyilvánult (*jâlî*), a rejtett (*khafî*), a közvetlen (*hamâ'îlî*), a homályos (*khumûlî*), a körhöz kapcsolódó (*halqa*), a gyülekezethez kapcsolódó (*ijtimâ'*). Meg kellett valósítanom a halál négy házát is ...

Istennek hála, spirituális akaratán és a szentek közreműködésén keresztül megvalósítottam a szív mind a hét állapotát és teljesítettem az állapotokhoz előírt cselekményeket és megemlékezéseket. Elvégeztem a kicsi, a közepes és a nagy „negyven napot” (*arba'inât*) [a szellemi visszavonultságét]. 1309-ben (A. H.) csatlakoztam hozzá a hit városában, Qomban, és elvégeztem kétszer egymást követően a nagy negyven napot. Őfelsége ott csatlakozott az isteni könyörületességhez (meghalt) én pedig vigasztalom és bizalmas barátom nélkül nagyon megbetegedtem. Viszontagságos nappalokat és éjszakákat töltöttem *Hasan Imâm* mecsetének sarkánál, míg szegény anyám rájött állapotomra és Qomba küldött valakit, aki egy ideig ügyelt rám.

Némi javulást követően visszatértem barátommal Teheránba. Istennek hála e nagy gnosztikus spirituális akarata által megismertem a szellemi szegénység összetevőit, a

15 Egy szent sírja nem messze Teherántól.

gnóvizist, a tapasztalati tudás és bizonyosság finomságait és elértem az Istenben való megsemmisülés (*fanâ'*) és Istenben való megmaradás (*baqâ'*) állapotait. Végigutaztam a szív hét állomásán – azok minden különös jellegzetességével együtt. A köztes világból (*barzakh*) nyújtott ezoterikus támogatásával és segítségével bármilyen parancsot kaptam az utasítások és tilalmak, tisztasági előírás, imádás, aszkézis, spirituális visszavonultság vagy öntisztítás vonatkozásában, teljes mértékben teljesítettem és elégségesnek bizonyultam Isten teremtményeinek szolgálatára, amennyire csak tudtam.¹⁶

Perzsa kontextusban a szúfi mesterről szólva emlékeztetnünk kell a Tizenkettedik Imám szerepére – aki a rejtett imám mind a síita irányzatban, mind a szúfizmusban –, ahogy a síita világban megjelenik. Minthogy az imám, noha rejtettségben, de él, és a világ szellemi tengelye, ő a pólus (*Qutb*), akihez valamennyi szúfi mester belsőleg csatlakozik. Ő az a síiták számára, ami a legfőbb pólus a szúfik számára szunnita kontextusban. A síitában az imámok, különösen 'Ali, az első és a Mahdí, az utolsó a *par excellence* spirituális vezetők. A Rejtőzködő Imám képviseli az imámok teljes láncolatát, ő a pólus, mely vonzza a hívők szívét, s az ember hozzá fordul útmutatásért. Emellett az imám az emberek szívében is létezik. Ő az a belső iránymutató, aki a kozmoszon túl és saját létének belső dimenzióiba is vezetheti az embert. Bárcsak elérhetné az ember e belső pólust. Ezért tanította néhány síita gnosztikus és szúfi arra a tanítványait, hogy kutassák „létük imámját”. A *walâya* vagy beavatás hatalmának birtokosa, minek folytán az imám ténylegesen imámmá válik, a dolgok, a vallás és a természet ezoterikus értelmezője. Síita nézőpontból az ő belső kapcsolódása a szúfi mesterekkel az utóbbiak számára lehetővé teszi, hogy megszerezzék a beavatás és vezetés hatalmát, s az általuk vezetettek ténylegesen elérjék saját létük belső pólusát.

Elmondható tehát, hogy a síita és a szunnita iszlámban a *Qutb* azonosságát illető nézőpontbeli különbségek dacára – akit a szunnita iszlám nem határoz meg világosan, a síita iszlám pedig a rejtett imámként, vagy az imám funkciójaként azonosít – mindkettő egyetért ezen egyetemes beavatási funkció (*walâya*) jelenvalóságában, ami úgy az iszlámban, mint valamennyi integrális tradícióban létezik. A szúfi mesterek olyan kivételes egyének, akiket ezen arany beavatási láncolathoz való kapcsolódásukon keresztül arra hív Isten, hogy a szellemi Út jelenlétét fenntartsák e világban és e királyi Ösvényen vezessék azokat, akik rendelkeznek a szükséges képességekkel. Ők tehát a szellemi világ fejedelmei. Kezükben a sivatag virágokba borul, a közönséges fém arannyá változik és a lélek zűrzavaros állapota egy gyönyörű mintává kristályosodik ki, mely az Egység (*tauhid*) illatát tükrözi.

Utazz önmagadból önmagadba, Ó mester,
ilyen úton a föld aranybányává változik.
A keserűségtől haladj az édesség felé,
s még a sós talajból is ezerféle gyümölcs támad.
A napból, Tabriz büszkesége, lásd e csodákat,
hisz minden fa a nap fényétől növekszik.¹⁷

Stamler Ábel fordítása

16 BALÂGHÍ, 'Abd al-Hujjat: *Maqâlât al-hunafâ fî maqâmât Shams al-'urafa'*. Tehran, 1327 (A. H. Solar). 232–234. pp. (Perzsa eredetiből fordította NASR, Seyyed Hossein.)

17 NICHOLSON, R. A.: i. m. 111. p.

Hamvas Béla

JUBILEUM

(*részlet*)

holnap reggel pontban kilenc tizenötökör jönnek a kebelbeliek, a tisztviselők, tisztviselők, altisztek, munkások, tíz órákor a nemhivatalosak, sportegyesületek, művészi társaságok, színházak, sajtó, tizenegy órákor a kamara, az előljáróság, az akadémia, az egyetemek, a hadsereg, az egyház, a minisztériumok, magánfogadás nincs, az intézet ötven tagú küldöttséget választ, az igazgatók hivatalból itt vannak, a beszédet a legidősebb úr igazgató fogja mondani, méltóságos elnökgazgató jóltevő atyai barátunk, erre súlyt helyezek, az atyai az egészben a legfontosabb, mert mindig az a legfontosabb, ami a legkevésbé igaz, a rádió a jubileumi ünnepeket közvetíti, a jövő a televízióé, közvetítés temetésekről, futballmeccsekről, kivégzésekről, forradalmakról, már alig várom a következő háborút, otthon az ágyban fogom hallgatni, buu, siuuu, bumm, becsapott a bomba, egy tank felrobbant, négyszázhusz halott, hörgés, egy gép lezuhant, mindezt az ágyból látom, nem kolosszális, helyszíni közvetítés konferansszal, az igazgató mondja a beszédet, jóltevő atyai barátunk, engem ért az a kitüntetés, hogy méltóságodnak intézetünk tisztviselő-kara részéről huszonöt éves jubileuma alkalmából, itt éljen, nem jó, nem ilyen erőtlenül, mondom, a rádió közvetíti, az egész ország hallja, még egyszer, éljen, kitörőbben, hogy úgy mondjam, szívből, éljen, úgy, most már jobb, gyakorolják be, igen, jókívánságainkat elhozzuk, ez most a fontos, minden fontos, a minden fontos, ami nem igaz, méltóságod ünneplése olyan alkalom, amit nem szabad elmulasztanunk, hogy mindazt a bensőséges, kezét a szívre, meghajolni, fényképész, első számú kép, az intézet tisztviselő-kara köszönti az ünnepeltet, mehet tovább, bensőséges és hálás érzésünket tolmácsoljuk, ami bennünk méltóságod atyai jósága iránt, úgy van, úgy van, a végén megint éljen és zsebkendő lobogtatás, most jövök én, csak elmondom, holnap majd a rádión remegő hangon, fényképész, kép, második szám, a jubiláns szemében könnyekkel köszöni meg hűséges bajtársainak, vigyázzon a szövegre, hűséges bajtárs, kedves, szeretett barátaim, a meghatottság könnye, ami a szememből kibuggyant, jobban fejezi ki irántatok érzett szeretetemet, a beszéd végén

HAMVAS Béla: *Nehéz nem satírárt írni*. Medio Kiadó, Budapest, 2016.

harsogó éljen, isten éltesse sokáig, nagy zaj, taps, dobogás, jobban, még jobban, kiabálást, dobogást, a rádióban ez hatásos, a tisztviselők kimennek, a tisztviselőnők, élükön a legfiatalabb hölgygel, virágcsokor, méltóságos elnökigazgató úr, semmi több, nők részéről nem tűrök semmiféle atyaságot és pártfogóságot, ez mindig gyanús, fényképész, kép, a nőtisztviselők üdvözlése, kisasszony ne beszéljen olyan selypítve, a rádión ez rossz, inkább szavalni, mint az iskolaünnepélyen, meghatva, itt szó sincs bensőségről, méltóságod volt az, aki bennünket komoly munkára nevelt és fáradhatatlan példájával megmutatta, ez az intézet az, ahol a nő a társadalom hasznos tagja lehet, válaszolok, kedves leánykáim, most csak így, holnap átszellemülve, az önök üde szépsége itt e komor falak között a szigorú munkában mindig, a csokrot átveszem, fényképész, harmadik szám, jönnek az altisztek, atyai jóltevő, jól hangsúlyozni, kérem ne beszéljen ilyen rekedten, aztán a munkások, ez fontos a szocializmus szempontjából, csak egyszerűen elnök úr, sokszor van közöttünk szó arról, hogy munkában kicsoda közöttünk az első és ki az, aki a legönzletlenebbül dolgozik, és soha senki egy pillanatra sem vonta kétségbe, hogy aki erőfeszítésben a napszámosokon túltesz, éberségben az éjjeli őrkön, gondosságban a felügyelőkön...

Petar Arbutina

SAVA BABIĆ – AZ EMBER, AKI ISMERTE HÜPERION TITKÁNAK MINDEN ARCÁT

„Alaposan és véglegesen meg kellene tanulnom a szanszkritot, a hébert és a görögöt. A baseli, a párizsi, a londoni, a római, a calcuttai, a pekingi, a kiotói könyvtárakban, anélkül, hogy a részletekbe mennék, bizonyos nyomokat keresnék. Ezután következne maga a tanulás. Erre százötven évet szánnék, és azt hiszem, hogy elkészüljek, napi tíz órát kellene dolgoznom. Pihen a zongora, a képtárak, és a fürdő a tengerben. Ötven évre lenne szükségem, hogy utazzam, éspedig nem úgy, hogy egy helyen három napig maradjak, hanem legalább egy évig. Ezután már el mernék kezdeni tanítani, mert lenne legalább valami, amit biztosan tudok. Aki nem így csinálja, lelkiismeretlen. Tizenöt-húsz fiatalembert tanítanék, akiket a világ minden tájáról magam hívnék meg, és száz év elég lenne annak ellenőrzésére, hogy gondolataim beválnak, vagy sem. Most már elég biztosnak érezném magam arra, hogy művemet megfogalmazzam. Négyszáz éves koromban tanítványaim segítségével a mű realizálása megindulhatna. Az a hatvan-hetven év, ami az ember rendelkezésére áll, hogy szellemi erőit kifejtse, semmiség.”¹

Ha valaki elolvassa ezt a Hamvas idézetet, két lehetősége van: elszomorodhat a saját halandósága és az ehhez a szükségyszerű feladat elvégzéséhez rendelkezésre álló túl rövid élete miatt, vagy boldog lehet, bölcsen öntudatos, hogy ezzel a felismeréssel az örök szellem és tudás tradíciójának részévé vált, amelyről Hamvas azt írja, hogy „A hagyomány nem vallás, hanem a létezés abszolút rendjéről való tudás.”² Sava Babić ez utóbbiak közé tartozott, azon kevés elszánt ember közé, akik tudtak a „javaiktól megfosztott”³ tömeg között élni – ahogy ezt Hamvas írta azokról a napokról, amikor részt vett az inotai erőmű építésében –, de mindez nem akadályozta meg abban, hogy saját magának építsen templomot, másokban, a tömegen kívül állókban, az eredeti egzisztenciák kiválasztott

Elhangzott a belgrádi Collegium Hungaricum által megrendezett Hamvas – Babić esten

1 HAMVAS Béla: *Patmosz*.

2 HAMVAS Béla: *i. m.*

3 HAMVAS Béla: *i. m.*

csoportjában is megtalálva ezeket a szakrális helyeket. Ha esetleg úgy döntött volna, hogy műve csak a saját nevét viselje, ha nem értette volna meg időben, mennyire létezőnk másokban, és mennyire beszélnek mások a mi nevünkben, ma nem létezne így felépítve a magyar civilizáció temploma a szerb nyelvben. Nem a magyar nemzeti eredetiség temploma, hanem a világörökséghez való magasabb szintű hozzátartozás, a Tradícióhoz kapcsolódó szellemi hagyaték. A kulcsszó a „hovatartozás”, a civilizáció pedig a hozzátartozó örökség, ezért Sava Babić egyik legfontosabb műve a „Magyar civilizáció” címet viseli. Nem kultúra, irodalom vagy művészet, melyek szintén fontos szavak és szintek, amelyekről a magyarokkal kapcsolatban szintén sokat lehetne beszélni. Sava magasabb szintű létre vágott, a saját életműve és kreativitása Odüsszeiájának pontosabb meghatározására. Már elkötelezettségében is a magyar nyelv iránt, amelyben otthonosan érezte magát, és a szerb nyelvben is, amely az anyanyelve volt. Így jött létre ez a könyv (és a többi is gazdag fordítói opusából). Nem mint egy kapocs vagy valamiféle híd a két kultúra között, hanem mint egy közös égbolt, amelyben ennek a két szomszédos népnek a legjobb szellemei egyszerre léteznek, figyelmen kívül hagyva a határokat, mert ezen a közös egünkön *A határok elmosódnak nemde bár?*⁴ – ez Babić utolsó könyvének a címe, a Hamvas és közös örökségünk köré sok éven át épülő építmény neve. Ez a mi kozmikus együttállásunk, a szerb és a magyar, új galaxis, amelyre büszke lehet mindkét nép. Hogy jutottunk el a megértésnek erre a pontjára? A kulcs két név: Hamvas Béla és Sava Babić. És sokan mások is: Weöres, Szabó, Kertész, Krúdy, Eszterházy, Kunszt, Miklóssy..., akik ugyanolyan intenzitással és gazdagsággal keltek életre a szerb nyelvben, mint abban, amelyben az alkotásaik megszülettek. Úgy, ahogy Szabó Lajos írja *Vádirat a szellem ellen* című kötetében, Babel nem egy építmény, hanem a szavak terminussá súlyosztése. Sava Babić ugyanígy a műfordítói munka reverzibilis aktusában a szavakat a kifejezés fölé és azon kívülre emelte – mindkét nyelv hagyományban, a két szomszédos kultúrában, amelyek csak a csúcsaiknál érnek össze. Lehetséges-e ez manapság, és ha igen, hogyan? 180 évvel ezelőtt a német tudós, Alexander von Humboldt bebizonyította, hogy minden nyelvnek van „belső nyelvi alakja”, amely kifejezi a nyelvet beszélő emberek egyedi világát. Ez azt jelenti, hogy egyetlen szó sem azonos ugyanazzal a szóval egy másik nyelvben. Akkor hogyan szólaltak meg ezek az írók szerbül? Mondhatnánk, könnyen, ha Sava fordításait vagy megjegyzéseit, ezeket az igazi kis „könyvekről szóló könyvek”-et olvassuk. De nem elég csak a szeretet és a két nyelv kiváló ismerete. Hamvas Béla azt javasolja, hogy tanuljunk nyelveket, mert „Minden nyelv tud valamit, amit csak ő tud, rajta kívül senki.”⁵, tehát meg kell találni, fel kell nőni ahhoz a tudáshoz, megtalálni a titkot. De Sava tovább ment, ő két titkot is ismert, és a bölcsesség megtanította, hogy ez csupán egy titok, egy őszinteség, egy szeretet, egy érzés, amely a két népnél – akiket összeköt az egykor volt Pannon-tenger, és akik összetalálkoznak az örök és végtelen „Hamvas-óceánban”⁶ –, csak különböző nyelvi alakokban, más beszédben rejtőzik, de lényegében ugyanaz. Mert, ahogy Hamvas írja: „Nincs társadalom, nincs állam, nincs költészet, nincs gondolkodás, nincs vallás, ami van romlott és hazug zűrzavar. Pontosan így van, gondoltam. De ennek valamikor el kellett kezdődnie. Elkezdtem keresni a sötét pontot. A proton pszeudoszt, vagyis az első hazugságot. Akkor álltam a válságba, és

4 BABIĆ, Sava: *Granice iščezavaju, zar ne?* Službeni glasnik, Belgrad, 2012.

5 HAMVAS Béla: *i. m.*

6 Sava Babić kifejezése.

azóta nem léptem ki belőle. Rájöttem arra, hogy ma jelen lenni csak úgy lehet, hogy a válságot teljes egészében vállalni. Visszafelé haladtam a múlt század közepétől a francia forradalomig, a felvilágosodásig, a racionalizmusig, a humanizmusig, a középkoron át a görögökig, a héberekig, az egyiptomiakig, a primitívekig. A válságot mindenütt megtaláltam, de minden válság mélyebbre mutatott. A sötét pont még előbb van, még előbb. A jellegzetes európai hibát követtem el, a sötét pontot magamon kívül kerestem, holott bennem volt.”⁷

A titok bennünk van, de meglátjuk másokban is, ha eléggé őszinték vagyunk, és ha elkötelezettek vagyunk az igazság irányában... Sava Babić az volt.

Sandra Buljanović fordítása

7 HAMVAS Béla: *i. m.*

Sava Babić

JEGYZET A BALATONRÓL ÉS A HÁROM KÉKSZEMŰ TESTVÉRRŐL

1999 újévére Balatonfüreden találtam magam a fordítóházban. A frissen felújított, rendbe hozott Lipták-ház a magyar irodalom külföldi fordítóinak ad otthont. A villa – az előtte elterülő kerttel, a néhány szoba, a könyvtár szótárakkal és kézikönyvekkel, a konyha minden szükséges felszereléssel együtt – a világ különböző tájairól érkező fordítók zavartalan munkáját szolgálja. A házzal átellenben egy hatalmas park terül el, amely a tó partján húzódó Tagore-sétányig ereszkedik. Minden itt van, ami szükséges a fordítók munkájához.

Fordítók a világ minden tájáról, főként Európából, de Amerikából és Ázsiából is; a közös nyelv a magyar, csakúgy, mint az irodalom, amit itt fordítanak. Érdekes, minden fordító más magyar író művét fordítja és ritkák az egybeesések. Úgy néz ki, hogy minden irodalom több különböző látószöveget kínál, ami mindenek előtt az értéket befogadó kultúrától függ, döntő a fordítói hozzáállás, a fordító személyisége. De a különös, megfoghatatlan véletlenek egyben kis csodák is, amelyek velünk történnek.

Két hónap itt eltöltött idő alatt sok mindent lehet csinálni, a feltételek szinte ideálisak. Egész nap lehet dolgozni, sétálni a Balaton partján, esténként üldögni az újonnan megismert barátokkal, bent a házban vagy a városban. Én fordítottam. Először Krúdy *Szindbád*ját, majd Márai *Napló*ját és egy kortárs költő, Oravecz Imre verses regényét, időnként néhány verset és novellát...

Ez elég ellenszolgáltatás lenne a magyar irodalomnak, de én ezeket a műveket lefordítottam volna máshol is, akárhol, ahol lett volna időm dolgozni, akár otthon is. Maga a ház minden kényelmével, és Zsuzsa, a házigazda, aki örködik a vendégek felett, és Füred polgárai, akikkel megismerkedtem – mind azt jelezte, hogy vannak olyan kötelességeim, amikre eddig nem is gondoltam. A tó, ez a kellemes éghajlat, mind egy kivételes civilizáció jegyeit viseli magán. Itt ültetett fát Rabindranath Tagore (1926) sikeres gyógyulása után, később Salvatore Quasimodo (1961), akinek neve egy minden évben, Balatonfüreden megrendezett költői fesztivált fémjelez. Később a kezdeményezésemre, a város beleegyezésével elültettük Hamvas hársfáját (2000). Azóta minden évben Hamvas Béla születésnapján ünnepséget rendeznek.

Az elmúlt idő ide vonzotta a magyar irodalom nagyjait: itt áll a nagy romantikus, Jókai Mór villája (ma múzeum), itt élt és írt éveken át; Blaha Lujza, a híres pesti színésznő egykori villája ma szálloda és vendéglő...

Össze lehetne állítani egy egész antológiát a Balatonról és környékéről szóló alkotásokból. Versek, novellák, leírások sorakoznának... Lehet, hogy ez lenne a tartozásom visszafizetése. Össze kell gyűjteni az anyagot és akkor majd meglátjuk, lehet-e ezekből egy jó könyv. Idő van bőven.

Rácz Péterrel, a ház fő mozgatórugójával megbeszéltük, hogy majd szilveszterkor ismét találkozunk, és együtt várjuk az új évet. Néhány hónappal később, mikor a NATO elkezdte Jugoszláviát bombázni, Péter felajánlotta: mivel valószínű, hogy Belgrádban nincsenek meg a megfelelő munkafeltételeim, miért ne jönnék el ismét Balatonfüredre. Így kerültem újra a házba, sokkal korábban, mint ahogy terveztük, és sikerült befejeznem mind a kilencven Szindbádról szóló novellát, és elkezdtem Márai Sándor *Szindbád hazamegy* című regényének a fordítását. Teljes egészében bekapcsolódtam Balatonfüred irodalmi életébe, szinte a barátaim polgártársává váltam.

Egy irodalmi est, amit a könyvhét alkalmából rendeztek, a Balatonról, Veszprémről, Balatonfüred és környékéről szólt. Kilián László író és újságíró ösztönzi két beszélgetőtársát, azok meg önállóan, vigyázva, nehogy összekeverjék az embereket és azok sorsát, felváltva sorolják az adatokat, rendszerezik a műveket, keresztezik a sorsokat, tragédiák és komikus részletek, éledezik a Balaton, villák és nyaralások, pincék és vendéglők, szerelmek és haragok, sikerek és bukások, pikánsabb részletek, nagy kérdések... Felszólal Alexa Károly, kritikus és irodalomtörténész és Géczi János, költő, esszéista, tudós, festő, egy tudományos folyóirat szerkesztője – egyike azoknak a ritka irodalmi szeánszoknak, amelyek a megtestesült varázslatosságukról emlékeztetnek. Lassan-lassan besiklik a beszélgetésbe a Cholnoky testvérek egyike. Cholnoky Viktort, a legidősebb testvért már régebről ismerem, olvastam különös novelláit, de nem ismerem sem Jenő, a tudós, geográfus, sem a legfiatalabb, László prózáiró munkásságát.

Szinte magától jön az ötlet: miért ne lehetne összegyűjteni mindhárom testvér munkáját és egy válogatást készíteni belőlük szerb nyelven? Viktor novellái nagyon vonzóak, és mindenképpen le kell fordítani őket. Ha Jenő és László munkáiban is találhatóak jelentős művek, kész a válogatás, ami felöleli nemcsak a különleges családot, hanem magát a Balatont és környékét is.

Épp, hogy bejelentettem, mit tudnék esetleg összeállítani, Géczi János szó szerint betemetett folyóiratokkal és a Cholnoky testvérek könyveivel. Az olvasás azonnal megkezdődött, itt a Balatonon. Ami Viktor novelláit illeti, csak ki kellett válogatni a legjobbakat és a legérdekesebbeket, tíz darabot. A legfiatalabb testvér, László prózáit elolvasva, a *Prikk mennyei útja* című regényére esett a választásom.

A középső testvér, Cholnoky Jenő művei viszont különleges kalandot ígértek, tudósról és nem irodalmárról lévén szó. Gyorsan kiderült, hogy azon ritka tudósok közé tartozott, akik igen izgalmas tanulmányokat írtak. El volt telve a Balatonnal, az Adriával, a mediterráneummal... Utazott Kínában, Amerikában... Átfogó és jelentős műveket hagyott hátra, amelyek nemcsak tudományos, de irodalmi szempontból is jelentősek. Író testvéreivel nem volt gondom, azokat a műveket választottam, amelyeket a legjobbaknak és legéletképesebbeknek tartottam; Jenő munkássága viszont akkora terjedelmű és akkora értéket képvisel, hogy rangsort kellett felállítani írásai között. Nagy dilemma elé állított, hogy a Mediterránról és a tengerszorosokról szóló könyvéből, vagy az Adriáról szóló kötetéből fordítsak le fejezeteket. De nagyon érdekesek voltak a Magyarországról, a Veszprémről és környékéről, valamint a Dunántúlról szóló írásai is. Irodalmi szempontokat vettem figyelembe, amikor

csak két korai esszét, a Kínáról és a Balatonról szólót választottam, valamint két fejezetet a *Balaton* című monográfiából. Hozzátenném, hogy az egész monográfia megérdemelné, hogy lefordítsam szerbre. Nagyszerű olvasmány, egyrészt komoly tudományos igényű munka, másrészt könnyed, olvasmányos, az olvasók szélesebb körének szól.

A Balatonon még valami történt, ami alátámasztja Cholnoky Jenő, a tudós és író értékét. Én is sétálgattam a tó mellett, különböző napszakokban, télen és nyáron, körülnéztem a vízen és kint a parton, madarak és halak, ég és növények, éreztem a szelek irányát és a hullámzást... Gondoltam, mint minden naiv teremtmény, hogy azt látom, amit nézek. Csak miután Cholnoky Balatonról szóló könyvét elolvastam, kezdtem rájönni, hogy mindaddig szinte semmit se láttam. Cholnoky Jenő felfedi nekem a Balatont, amit nézek, ugyanúgy, ahogy Kínát, amit nem is látok. Ez az erő nemcsak egy tudóst, de egy író is képvisel. Azóta másképp látom a Balatont, csakúgy, mint ahogy másképp láttam az Ohridi tavat is miután elolvastam Siniša Stanković könyvét.

Végül Cholnoky Jenő megírta önéletrajzát, amely bemutatja az egész Cholnoky családot is egy családregény formájában. Ebből a műből is kiválasztottam két fejezetet. Az egyik a családról, a másik pedig a tudós egyik tragédiájáról szól. Szinte nem is kell majd előszót írni a könyvhöz, olyan hiteles az írása.

Így állt össze a könyv, amit három testvér írt, három ember, akiket megbélyegzett a kékszemű sors. Félő, hogy a szerkesztő tanulmányai megzavarják a könyv szerkezetét, amiben két igazi prózaíró szerepel, s mellettük a harmadik, aki tudományosan hű maradt a valósághoz, de mégis mintha túltett volna rajtuk a képzelet terén. A kapcsolat magától létrejött, a testvérek összefonódnak, csakúgy, mint sorsaik.

Már csak a munka maradt. A fordítás. Hazaérkezésem után Belgrádban, 1999 júliusában lefordítottam Viktor novelláit, augusztusban a Durmitor hegységben, a Fekete-tó mellett Jenő írásait, szeptemberben, ismét Belgrádban Cholnoky László regényét. A század első felét, a két világháborúval határolt időt öleli fel a három alkotó.

A Cholnoky testvérek köré fonódott élet, a Balaton, Veszprém, Balatonfüred, a bortermő hegyoldalak, a pincék, a barátok – egybegyűjtve egy könyvben. Próbálkozás, hogy megháláljam az adósságot azoknak az embereknek, akikkel együtt eszem, iszom és beszélgetek. Mindig a legfontosabbról, a művészetről, ars longa ...

Belgrád, 2000.

Tóbiás Krisztián fordítása

